

“Vi er så hjelpeløst alene”

Trude Marsteins ”Plutselig høre noen åpne en dør” belyst med psykologisk intersubjektivitetsteori

Eivor Fredriksen og Mette Nordbrønd Mikkelsen

Hovedoppgave ved Psykologisk institutt

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2008

Sammendrag

Forfattere: Eivor Fredriksen og Mette Nordbrønd Mikkelsen

Tittel: ”Vi er så hjelpeløst alene” Trude Marsteins *Plutselig høre noen åpne en dør* belyst med psykologisk intersubjektivitetsteori.

Veileder: Bjørg Røed Hansen

I vår oppgave søker vi en nærmere forståelse av hovedpersonen i Trude Marsteins roman *Plutselig høre noen åpne en dør*, ved å fortolke romanen i et psykologisk intersubjektivitetsperspektiv. Det har vært et mål for oss at romanen og det teoretiske kan låne hverandre innsikt, og vi undersøker hvordan romanen er et bidrag til forståelse av intersubjektivitetsteori. Vi har spesielt konsentrert oss om bidrag fra Daniel Stern, Jessica Benjamin og Peter Fonagy og medarbeidere. Ubegrepet romanen synes å vekke hos lesere, samt vår egen nærlesning har vært utgangspunkt for våre hovedspørsmål. For det første: hvordan kan vi forstå hovedpersonens mangel på nære emosjonelle relasjoner og hennes selvovervåkende stil i samvær med andre. For det andre: Hvordan kan vi forstå at hovedpersonen ikke bryter ut av fastlåste relasjonelle mønstre. Romanen synes for oss å åpne for et mer overordnet spørsmål, nemlig hvordan individer vokser opp til å bli forstående mennesker som er i stand til å gi empati til egne barn. For oss handler dette mer spesifikt om hvordan vi utvikler intersubjektiv kapasitet. Vi bruker hermeneutisk fortolkende metode, og drøfter det vi oppfatter som sentrale metodiske problemstillinger. Gjennom fortolkningen undersøker vi ulike former for samspill hovedpersonen inngår i. Vi konsentrere oss særlig om intersubjektive delingsopplevelser, lekende samspill og mønstre med dominans og underkastelse. Videre undersøker vi aktuelle intrapsyriske forhold, hvor forholdet til affekter og regulering av avstand og nærhet står sentralt. Gjennom fortolkningen fremkommer det etter hvert et bilde av en hovedperson som synes å ha mangelfull evne til å gi mening til egne og andres indre tilstander. Vi undersøker prosesser som kan antas å ligge bak disse vanskelighetene, og knytter dette opp mot hovedspørsmålene. Til slutt diskuterer vi sentrale momenter ved de ulike teoretikernes intersubjektivitetsbegrep, som har blitt gjort relevant gjennom fortolkningsarbeidet.

i am so glad and very

i am so glad and very
merely my fourth will cure
the laziest self of weary
the hugest sea of shore

so far your nearness reaches
a lucky fifth of you
turns people into eachs
and cowards into grow

our can'ts were born to happen
our mosts have died in more
our twentieth will open
wide a wide open door

we are so both and oneful
night cannot be so sky
sky cannot be so sunful
i am through you so i

e.e. cummings

Innhold

1. Innledning	1
1.1 Valg og presentasjon av roman	1
1.1.1 Anmeldelser og mottakelse	3
1.2 Valg og presentasjon av teori	5
1.3 Hovedspørsmål	8
2. Metode	10
2.1 Fortolkningsmetode	10
2.2 Psykologi og litteratur	14
2.2.1 Fortelleren i <i>Plutselig høre noen åpne en dør</i>	17
2.3 Metodeproblemer	18
3. <i>Plutselig høre noen åpne en dør</i> belyst med psykologisk intersubjektivitetsteori	20
3.1 “Vil at tida skal stanse” - om intersubjektiv deling	21
3.1.1 Intersubjektiv delingsopplevelse	21
3.1.2 Brudd i intersubjektiv deling	24
3.1.3 Når hun blir møtt	26
3.2 “Hva er det du egentlig skal fortelle?” – om å ta den andres perspektiv	27
3.2.1 Affektive samspill	29
3.2.2 Samskapte fortellinger	31
3.2.3 Affektregulering	34
3.3 “Hunder kan ikke riste på hodet” – om leken	38
3.4 “Vet jeg burde gi meg nå” – om dominans og underkastelse	42
3.4.1 Sara	43
3.4.2 Menn	49
3.4.3 Truende forskjeller	52
3.5 “En annen enn den jeg er” – om den vanskelige autentisiteten	55
3.5.1 Rollespill	55
3.5.2 Natur	59

3.5.3	Språk	61
3.5.4	Kropp	63
3.6	“Bare angst og skam og intens fornedring” – om nærhet, avstand og døden	66
3.7	“Vi er så hjelpeløst alene” – om å erkjenne de låste mønstrene	74
4.	Oppsummering og diskusjon	77
4.1	Hvordan kan vi forstå hovedpersonens mangel på nære emosjonelle relasjoner og hennes selvovervåkende stil i samvær med andre?	77
4.2	Hvordan kan vi forstå at hovedpersonen ikke bryter ut av fastlåste relasjonelle mønstre?	82
4.3	Om intersubjektivitetsbegrepet	84
4.4	Noen metodekritiske bemerkninger	88

Vi vil gjerne takke vår
veileder Bjørg Røed Hansen,
som med skarpsynte
betraktninger har bidratt til
betydelige kvalitative
forbedringer i oppgaven. Å ha
henne som veileder har virket
utvidende, ikke bare på vår
teoretiske forståelse av
intersubjektivitet, men også
som en erfaring av å være i
det intersubjektive rommet.

1. Innledning

Det subjektive og det relasjonelle har gjennomsyret de fleste lag av arbeidet med å fortolke Trude Marsteins *Plutselig høre noen åpne en dør*. I romanen synes hovedpersonens forhold til seg selv og andre å vekke både ubehag, gjenkjennelse og uro hos lesere. Med et psykologisk intersubjektivitetsperspektiv hvor subjektivitet og relasjon knyttes sammen, ønsker vi i vårt fortolkningsarbeid å la romanen *Plutselig høre noen åpne en dør* og intersubjektivitetsteori låne hverandre innsikt.

Fortolkningsmetoden vi bruker er forankret i hermeneutisk metode hvor vår forståelseshorisont som studenter i psykologifaget, møter både romanens og teoriens horisont. Så håper vi at også lesningen av *denne* teksten ledsages av det relasjonelle og det subjektive som tydelige linjer i fortolkningen.

1.1 Valg og presentasjon av roman

Valget av Trude Marsteins *Plutselig høre noen åpne en dør* har først og fremst vært motivert av opplevelsen av å lese romanen. Lesningen skapte et foruroligende og engasjerende nærvær. Gjennom leseropplevelsen kombineres det familiære vi lett identifiserer oss med og det uforståelige vi får behov for å distansere oss fra. Dette bidro til at vi oppdaget psykologiske fenomen som både er utfordrende og svært relevant å forsøke å forstå. Lesningen hadde for oss berøringspunkter med psykologarbeidet, når vi i samtaler med andre forsøker å la både det familiære og det fremmede finne gjenklang i vårt eget indre, og bestreber oss på å romme både det utfordrende og det kjente.

Trude Marstein er en kritikerrost samtidsforfatter og en viktig skikkelse i den norske litterære offentlighet. *Plutselig høre noen åpne en dør* (2000) er Marsteins andre utgivelse. Hun debuterte med *Sterk sult, plutselig kvalme* i 1998 (fortellinger) som hun mottok Tarjei Vesaas debutantpris for. Seinere har romanene *Elin og Hans* (2002) og nå sist *Gjøre godt* (2006) blitt utgitt. Hun har også skrevet barneboken

Happy Birthday (2002), og essaysamligen *Konstruksjon og inderlighet* (2004) om det litterære kvalitetsbegrepet. Marstein har blant annet mottatt Sult-prisen, Doblougprisen og Kritikerprisen for sitt forfatterskap. I juryens begrunnelse ved utdelingen av Sult-prisen (Hunsager, 2002) heter det at Marstein ”har i sitt forfatterskap lyktes i å avsløre spriket mellom den nærhet, omsorg og kjærighet vi ønsker skal være mellom mennesker, og alle de trivielle, forbudte og gale følelsene som ligger under overflaten når mennesker møtes.”

Plutselig høre noen åpne en dør er en jeg-fortelling, hvor vi får del i hovedpersonens perspektiv gjennom en rekke bevissthetssekvenser hvor hennes tanker, innfall og assosiasjoner beskrives i nåtid. Vi følger hovedpersonen i et halvt år, fra hun bestemmer seg for å skrive ferdig hovedfagsoppgaven og fram til oppgaven er levert. Som leser får man inntrykk av å tre inn i hovedpersonens dagligliv på et tilfeldig tidspunkt, noe romantittelen kan sies å spille på. Vi befinner oss litt brått midt i hovedpersonens opplevelse av sin hverdag, og forsvinner igjen omtrent like plutselig. Hovedpersonen er alenemor for Sara som er fire år og går i barnehagen. Svært mye av handlingen utspiller seg nettopp mellom Sara og moren. Det er lite ytre handling, hovedpersonen skriver oppgave, henter og bringer Sara i barnehagen, lager middag, møter en ny kjæreste Johan som det senere blir slutt med, treffer potensielle kjærester (Mikkel og Tore), treffer venninnen Tonje og møter eksmannen Henning når Sara tilbringer helger hos han. Samtidig overvåker hun kontinuerlig seg selv, og vi får del i hennes forestillinger om egen fremtoning. Historien følger altså ikke en dramatisk utvikling med plot og avklaring, vi får snarere en stadig utvidet forståelse av hovedpersonen og hennes relasjoner.

Hovedpersonen blir ikke presentert med navn i romanen, til tross for nære og til dels private beskrivelser av hennes opplevelse. Dette skaper for oss, en viss avstand til hovedpersonen, ved at vi når vi omtaler henne nettopp må bruke betegnelser som ”hovedpersonen” og ”moren” for å navngi henne. Parallelt til dette får vi heller ikke vite temaet på hovedfagsoppgaven, selv om denne synes å være en viktig del av

hennes liv. Beskrivelsen av arbeidsprosessen blir dermed ganske distansert. Vi får vite at hun sitter foran pc'en, at hun streker under viktige notater og lignende beskrivelser, uten at vi får vite noe om hva engasjementet for akkurat denne oppgaven handler om. Det kan virke som om Marstein slik skaper en spenning mellom de nære og private beskrivelsene av hovedpersonens opplevelse og de distanserende aspekt i hennes liv. Kanskje antyder også Marstein med dette et viktig tema angående forholdet til nærhet og avstand. Den narrative strukturen antyder kanskje det ensomme og perspektivfattige i hovedpersonens opplevelse av eget selv, da det kun er hovedpersonen som fungerer som forteller i romanen. Andre fortellerstemmer som kunne tilføyd fortellingen informasjon eller gitt direkte mening til hennes opplevelse, uteblir.

1.1.1 Anmeldelser og mottakelse

Trude Marsteins roman *Plutselig høre noen åpne en dør* ble hovedsaklig møtt med gode anmeldelser (Pollestad, 2000; Teigen, 2000; Steinsland, 2000; Gabrielsen, 2000; Glette, 2000; Reinertsen, 2000) når den kom ut i 2000, selv om det også fantes kritiske innvendinger (Abrahamsen, 2000; Larsen, 2000; Stokke, 2000; Mørkved, 2000). Marsteins litterære stil, hvor fokuset er på utvidelse av hverdagsforståelsen, fremfor at karakterene endrer seg underveis som i en utviklingsroman, har skapt svært ulike reaksjoner. Mens noen beskriver dette som ”reflektert” og ”overbevisende”, har andre bedt om et kraftig kutt i sidetall og brukt ord som ”langdrygt” og ”kjedelig”. Tematisk dreier anmeldelsene seg blant annet om Marsteins språkkritiske prosjekt, forholdet til klisjeer, kjønnsaspektet, hovedpersonen som den stereotype selvtilstrekkelige 90-tallskvinnen og mange peker også på det ”klaustrofobiske forholdet” mellom hovedpersonen og datteren. Det er vårt inntrykk at det hovedsakelig enten er romanens sosiologiske og samfunnsmessige betydning som løftes frem, eller at det er det språklige aspektet som har blitt undersøkt. Romanens betydning i å beskrive psykologisk fungering er i mindre grad belyst.

De fleste anmeldelsene beskriver et ubehag ved lesningen av *Plutselig høre noen åpne en dør*, og det kan virke som om lesere synes det er utfordrende å forstå hva ubehaget består av og hvor det kommer fra. Det har blitt beskrevet med ord som ”klaustrofobisk”, ”uro”, ”ubehag”, noe som kan sies å være følelsesmessig vage begrep. Litteraturviteren Per Thomas Andersen (2003) har i boken *Tankevaser: om norsk 1990-tallslitteratur* beskrevet leseropplevelsen slik:

Mens jeg leser, føler jeg irritasjon. Jeg irriterer meg fordi jeg syns boken er dårlig. Og jeg irriterer meg enda mer fordi jeg vet at dét ikke er sant. Det er bare noe jeg syns fordi jeg ikke liker å høre det boken forteller meg. Det er slett ingen dårlig bok. Tvert imot. Jeg tror den er fremragende. Men den gjør noe ubehagelig med meg. Noe beklemmende. Den utfordrer meg. (Andersen, 2003, s.142)

Andersen beskriver her eksplisitt ubehagets utfordring. Spørsmålet melder seg om hvordan vi skal forstå dette ubehaget, og er etter vår mening interessant å utforske videre innen en psykologisk forståelsesramme. I anmeldelsene beskrives hovedpersonen i overveiende grad negativt. Ord som ”usympatisk”, ”uhyggelig”, ”manipulerende” og ”distansert” går igjen, og det synes å knyttes et ubehag til hovedpersonen gjennom disse beskrivelsene. Det finnes også mer forsonende beskrivelser, blant annet fra Ellen Pollestad i *Nordlys* (2000): ”Kvinnen viser seg og være ganske umoden og i bunn og grunn en dypt ulykkelig kvinne”. I noen få av anmeldelsene synes det som om anmelderen knytter et ubehag til Sara på 4 år (Bulie, 2006; Abrahamsen, 2000), som i anmeldelsen ”Litterær prevensjon” i VG: ”Saras luner og trass er så realistiske og menneskelige at boken kunne vært godkjent av RFSU, dette er prevensjon på sitt mest effektive. Det er ikke noe problem å skjønne at det går an å bli eitrandes forbanna på det lille sjarmtrollet” (Abrahamsen, 2000)

Hovedpersonens selvgranskning og selvovervåkning blir satt i forhold til hennes relasjonelt begrensede stil og manglende livsutfoldelse i mange av anmeldelsene. Noen av disse synes å forstå selvovervåkningen som en slags årsak til mangelen på

spontanitet og livsutfoldelse, som hos Siri Kvamme i *Bergens Tidende*: ”Marstein (...) har skrevet en tankevekkende og interessant roman om et menneske som er så bevisst alle aspektene ved livet, at denne bevisstheten gjør det vanskelig å leve naturlig.” eller som hos Terje Holtet Larsen (2000) i *Dagbladet* ”Jeg-fortelleren er besatt av tankens tyranni, hvordan refleksjonen legger seg i veien for forestillingen om å kunne oppleve noe fullt og helt”. Ved å benytte psykologisk teori for å forstå hovedpersonens fungering, er det relevant å sette spørsmålsteget ved en slik tilsynelatende kausal forståelse av selvovervåking og relasjonelle mønstre.

1.2 Valg og presentasjon av teori

Vi har valgt å belyse romanen *Plutselig høre noen åpne en dør* med psykologisk intersubjektivitetsteori, og vi ønsker å begrunne og presentere teorien i korte trekk her. De mer spesifikke teoretiske begreper og bidrag vil bli presentert i hoveddelen. Valget av teori handler for oss primært om fenomenene i romanen. Den synes å åpne for en refleksjon rundt spørsmålet om hvordan vi blir forstående mennesker som er i stand til å inngå i empatiske samspill med egne barn. Med detaljerte beskrivelser av blant annet maktkamp, distansering og manglende emosjonelle delingsopplevelser mener vi det er fruktbart å benytte teori som setter seg fore å undersøke slike samspill i seg selv. Vi får også innblikk i hovedpersonens assosiasjoner og indre tilstander, og det er nødvendig med teoretiske perspektiv som inkluderer en intrapsykisk forståelse så vel som en intersubjektiv. På bakgrunn av dette har vi valgt å bruke psykologisk intersubjektivitetsteori, hvor vi konsentrerer tre teoretiske bidrag: Daniel Sterns (1998, 2004) teori om intersubjektivitet og mikroprosesser, Jessica Benjamins (1988, 1990, 1995a, 2004) teori om gjensidig anerkjennelse og mentaliseringsteorien til Fonagy, Gergely, Jurist og Target (2002). Valget av de spesifikke teoretiske bidragene skjedde gradvis i fortolkningsprosessen, som resultat av forsøket på å forstå fenomenene beskrevet i romanen.

Den andre som subjekt står sentralt i den intersubjektive forståelsen av mennesket, og har røtter tilbake til Meads (1934) bidrag om relasjoners betydning for utviklingen av individets bevissthet. Dette kan sies å være et utgangspunkt for forståelsen av selvet som relasjonelt dannet. Intersubjektivitet er nettopp et relasjonsbegrep (Hansen, 1991). Det handler om det som foregår mellom mennesker, noe mennesker *deler*, hvor fokuset er på den opplevelsesmessige eller subjektive siden ved det som deles. Begrepet har også en klar fenomenologisk forankring (Hansen, 1991).

Moderne spedbarnsforskning utgjør et grunnlag for forståelsen av intersubjektive samspill, og er integrert i teoriene vi her har valgt. Når Stern (1998) hevder at spedbarn ikke har en fase av innesluttethet i begynnelsen av livet, men derimot er sosialt orientert og evner å se andre som atskilte subjekt, er dette i tråd med nyere innsikt fra spedbarnsforskningen. Trevarthen (1998) har beskrevet at spedbarnet allerede fra fødselen er i stand til å inngå i gjensidige samspill, i såkalte ”protodialoger”. I slike protodialoger gir spedbarn og omsorgsgiver hverandre gjensvar, rytmisk og uten avbrytelser. Han viser slik at spedbarn har en medfødt kapasitet til primær intersubjektiv relatering (Trevarthen, 1998; Bråten, 1998, 2007). Bråten (1998) har karakterisert dette som en slags dans hvor man deltar i hverandres opplevelse (”alterosentrisk deltagelse”). Trevarthen deler intersubjektivitetsbegrepet inn i primær, sekundær og tertiær intersubjektivitet hvor spedbarnet utvikler en stadig mer kompleks evne til intersubjektiv relatering (Bråten, 2007). Spedbarnsforskningen har også forgreninger inn i nevrobiologisk forskning, hvor man blant annet har vært opptatt av speilnevronenes funksjon og undersøker om speilnevroner er en biologisk komponent som kan forstås i sammenheng med de observerte fenomenene i spedbarnsforskningen (Gallese, 2001, 2005). Beebe og Lachman (2002) hevder at spedbarnsforskningen også gir tilgang til å forstå menneskelige samhandlingsmåter som varer hele livet, og har særlig undersøkt selv- og interaktiv regulering. Det er altså ikke å finne opprinnelsen til fenomener hos voksne de primært er interessert i, men å undersøke *de samme* grunnleggende samhandlingsprosesser som opptrer gjennom hele livet.

Teoretikerne vi har valgt deler alle en psykoanalytisk bakgrunn, som de i ulik grad drar veksel på. Særlig er Winnicott sentral for Benjamin (1990) og Fonagy et al. (2002), og hans utsagn ”There is no such thing as an infant – only the infant-mother unit” (1965, s. 39), er betegnende for betydningen tidlige samspill har fått. I debatten om enperson- eller toperson-teorier, har det utviklet seg poler hvor enten det interpersonlige eller intrapsyriske får ensidig betydning (Mitchell, 1993). Teoriene vi her har valgt, integrerer etter vårt syn begge dimensjoner og forsøker å belyse hvordan sammenhengen mellom disse er. Det er altså en form for transaksjonsmodell (Sameroff & Chandler, 1975), hvor vi ikke finner enkle kausale faktorer, men hvor det kontinuerlige samspillet mellom indre og ytre faktorer skaper utviklingsspor.

Selv om teoriene vi har valgt hviler på spedbarnsforskningen, er perspektivene bare delvis overlappende. Mens Benjamin (1988, 1990) kan sies å ha et makroperspektiv på utvikling, beskriver Fonagy et al. (2002) og spesielt Stern (2004) mikroprosesser. Stern (1998) hevder at intersubjektivitet er et grunnleggende motiv for mennesket, og legger spesielt vekt på de non-verbale og implisitte aspektene ved intersubjektivitet. Mens både Stern og Benjamin (1988) vektlegger gleden ved å dele, er det hos Stern (2004) vi finner den rikeste undersøkelsen av delingsfenomenet. Han har utviklet et begrepsapparat for å analysere subjektive opplevelsesøyeblikk, nå-øyeblikk, som mikrofortellinger med følelses kvaliteter. Slike nå-øyeblikk er i følge Stern (2004) byggesteinene i alle våre opplevelser. Informasjonstilfanget i slike øyeblikk er rikt, da både selvforståelse og relasjonelle mønstrene kan gjenfinnes i disse. Benjamin (1988) sidestiller sitt begrep om gjensidig anerkjennelse med intersubjektivitetsbegrepet. Hun drar veksler på filosofien og Hegel når hun tar utgangspunkt i anerkjennelsens paradoks i beskrivelsen av hvordan det å anerkjenne den andres autonomi er en allmenn utviklingsoppgave. Maktaspektet ved relasjoner blir sentralt, og hun er opptatt av konfliktene som kan oppstå når den gjensidige anerkjennelsen ikke er til stede. Subjektbegrepet er også svært sentralt for Benjamin, og hun har kommet med betydelige bidrag i forhold til å presisere dette (Mitchell, 2000). Hun er i større grad enn Stern opptatt av intrapsyriske prosesser, og ser dette som en parallell dimensjon

til den intersubjektive. Fonagy et al. (2002) synes å se intersubjektivitet som en del av en utvikling for å oppnå evne til mentalisering. Mentalisering betegner prosessen hvor vi blir klar over at våre sinn medierer vår oppfattelse av verden (Fonagy et al., 2002, s. 3). De synes dermed i mindre grad å være opptatt av de intersubjektive delingsopplevelsene i seg selv, og tilskriver intersubjektivitet en instrumentell rolle i barnets utvikling av mentale representasjoner. Tilknytningsteorien (Bowlby, 1969, 1988) er sentral for Fonagy et al. (2002), da kvaliteten på tilknytningsrelasjonen er avgjørende for utviklingen av mentale representasjoner hos barnet. Det spesifikke i hver av disse bidragene har fungert utfyllende i vårt fortolkningsarbeid med *Plutselig høre noen åpne en dør*. Å legge vekt på relasjonelle erfaringers betydning for utviklingen av hvordan selv og andre oppleves er likevel en felles kjerne, en kjerne også vi tilslutter oss i denne fortolkningen.

1.3 Hovedspørsmål

Romanen skaper som vi har sett et ubehag hos mange anmeldere og lesere. Hvordan det er hensiktsmessig å forstå dette ubehaget er imidlertid uklart. Det tegnes et bilde av hovedpersonen som en tilsynelatende ressurssterk kvinne, og samtidig er det et portrett av en skremmende morsrolle de fleste vil ha et behov for å distansere seg fra. Hun synes å ha varierende relasjonelle evner, både som mor, kjæreste og venn. Hun fremstår som en intelligent alenemor som tilsynelatende mestrer hverdagen, samtidig blir det klart for oss at hun også har relativt store begrensninger i forholdet til seg selv og andre. Marstein (2007) selv har uttalt at hun ønsker å beskrive det som ligger i randsonen av normaliteten. Nettopp disse forholdene er kanskje noe av bakgrunnen for at hovedpersonen både vekker gjenkjennelse og uro hos lesere.

Vi ønsker med vårt prosjekt å nærme oss disse fenomenene ved for det første å undersøke hvordan kan vi forstå hovedpersonens begrensninger i forholdet til seg selv og andre. Særlig vil forholdet til datteren Sara tematiseres her. Som alenemor til en 4 år gammel datter, er dette en relasjon hovedpersonen ikke kan velge bort eller

ignorere, og hovedpersonens relasjonelle evner og begrensninger vil utspilles i dette forholdet. Tidligere har vi sett at anmeldere har påpekt at hovedpersonens selvovervåkende stil er en årsak til manglende nære relasjoner, dette ønsker vi å problematisere, og vil med psykologisk intersubjektivitetsteori forsøke å belyse disse forholdene nærmere. **Vårt første hovedspørsmål blir derfor hvordan vi kan forstå hovedpersonens mangel på nære emosjonelle relasjoner og hennes selvovervåkende stil i samvær med andre.**

Kritikere har også beskrevet det fastlåste preget ved hovedpersonens relasjonelle stil, og pekt på det unødvendige i all denne ”irriterende” selvovervåkingen. Hun framstår med idealer om spontanitet, ekthet og autenticitet, og man har påpekt det latterlige og selvhøytidelige i dette siden hun selv ikke etterlever sine idealer. I romanen ser vi også gjentatte situasjoner hvor hovedpersonen ser og forstår at hun handler brutalt, men beskriver at hun ikke har mulighet til å stoppe. Dette skaper også et fastlåst preg. **Vårt andre hovedspørsmål blir da hvordan kan vi forstå at hovedpersonen ikke bryter ut av fastlåste relasjonelle mønstre.**

Sammen med dette konkrete utgangspunktet i romanfiguren opplever vi også at romanen åpner for et mer generelt spørsmål, nemlig hvordan individer vokser opp til å bli forstående mennesker som er i stand til å gi empati til egne barn. For oss handler dette mer spesifikt om hvordan man utvikler intersubjektiv kapasitet. Romanen behandler dette spørsmålet ved å undersøke en mors begrensninger i empatiske samspill med datteren. Dette utvidede spørsmålet har fungert som et bakteppe i vår undersøkelse av romanen. Romanen synes å åpne for en teoretisk refleksjon omkring dette spørsmålet ved å gi inngående og rike beskrivelser av samspill og indre tilstander.

2. Metode

2.1 Fortolkningsmetode

Når vi i vårt prosjekt skal belyse Marsteins *Plutselig høre noen åpne en dør* med psykologisk intersubjektivitetsteori melder spørsmålet seg om hvordan vi skal inngå i en samtale med teksten. Vårt prosjekt handler om å skape en bro mellom den litterære tekstens horisont og vår egen, som profesjonsstudenter opptatt av intersubjektivitet. Ved første lesning av romanen opplevde vi både uro og engasjement når hovedpersonens relasjon til datteren og seg selv ble beskrevet. Vi anså romanen for å være psykologi-informert og fenomenologisk relevant (se del 2.2), og begynte å søke etter et teoretisk fokus som kunne gi mening til fenomenene romanen beskriver. I artikkelen *Om diktarkunstens bidrag ved søkinga etter sanning* stiller Gadamer spørsmålet:

*Kva for eit spørsmål er kvar einaste litterær konstruksjon alltid eit svar på?
(...) At dét er der det som blir framkalt gjennom ordene. (...) At ordet manar
fram eksistens på en sånn måte at det er nært sånn at det kan gripast. Dét er
diktingas sanning, at ho får i stand slik "oppretthalding av nærleik"
(Gadamer, 1979, s. 117, overs: Sætre)*

Sitatet ga resonans til vår egen leseopplevelse av Marsteins litterære verk, *Plutselig høre noen åpne en dør*. Teksten kjentes umiddelbart erfaringsnær og spørsmålet om hva denne teksten kan sies å være et svar på fikk stor betydning for oss.

Sentralt innen hermeneutikken er ideen om at delene og helheten må forstås i lys av hverandre, noe som betegnes den hermeneutiske sirkel. I den tidlige hermeneutikken, var det bibelteksten fortolkningslæren skulle utdype. Med Schleiermacher (1768-1834) og Dilthey (1833-1911) ble fokuset utvidet til hva det vil si å forstå tekster og mennesker, hvor tekst ble sett som et livsuttrykk. Dette impliserte at fortolkeren levde seg inn i forfatteren og hans samtid, altså en hermeneutikk rettet mot en psykologisk

og samfunnsmessig forståelse (Schaanning, 1993). Gadamer (1999) filosofiske hermeneutikk representerer en vending mot verkets iboende sannhet, hvilken sak verket sier noe om, og vekk fra å innlemme forfatterens beveggrunner i tolkningen. Denne hermeneutikken er vår metodiske innfallsvinkel, da vi forholder oss til teksten som autonom tekst, uten å skulle forstå den i relasjon til forfatteren. Gadamer setter fokuset på mulighetsbetingelser eller premisser for forståelse, og hvordan vi skal forholde oss når vi forstår.

Med Heidegger (1999) ble fortolkeren innlemmet i den hermeneutiske sirkel, et aspekt Gadamer (1999) har vektlagt som avgjørende for fortolkning. Det å forstå er et uatskillelig aspekt ved det å være menneske. Heidegger (1999) reserverte begrepet forståelse for denne primære forståelsen vi hele tiden beskjeftiger oss med. Den mer reflekterte forståelsen betegnes "utlegning". Når mennesket er en del av den hermeneutiske sirkelen henspiller dette på en bevissthet om at fortolkeren opererer innen en gitt historisk kontekst. Dette innebærer å være henvist til å bruke et språk som rommer bestemte betydninger og representerer ulike perspektiver (Hagen, 2003), og vil representere både muligheter og begrensninger i fortolkningen. Vårt valg av intersubjektivitetsteori reflekteres i dette. De siste årenes spedbarnsforskning (Stern, 1998; Bråten, 1998; Trevarthen, 1998) og kommunikasjonsforskning (Bruner, 1986; Rommetveit, 1972) har gjort intersubjektivitetsteori mer relevant for oss som studenter i 2008. Dette gjenspeiles direkte i vår oppgave, når vi legger det intersubjektive perspektivet til grunn for vår tolkning.

Den hermeneutiske sirkel innebefatter forholdet mellom roman, teori og fortolker, hvor fortolkning skjer gjennom en prosess mellom et helhetlig forståelsesutkast (utlegning), å henvende seg til tekstene på nytt, lage et nytt utkast og videre veksling mellom utkast og tekstlesing. Når nye elementer ikke kan innordnes helhetsmeningen, tvinges ny forståelse fram. Gadamer (1999) begrep om foregripelse av fullkommenhet er sentralt her. Dette innebærer å tilnærme seg verket med en forforståelse av at teksten har noe vesentlig å si oss, tekstens iboende sannhet,

og samtidig også at forholdet mellom hel og del utgjør en meningsfull sammenheng. Forutsetningen for utvidelse av egen forståelseshorisont er at vi setter den på spill overfor tekstens horisont. Ny betydning og mening skapes når begge horisonter beveger seg. Vi har lest romanen med en antagelse om at den utgjør et meningsfullt hele, både form og innholdsmessig, hvor vi underveis har måttet justere vår forståelse. Etter første lesing av romanen, var hovedpersonens svikt i perspektivtaking generelt og da særlig evnen til å gå inn i et barns opplevelsesverden, sentralt for oss. Hovedpersonens maktbruk mot Sara skapte et sterkt ubehag mot hovedpersonen og boka. Vi ble opptatt av hvorfor hovedpersonen ikke klarer få til et bedre samspill med datteren, og hvilke utviklingsbetingelser det skaper for Sara å bli møtt med liten grad av empati. I vår utlegning av Sterns intersubjektivitetsteori, med beskrivelser av mikrosekvenser og fokus på betydningen av intersubjektive delingsopplevelser, ble samspillet mellom hovedpersonen og Sara tydeligere for oss. Benjamins (1988, 1990) teori om utvikling av gjensidig anerkjennelse, ga resonans med våre spørsmål angående maktforholdet mellom hovedpersonen og Sara. Imidlertid, i den pågående vekselvirkningen mellom teori, roman og egne forståelsesutkast, opplevde vi at teorien etter hvert ble utilstrekkelig i forhold til å forstå kompleksiteten i det relasjonelle feltet romanen tematiserer, og i å forstå hovedpersonens indre. Vi hadde oppdaget aspekt ved romanen som vi ikke lenger klarte gi mening til i vår daværende forståelsesramme. Ved ikke å ignorere slike aspekt ved romanen, var det stadig nødvendig med justering av egen forståelse, hvor holdningen om at romanen kan si oss noe viktig om egen psykologisk teoriforståelse viste seg å kunne opprettholdes. Når vi anvendte Fonagy og medarbeideres teori (2002) om mentalisering, virket dette åpnende. Fenomenene trådte fram med en ny dybde, og virket også utvidende på vår forståelse av teorien vi allerede hadde anvendt.

Når den menneskelige tenkning er begrenset av historien, blir fordommer og autoriteter viktige å støtte seg på i fortolkning (Gadamer, 1999). For å vise hvordan dette har vært meningsfullt for oss kan vi gi et eksempel. Når vi tidlig i prosjektet

arbeidet med en av Benjamins (1990) artikler om gjensidig anerkjennelse, hvor hun bygger på Winnicotts destruksjonsbegrep, strevde vi med å forstå ”destruksjon” selv etter å ha lest Winnicotts *Playing and Reality* (1971). Da vi fant Binders (2002) utlegning av Winnicotts teori, ble begrepet mer håndgripelig for oss, og i veiledning ble selve destruksjonsprosessen tydeligere for oss. Selve strevet med å forstå ”destruksjon” fant vi også trøst for i Binders påpekning av det tvetydige og ofte upresise hos Winnicott. Det er imidlertid tydelig at Binders måte å tilnærme seg Winnicott på er med en foregripelse av fullkommenhet, hvor teoriens sak i større grad kom til syne. For oss ble både Binders utlegning og diskusjonen i veiledning autoriteter vi kunne støtte oss til. Vår forståelseshorisont kunne til en viss grad smelte sammen med Winnicotts i forståelsen av begrepet ”destruksjon”.

Når tekst og fortolker taler til hverandre vil begge endres (Gadamer, 1999). Forståelse av tekst, innebærer samtidig en forståelse av seg selv. Lesning blir dermed til innsikt (Hagen, 2004). Vi opplever å ha blitt endret i denne fortolkningsprosessen. I vårt hverdagsliv har teorien blitt direkte gjenkjennelig for oss der vi har vært i en prosess med å tilegne oss terapeutiske verktøy gjennom praksis, men også i en mer generell refleksjon om menneskelig fungering.

Hermeneutikken og psykologisk intersubjektivitetsteori møtes i en undersøkelse av verden slik den fremtrer for subjektet (Karterud, 2002). Horisontsammensmeltning og å dele det samme mentale landskapet har en tydelig parallellitet. Mens Gadamer (1999) vektlegger språket eller den språklige erfaringen som området for horisontsammensmeltning, er den affektive delingen det mest fremtredende aspektet i et intersubjektivt samspill (Stern, 1998). Den intersubjektive delingen blir primært et spørsmål om affektiv resonans, mens hermeneutikken i større grad innebærer en språklig reflektert prosess. Premisset for å forstå er likevel i begge perspektiver knyttet til det å kunne se verden fra et annet ståsted enn sitt eget, og anta at når vi lykkes, vil det vi ser ha en indre begripbar sammenheng.

2.2 Psykologi og litteratur

Per Vaglum stiller i artikkelen ”Om å lese skjønnlitteratur med psykologiske briller” det retoriske spørsmålet: ”Hvem føler angst av å lese om angstlidelser i læreboka?” (Vaglum, 2003), og peker med det på at opplevelsen av og erfaringen med psykologiske fenomen neppe læres mest hensiktsmessig ved å lese lærebøker. Den hentes andre steder. Å bli berørt emosjonelt og relasjonelt opplever man gjennom levd liv, og i faglige sammenhenger gjennom klinisk praksis, gjennom erfarne klinikers kasusbeskrivelser, og også mener vi, gjennom skjønnlitteratur. Leserens personlighet blir aktuell for hvordan den litterære teksten gir meningsfull viten. Vi befinner oss kanskje i det Winnicott (1971) kaller ”the potential space”, hvor det ytre og indre møtes og gir erfaringskunnskap. I spenningsfeltet mellom fiksjon og virkelighet skapes en distanse til stoffet som gir refleksjonsrom. Å finne en erfaringsnær inngangsport til psykologisk teori har vært et viktig motiv for oss når vi har plassert denne oppgaven i dialogen mellom skjønnlitteratur og psykologisk intersubjektivitetsteori.

Nå er ikke båndet mellom psykologi og litteratur av ny dato. Allerede Freud var opptatt av litteratur og brukte litterære skikkelser og analyser for å gi dybde til sine teorier (Kittang, 1991; Foss & Stene-Johansen, 2007; Freud, 1959). Mest kjent er kanskje ødipuskomplekset som låner stoff fra Sofokles’ kong Oidipus. Andre eksempler er narsissimebegrepet som henter navn og innsikt fra myten om Narkissos, og Freuds egen beskrivelse av drømmeteorien gjennom en litterær analyse av den tyske romanen *Gradiva* (Freud, 1959). Nyere eksempler i norsk sammenheng er *Selvets mysterier* (Schlüter & Karterud, 2002) og Axelsens (2007) *Psykotterapi og Bestialitetens historie*, som begge har skapt debatt. Litteraturen har heller ikke vært upåvirket av psykologien, som har utvidet forståelsen av menneskesinnets komplekse natur dramatisk (Kittang, 1991). Litteraturviteren Felman hevder at psykoanalyse og litteratur kan sies å navngi hverandre, og at psykologien låner både navn og innsikt fra litteraturen. Psykoanalysen på sin side har gitt en ny meningsdybde til litterære

tolkninger (Felman, 1982). Det er nødvendig å påpeke at selv om Felman her uttaler seg om forholdet mellom psykoanalyse og litteratur i en pågående debatt om psykoanalytisk litteraturkritikk, mener vi at hennes innsikter også er relevante for andre grener av psykologien, inkludert psykologisk intersubjektivitetsteori. Ved å knytte bånd til litteraturen kan psykologiens forståelse gi mening til flere ved å bli mer tilgjengelig, og i tillegg holde takten med kulturelle endringer i samtiden (Foss & Stene-Johansen, 2007).

I den omfattende debatten om forholdet mellom litteratur og psykoanalyse, har en posisjon vært å tolke den litterære teksten i lys av forfatterens liv og ubevisste, og således gå bakenfor teksten for å finne de egentlige motiv. Man har ønsket å formidle en psykobiografi av forfatteren. Et annet perspektiv har vært å tolke lesernes reaksjoner i lys av deres ubevisste, såkalt psykoanalytisk resepsjonsteori. I motsetning til dette har blant annet Felman (1982) hevdet at psykoanalysen ikke skal anvendes på teksten, men impliseres i de spørsmål man stiller ved en litterær analyse. Litteraturen tilbyr en innsikt som psykologien kan dra veksler på ved at den litterære teksten i seg selv rommer en dynamikk mellom ulike strukturer, konflikter og mellommenneskelige mønstre (Kittang, 1991). I det interdisiplinære feltet som er vokst frem mellom psykologi og litteratur, er det i dag en tendens til å behandle teksten som autonom. Litteraturen gir dybde, gjenkjenning og resonans til de fenomen psykologisk teori omhandler, og åpner for en utforskning av disse. Vår posisjon er plassert i forlengelsen av denne forståelsen. Vi vil altså ikke tolke aspekt ved forfatterens liv som det *egentlige* bakteppet til den litterære teksten, men ønsker å fokusere på hva teksten i seg selv tilbyr, og belyse forholdene innad i teksten med psykologisk teori.

Litteraturen og psykologien kan sies å møtes i forholdet til det symboliserte (Wright, 1999). Symboler er i denne sammenhengen noe som betegner og medierer det man ikke har direkte tilgang til, og ofte vil symbolene også by på en viss motstand mot tolkning. I diktekunst er det fiksjonen som symbol som tilbyr innsikt om noe vi ikke

direkte har tilgang på, hvordan teksten tolkes vil ikke være entydig og kan ikke leses direkte. I psykologi er det også ofte tvetydig hvordan vi skal tolke ulike former for menneskelige uttrykk, blant annet har Stern (1998) beskrevet språket som et tveegget sverd. Språket åpner for nye måter å forstå og relatere seg til andre på, samtidig peker han på at store deler av den menneskelige erfaring ikke lar seg direkte uttrykkes verbalt, og vil stå i fare for å bli skjøvet i bakgrunnen av det språklige. Likevel bruker vi altså språk til å uttrykke oss og formidle innsikt, og ofte forsøker vi også å uttrykke verbalt det som ikke lar seg direkte gjengi i språk. Både i det litterære og i psykologien er vi altså overlatt til språkets utilstrekkelighet i å beskrive direkte og entydig, og ofte vil språket og fiksjonen kunne skygge for hva som er en underliggende mening. Samtidig er det gjennom språket vi skaper felles mening. Det innehar således en dobbel rolle som noe som både skaper en avstand til og forvridning av det som blir symbolisert, og samtidig fungerer språket og fiksjonen som en vei til innsikt (Kittang, 1991). *Plutselig høre noen åpne en dør* har blitt lest som en språkkritisk roman (Johnsen, 2004). Gjennom boka blir nettopp språkets rolle som en erfaringsnær kommunikasjonsmåte problematisert gjennom hovedpersonens bruk av og fokus på språk. I tillegg fremstår Marstein som forfatter som en meget bevisst språkbruker. Hun bruker et konkret og hverdagslig språk, og på samme tid gis leseren en følelse av noe fremmed i denne tilforlatelige hverdagen. Det handler om fenomener og personer vi kan kjenne oss igjen, og samtidig får vi en fornemmelse av noe skremmende og ukjent vi får behov for å ta avstand fra. Det skapes en usikkerhet om hvordan vi som leser kan gi mening til denne hverdagen.

Strukturen i *Plutselig høre noen åpne en dør* egner seg etter vår mening svært godt til å gi fenomennære beskrivelser av psykologiske forhold. Marstein selv har uttalt at hun i romanen ønsker å skape "bevisstheter", og fremhever viktigheten av assosiasjonsstrømmene (Marstein, 2007). Ved at vi trer inn i hovedpersonens bevissthet på et tidspunkt og følger den, får vi rik tilgang til hennes indre liv i det samme øyeblikk livet leves. Når vi i vårt prosjekt ønsker å belyse romanen med intersubjektivitetsteori er en slik romanstruktur fruktbar å jobbe med. Stern (2004) er

nettopp opptatt av de nære og rike mikrobefskrivelsene av korte hverdagshendelser, og har utviklet et begrepsapparat for å fange opp og studere disse korte øyeblikkene.

2.2.1 Fortelleren i *Plutselig høre noen åpne en dør*

Fortellerstemmen i *Plutselig høre noen åpne en dør* tilhører hovedpersonen i romanen. Romanen har altså en førstepersonsforteller, hvor vi befinner oss i hovedpersonens bevissthet gjennom hele boka. Forfatter og forteller er to separate instanser i teksten, og det at forfatteren innfører en fortellerstemme i romanen er et narrativt grep som brukes for å presentere og utvikle teksten. Fortelleren er altså en integrert del av fiksjonen (Lothe, 2003). Som førstepersonsforteller har hovedpersonen minst to posisjoner i teksten, både som formidler av det som skjer og som en deltaker i handlingene med en eksistensiell motivasjon (Lothe, 2003). Hovedpersonen gir inntrykk av å være ærlig, og ikke sensurere negative sider ved seg selv (Andersen, 2003). Dette må ikke forveksles med at hun er en pålitelig forteller. For selv om hovedpersonen fremstår som ærlig, vil beskrivelsene hun gir være farget av hvordan hun oppfatter seg selv og verden. Her blir skillet mellom forfatter og forteller viktig, det synes som om en implisert forfatter ønsker å vise oss at hovedpersonen ser verden på en særegen måte, og at dette sier noe viktig om hvordan hovedpersonen fungerer. Vi aner altså ulike narrative nivåer i teksten. For å gi et eksempel kan vi gå inn i en episode hvor Sara og hovedpersonen er på besøk hos hovedpersonens mor, som hun synes å ha et anstrengt forhold til:

Sara ser så nesten klemte i hjel ut der i mammas digre fang. Du er en god jente, du, sier mamma, og Sara ser storøyd ut i rommet, jeg tenker at hun klemmes så hardt at øynene presses ut av hodet. Jeg tror jeg kan huske, fra jeg var liten, at hun klemte meg og snakket til meg på den måten; usentimentalt, litt voldsomt; nesten aggressivt. (Marstein, 2000, s. 171)¹

¹ Denne referansen gjelder for sitater og utdrag i resten av teksten når kun sidetall oppgis.

Her sitter Sara på fanget til bestemoren, og får høre at hun er ”en god jente”. Det er nærliggende at det er hovedpersonens og ikke Saras ubehag som beskrives, selv om teksten gir inntrykk av at Sara lider. Leseren må i slike tilfeller selv avgjøre om ubehaget skal tilskrives Saras opplevelse eller hovedpersonens blikk på Saras opplevelse. Man må altså forholde seg til hovedpersonens pålitelighet som forteller.

2.3 Metodeproblemer

Ved å gå i dialog med en roman for å komme psykologiske fenomen nærmere, støter vi umiddelbart på det problem at romanen er fiksjon. Karakterene i boka er oppdiktet, og det er problematisk å anta at disse er virkelige. Like fullt er det ingen grunn til å ikke benytte seg av innsikten som ligger i disse ”bevissthetene” Marstein har skapt, da de kan anses å være realistiske beskrivelser av menneskelige forhold (Andersen, 2003). Når romanfiguren fengsler oss, er det ikke primært fordi hun er et spennende klinisk kasus, men fordi beskrivelsene av hovedpersonen har en klangbunn i oss selv. Vi ønsker altså å si noe om den menneskelige erfaringen romanen tematiserer. Et premiss for dette er at fiktive litterære karakterer kan leses med en forutsetning om å ha tanker, følelser, opplevelser og motiver, og at vi som lesere kan forsøke å forstå disse mentale operasjonene (Engelstad, 1990). Dette dreier seg etter vår mening om ”psykologi-informert” litteratur, noe som innebærer at man kan anta at fagfolk vil være enige om at fenomenet som beskrives faktisk eksisterer (Vaglum, 2003; Binder, 2002). I vår lesning legger vi også vekt på mønstre ved hovedpersonens fungering, og bestreber oss på at våre tolkninger kan vise tilbake til flere tekstutdrag.

Vi ønsker å lese *Plutselig høre noen åpne en dør* i en bestemt tematisk kontekst, nemlig psykologisk intersubjektivitetsteori. Det er her viktig å påpeke at målet med en tematisk analyse som dette ikke er å sammenfatte hva romanen dypest sett handler om (Janss & Refsum, 2003). Vi ønsker derimot å belyse det vi oppfatter som sentrale momenter ved romanens betydningsproduksjon, det som gjør at vi vurderer romanen som interessant i forhold til å kommentere psykologisk teori. Dette er et relativt

begrenset fokus, og det vil dermed være viktige kvaliteter ved romanen som her ikke blir behandlet. Det er selvsagt ikke vår intensjon å redusere romanens kompleksitet ved dette. Ved en slik fortolkning kan man stå i fare for å tvinge teori på romanen, noe som både vil være reduksjonistisk og misvisende. I vårt fortolkningsarbeid har vi forsøkt å sette vår egen forståelseshorisont på spill, og slik justert vårt teoretiske fokus når vi har støtt på fenomen i romanen som ikke lot seg fortolke innen rammen vi i utgangspunktet hadde.

Som skissert over ønsker vi å lese teksten som autonom, og at det verken er forfatterens eller leserens indre liv som skal analyseres. Når vårt fokus er forståelsen av hovedpersonens indre liv, er det nyttig med en refleksjon om hvordan vi som lesere kan sies å være preget av egne motoverføringer og følelsesmessige reaksjoner i lesningen av teksten. Kittang (1990) hevder at fortolkning av litteratur, analogt til menneskelige relasjoner, sannsynligvis inneholder den samme dynamikken av overføring og motoverføring. For å gi et eksempel fra egen lesning, merket vi at vi i begynnelsen av fortolkningsarbeidet utelot noen av hovedpersonens mer grenseoverskridende handlinger mot datteren. Både ubehaget ved å vektlegge disse episodene, og innsatsen det krever å integrere disse sidene ved hovedpersonen med hennes mer velfungerende sider, hindret oss i umiddelbart å se betydningen av disse episodene. Gjennom veiledning og nye lesninger ble dette klart for oss, og vi fikk justert vår forståelse og fortolkning.

Tolkningens validitet og betydning, kan primært forstås som et spørsmål om hvorvidt den bidrar til innsikt (Hagen, 2004; Lothe, 2003). Vår fortolkning inngår i en diskurs om romanens betydning, og kan etterprøves av andre nærlesninger og kritiske stemmer. Det er vår oppfatning at vårt perspektiv i liten grad tidligere har blitt brukt i fortolkningen av romanen, og at det kan sies å bidra med en ny forståelse. For at det imidlertid skal være mulig å etterprøve vår fortolkning har vi bestrebet oss på å tydeliggjøre bakgrunnen for tolkningen, ved gjennomgående å vise hvordan vi knytter tolkningen til teori og romanutdrag.

3. *Plutselig høre noen åpne en dør belyst med psykologisk intersubjektivitetsteori*

Vi ønsker i denne delen å belyse sentrale sider ved hovedpersonens psykologiske fungering som kan hjelpe oss med å forstå hovedspørsmålene. Dette gjør vi ved å knytte utdrag fra romanen til relevante psykologiske begrep innenfor intersubjektivitetsfeltet. Begrepene og teoriene vil bli presentert løpende, slik at det ikke skal bli for stor distanse mellom teori og fenomen.

De fire første delene (del 3.1, 3.2, 3.3 og 3.4) beskriver ulike former for samspill hovedpersonen inngår i. De tre første av disse behandler hovedsakelig det første av våre hovedspørsmål, nemlig hvordan vi kan forstå hovedpersonens mangel på nære emosjonelle relasjoner og hennes selvovervåkende stil i samvær med andre. Samtidig er det viktig å understreke at det ikke er klare skillelinjer mellom de to hovedspørsmålene, og at også det andre spørsmålet vil være aktuelt i disse delene. Vi begynner med å se på hovedpersonens begrensninger med intersubjektiv deling, hvor opplevelsen av nærhet ofte brytes. Videre behandler vi hovedpersonens evne til å ta andres perspektiv, en vesentlig evne for å skape relasjoner til andre. Problemene med å inngå i lekende samspill blir så omhandlet, og vi ønsker å vise hvordan hovedpersonens vansker med å opprettholde spenningen mellom fantasi og virkelighet blir relevant i forhold til å forstå hennes relasjonelle evner. I del 3.4 vil vi i tillegg til å oppholde oss ved spørsmålet om manglende nære relasjoner, også berøre det andre hovedspørsmålet om fastlåste relasjonelle mønstre. Hovedpersonens tendens til å havne i makthierarkier av dominans og underkastelse blir belyst, hvor vi ønsker å fremheve at en manglende erfaring med gjensidig anerkjennelse gjør nære relasjoner svært vanskelig. Vi undersøker også de komplementære strukturene som oppstår når den gjensidige anerkjennelsen mangler, og hvordan dette bidrar til fastlåste relasjonelle mønstre.

I del 3.5 undersøker vi hovedpersonens forhold til seg selv, som særlig vil belyse spørsmålet om fastlåste relasjonelle mønstre. Vi har fokus på hennes ambivalente

forhold til det autentiske, som preges av både lengsel og angst. Hovedpersonens opplevelse av å være fremmed overfor seg selv beskrives. Vi ser hvordan egne affekter og nærhetsbehov synes skamfulle, og hun assosierer dette til det dyriske. Hun synes å ha en begrenset evne til erfaringsnær kommunikasjon, og vanskelige affekter synes ofte å bli kroppslig representert. I de to siste delene (del 3.6 og 3.7) vil også hovedvekten ligge på det andre hovedspørsmålet, om fastlåste relasjonelle mønstre. Vi tar for oss hovedpersonens regulering av avstand og nærhet, og hvordan dette temaet kan sies å ha en forbindelse til en eksistensiell angst. Erkjennelsen av de fastlåste mønstrene blir til slutt behandlet, og fortvilelsen hovedpersonen opplever over egen situasjon blir dermed eksplisitt.

3.1 “Vil at tida skal stanse” - om intersubjektiv deling

Mangelen på nærhet er karakteristisk for alle relasjonene som er av betydning for hovedpersonen, som hennes datter, mor, venninne og kjæreste. Å være nær et annet menneske synes vanskelig for hovedpersonen, og hun opplever sjelden intersubjektive delingsøyeblikk. Det er imidlertid viktig å undersøke akkurat disse øyeblikkene, da de viser at hovedpersonen utvilsomt har evne til å delta i intersubjektive samspill. I det følgende skal vi først undersøke et samspill med intersubjektiv deling mellom hovedpersonen og Sara. Deretter går vi inn i en sekvens som representerer et typisk relasjonelt mønster: en opplevelse av intersubjektiv deling, objektivisering av opplevelsen, før bruddet i delingsopplevelsen oppstår og det intersubjektive rommet ikke gjenopprettes. Betydningen av intersubjektiv deling blir tydelig, når vi ser skuffelsen, sårheten og ensomhetsfølelsen som følger bruddet. Til slutt skal vi undersøke verdien av at angsten for nærhet møtes og rommes av en annen.

3.1.1 Intersubjektiv delingsopplevelse

Hovedpersonen sitter foran dataskjermen og skriver på oppgaven. Hun har nettopp innledet et forhold til Johan. Hun virker glad og har overskudd. Hvilebildet kommer

på skjermen, hun stirrer på stjernene som farer over den. Så ber hun Sara komme bort til seg. Hun tar henne på fanget:

Tenk at vi er i et romskip, sier jeg, at vi kjører gjennom universet, og dette er vinduet. Sara er stille, jeg hører pusten hennes og duringen fra maskina, hun har føttene heftet bak leggene mine, lener seg framover. Tenk om en av stjernene treffer vinduet! sier jeg, Sara gisper, hun har god forestillingsevne. Hun legger hånda på tastaturet, vi må styre unna, sier hun. (s. 113)

Her er de i et lekende samspill med tett affektiv kontakt, som understrekes av at det de forestiller seg er i kursiv hos begge². Når Sara legger hånda på tastaturet, forsvinner skjermbildet, og magien brytes: ”Hun vrir hodet og ser på meg med en skuffelse som treffer meg i mellomgulvet, denne leken varte kanskje førtifem sekunder” (s. 113). Hovedpersonen kjenner Saras skuffelse i sitt eget indre. Kan hende skuffelsens styrke forsterkes av hennes egen skuffelse over at delingsopplevelsen ikke vedvarte. Dette understrekes når hun distanserende kommenterer overfor seg selv hvor kortvarig, markert i sekunder, de opplevde noe sammen. Det synes som hun også tar inn over seg Saras behov for å kunne dele noe med henne. I den videre fortsettelsen henter hun seg inn igjen, kobler seg selv på forestillingsverdenen og hjelper Sara til å hekte seg på. Hun sier til Sara:

Den forsvinner når vi rører på noe, sier jeg, hvis vi venter kommer den tilbake. Sara ser inn i skjermen. Den er stilt inn på to minutter. Det tar to minutter, sier jeg. Vi venter, i ”åndeløs spenning”, jeg holder hånda rundt magen til Sara, kjenner at den går ut og inn. Der! sier Sara. Stjernehimmelen er tilbake (...) Skal vi kjøre til månen? hvisker jeg. Ja! hvisker hun, det gjør vi! (s. 113-114)

² I vårt format blir dette manglende kursiv.

Det er et lekende opplevelsesfelleskap de befinner seg i her. Hovedpersonen kan uten problemer bevege seg ut og inn av en fantasiverden sammen med Sara, og smidig leke med forestillingsbilder hvor lekens illusjon opprettholdes (Winnicott, 1971). Et begrep som ”åndeløs spenning” ville typisk ellers vært tenkt eller sagt med ubehag over det forslitte ved uttrykket. Imidlertid kan hun heller ikke her bruke det uten anførselstegn.

Ser vi hele sekvensen over under ett, illustrerer den et samspill hvor betydningen av intersubjektivitet kommer tydelig fram. Her er det som hovedpersonen og Sara for en stund ser og føler det samme mentale landskapet. De er deltagere i hverandres subjektive opplevelser, og det synes som de samtidig har en gjensidig opplevelse av å være det (Stern, 1998, 2004). For å kunne delta i en annens opplevelsesverden, er det nødvendig å forsøke å forstå den andres intensjoner og følelser. Her klarer hovedpersonen nettopp det, hun leser Saras uttrykk for skuffelse da skjermbildet forsvinner og lar Saras affekt få resonans i henne selv. Det er som om det er en affektiv bro eller en direkte følelsesvei mellom dem (Stern, 2004). ”Våre sinn søker naturlig etter andres opplevelser som vi kan oppnå resonans med” (Stern, 2004, s.94, overs. Bielenberg & Roster). En forutsetning for å være i en delingsopplevelse med en annen, er at selvet er differensiert fra andres selv, noe som betyr å ha sitt eget sentrum for opplevelse. Dette tydeliggjør at delingen skjer mellom to subjekter, noe som er grunnleggende i en intersubjektiv forståelse. Uten differensierte eller avgrensede selv, vil det istedenfor deling foregå en sammensmeltning. En sammensmeltning blir en trussel om oppløsning av selvet, noe som skaper dyp angst, tilsvarende angsten som skapes ved en opplevelse av sitt sinn som avsondret fra andres sinn . Som vi skal se, synes det vanskelig for hovedpersonen å delta i en annens opplevelse uten at det oppleves som en trussel mot eget selv. Hun vil ofte pendle mellom opplevelser som aktiverer frykten for sammensmeltning og tap av selvet, og en opplevelsesverden hvor hun i større eller mindre grad er i berøring med den dype frykten for psykisk ensomhet og isolasjon.

3.1.2 Brudd i intersubjektiv deling

I utdraget vi nettopp har sett på, fikk den intersubjektive delingsopplevelse vare en stund. Mer karakteristisk for hovedpersonen, er det at bevissthetsstrømmer hvor hun selv opplever å ha en følelse av tilstedeværelse eller nåhet (Stern, 2004), raskt brytes og etterfølges av nå-øyeblikk med objektivisering av opplevelsen. Stern betegner nå-øyeblikket som den minste subjektive opplevelsesenhet, et øyeblikk som oppfattes mentalt mens det enda utfolder seg. Ofte forsøker vi å forstå det vi nettopp har opplevd gjennom å symbolisere det i nå-øyeblikket etterpå, men disse forsøkene på introspeksjon objektiviserer som regel opplevelsen, og gjør den fjernere. I episoden med Sara og stjernehimlen, så vi en tilsvarende objektivisering da skjermen gikk ut av hvilemodus, og hovedpersonen sier: ”denne leken varte kanskje førtifem sekunder”. Den gangen klarte hun å gjenopprette det intersubjektive samspillet. Oftest ender det imidlertid med brudd hvor hun ikke klarer å finne tilbake. En illustrasjon på en slik veksling mellom tilstedeværelse, objektivisering, og så brudd, finner vi under et av de første møtene med Johan: ”den gode samtalen fra kafeen ligger tungt og trygt mellom oss (...) Jeg tenker at jeg opplever dette for aller første gang” (s. 65). Her indikeres det at hun har opplevd nå-øyeblikk med Johan, det hun kjenner ligger tungt og trygt mellom dem. De har deltatt i hverandres opplevelser, og synes å ha hatt en gjensidig opplevelse av nettopp det. Disse nå-øyeblikkene, hvor hun kjenner hva samtalen gjør med henne, blir ikke objektivert, det er akkurat nå hun kjenner implikasjoner av delingsopplevelsen. Det vil alltid være to sinn som skaper intersubjektivitet, samtidig vil intersubjektivitetsopplevelsen også forme de to sinnene. Når Johan så legger sin hånd over hennes, er det som hun overveldes. Hun distanserer seg fra opplevelsen: ”berøringen sender signaler rundt i kroppen, til underlivet, jeg tenker på kjemiske reaksjoner, vet det er noe som ikke kommer til å vare” (s. 65-66). Når det hun kjenner omformes til kjemi, tar hun samtidig avstand fra egen sansning. Det er som hun forbereder seg på skuffelsen som følger når delingsopplevelser brytes, ved at hun tenker det ikke kommer til å vare. Hun beveger seg imidlertid inn i opplevelsen igjen:

Han bøyer nakken og stirrer opp i himmelen. Jeg tenker det er bra det ikke er fullmåne. Han vrir hodet mot meg, legger det på skulderen min og jeg opplever et av disse klisjébefengte øyeblikkene: vil at tida skal stanse, vil bare være her nå, og klarer å nyte det. Jeg tenker, nå er jeg lykkelig, jeg blir rørt, hoven i halsen og det presser på i øynene, og jeg vet ikke om det er situasjonen eller min egen evne til å være til stede i den. (s. 66)

Her virker det som hun balanserer mellom nesten å være overveldet, samtidig som hun har en opplevelse av deling og en erkjennelse av dette behovet. Kan hende er det derfor hun tenker ”det er bra det ikke er fullmåne”, for hun vet med seg selv at en klisjé ville blitt overveldende og uhåndterbart. Når hun karakteriserer øyeblikkene som ”disse klisjébefengte”, er hun objektiviserende i forhold til opplevelsen, og det er nærliggende å tolke det som forakt knyttet til egne nærhetsbehov. Men så er det som hun allikevel lar seg rive med, hun uttrykker et nesten desperat ønske om å kunne gi rom til og utvide opplevelsen hun er i ”vil at tida skal stanse, vil bare være her nå”. Det ser også ut som hun får det til, ”nå er jeg lykkelig” tenkes uten at lykkelig står med distanserende anførselstegn. Å hengi seg til den andre slik hun gjorde her, kan kanskje vekke en angst for en opplevelse av sammensmeltning, fokuset flyttes gradvis over på prosesser i kroppen: ”Jeg hører pusten hans, svak trafikk et stykke unna, jeg må tisse, har måttet det lenge” (s. 66). Når hun her tenker at hun må tisse, er bruddet i selvopplevelsen tydelig, og opplevelsesfelleskapet har opphørt: ”Nå har jeg det veldig bra, sier han, og jeg tenker at magien er brutt av kroppsvæske som presser mot indre organer, han bøyer seg mot meg og kysser meg” (s.66). Når sekvensen slutter med disse ordene, er det som hun står utenfor og kikker inn. Johans utsagn, ”Nå har jeg det veldig bra”, blir hans opplevelse alene, noe hun betrakter uten å dele. Kysset vil antagelig kun bli en fysisk kontakt. Sårheten og skuffelsen som kan leses ut av avsnittet, understreker det fundamentale i å kunne delta i hverandres opplevelser, og gjensidig kunne tilkjennegi at det skjer.

3.1.3 Når hun blir møtt

Selv om det er få episoder hvor hovedpersonen forblir i en opplevelse av intersubjektiv deling, er det tydelig at de gangene hun får dette til, bidrar det til å utvide hennes selvforståelse og hun evner å ta andres perspektiv. Hun våkner med panikk etter første natt sammen med Johan:

Føttene mine er kalde, jeg stryker en fot oppover leggen hans, mot de stive hårene. Føttene dine er kalde, sier han. Jeg har fått kalde føtter, sier jeg og smiler. Det var uunngåelig. Når han ler begynner jeg å le også. Av meg selv, av den loslitte spøken som han tror var en spontan assosiasjon. Ta på deg sokker! sier han kjapt med en stemme jeg synes er ganske søt. Ingen har taklet den spøken så bra. (s. 67)

Det synes som hun med sitt ordspill her tester om Johan tåler hennes bekymring og mulige avvisning av han. Utdraget kan dermed leses som et kritisk nå-øyeblikk, som er en type nå-øyeblikk hvor det implisitt stilles spørsmål om en relasjon, og er en slags krise (Stern, 2004). Når Johan svarer "ta på deg sokker" kan det forstås som at han ikke lar seg true av hennes ytring. Han gir henne isteden rett til hennes opplevelse (Schibbye, 2002), den blir gyldiggjort og kan tas tilbake som noe som tilhører henne selv. De ler begge, og er i det Stern (2004) betegner som et øyeblikk av intersubjektiv bevissthet, da hun blir klar over noe i eget sinn i det hun får det tilbake fra ham. Videre er det nærliggende å tenke seg at Johans blikk på henne, når hun finner en forestilling av seg i hans sinn (Winnicott, 1971), gjør henne tydeligere for seg selv. Når Johan med sin kommentar verken gjengjelder eller viker unna, kan det se ut som hun får en opplevelse av at hennes uro rommes. Hennes angst blir dermed noe som kan håndteres. Krisen som oppsto i det kritiske nå-øyeblikket, synes løst i et møteøyeblikk, en type delingsøyeblikk som forandrer det intersubjektive feltet mellom to. Forholdet til Johan blir annerledes enn det var før det kritiske øyeblikket, deres relasjon har blitt utdypet.

Det ser ut som opplevelsen med Johan også har implikasjoner for hennes evne til å ta Saras perspektiv. Sara blir ofte tolket som klengete eller manipulerende, blant annet i atskillelessituasjoner: ”Sara klynger seg til meg, det er et spill, hun er lett å gjennomskue”(s. 64). Etter at hun her er blitt møtt av Johan, assosierer hun til Sara med ømhet for henne, og hun kan ta inn over seg Saras frykt for å bli forlatt: ”Jeg forstår jo så godt at Sara er redd jeg skal gå fra henne og så tydelig viser det.”(s. 67-68). Hun får her en umiddelbar forståelse av at det er andre mulige grunner til Saras klengete atferd, enn de hun vanligvis attribuerer til henne. Det er som om hun i dette møtet med Johan fikk utvidet sitt eget sinn (Tronick, 1998) og evner å forstå mer om hva som foregår i Saras sinn. I fortsettelsen av sekvensen med Johan, er det nærliggende å anta at hennes opplevelse av å bli møtt og at bekymringen hennes ble rommet, åpner for nye intersubjektive delingsopplevelser: ”tenker at jeg framfører en filmklisjé, men jeg vil ikke slutte, det kjennes ekte. Vi ser på hverandre, og plutselig kjenner jeg en trang til å *smelte mitt øye inn i hans*.” (s. 68) Her blir behovet for å delta i Johans opplevelser på et dypere liggende plan, tydelig for henne. På tross av at assosiasjonen til en filmklisje, kan forstås som at hun uttrykker forakt for egne behov, virker hun her til å ha en opplevelse av å være et handlende selv når hun tenker ”men jeg vil ikke slutte, det kjennes ekte.” Hovedpersonens aktørstatus kan forstås i forlengelsen av at selvet oppleves som avgrenset (Schibbye, 2002), hvor hun klarte å være subjekt i nærvær med en annen. Når hennes ambivalens om å være nær andre blir møtt og tålt, får det betydning for hennes opplevelse av seg selv, for hvordan hun ser andre, og da også for evnen til intersubjektivitet.

3.2 “Hva er det du egentlig skal fortelle?” – om å ta den andres perspektiv

”Hva er det som er feil, Sara! Hun rører ikke isen. Hun prøver å slutte å gråte, stryker hendene under øynene. Så sier hun, det var ikke sånn jeg ville ha, tålmodig men desperat forklarende, ekte og inderlig overbevisende med åpent, sårt ansikt. Jeg har forstått det. Sara har formidlet noe vesentlig. Jeg har store

smerter jeg vil bli kvitt umiddelbart. Var det ikke sånn? sier jeg ømt. Vi ser på hverandre og er så nære, så nære. Jeg trekker ned glidelåsen hennes. Hvordan var det du skulle ha da? sier jeg.” (s. 161-162)

Hovedpersonens oppgitthet og sinne over at Sara ikke vil ha isen hun har kjøpt til henne blir avløst av forståelse for Saras reaksjon her. Det er som Sara når hun sier ”det var ikke sånn jeg ville ha” implisitt ber moren om at hennes intensjon må anerkjennes (Benjamin, 1990). Saras affekt får resonans i hennes indre, og det er nesten så hun overveldes av den i det hun kjenner store smerter hun ønsker kvitte seg med. Likevel klarer hun å møte Saras fortvilelse, sånn at affekten blir gitt mening som noe Sara faktisk føler. Samtidig forholder hovedpersonen seg til innholdsaspektet i det datteren sier. Gjennom både å møte Sara affektivt og på det hun verbalt formidler, holder hovedpersonen Saras perspektiv i tankene her.

Vi skal i det følgende se på to måter barnet trenger hjelp til å skape sammenheng og mening, aktualisert gjennom samspillet mellom hovedpersonen og Sara. Den ene handler om at omsorgspersonen toner seg inn på barnets affekter, og tilskriver barnets tilstand mening (Stern, 1998; Fonagy et al., 2002). Dette innebærer at affekten oppfattes av omsorgspersonen og speiles tilbake til barnet, sånn at barnet får sin følelse bekreftet. Den andre betydningen dreier seg om å understøtte barnet i å skape mening i det barnet eksplisitt formidler, hvor det å støtte barnet i lage historier om seg selv og andre, såkalte narrativer, står sentralt (Stern, 1998). Selv om vi har delt opp og delvis behandler barnets behov for meningsdannelse i to separate fenomen her, vil disse være sammenvevde. Sensitivitet for det affektive aspektet er viktig i den verbaliserte form for meningsdannelse, mens den affektive speilingen også innebærer verbaliserte forestillinger og forslag om hva som ligger bak barnets atferd. Vi vil først se på det affektive samspillet mellom hovedpersonen og Sara, når Sara uttrykker ulike emosjonelle tilstander.

3.2.1 Affektive samspill

Det er betydningsfullt for barnets emosjonelle og sosiale utvikling at det fra starten av livsløpet blir møtt med inntonende responser fra omsorgspersonen. Når omsorgspersonen i førspråklige samspill fanger opp barnets følelsesuttrykk, og gjengir disse i en annen modalitet enn den barnet uttrykte seg i, som for eksempel gester hos barnet uttrykt vokalt av den voksne, betegnes det affektiv inntoning (Stern, 1998). Affektiv inntoning regnes som en forutsening for den tidlige utviklingen av intersubjektivitet, det dreier seg om grunnlaget for å oppleve at den indre verden kan deles (Hansen, 1991). Winnicott (1965) understreker det sentrale i at barnet finner sitt sinn representert i morens ansikt, for utviklingen av et selv.

Hovedpersonens evne til å tone seg inn på Saras følelsestilstander synes å variere med hvilken følelse Sara uttrykker. Hun synes å ha et spesielt vanskelig forhold til glede, og blir ofte provosert av datterens glede. Intensiteten i affekten og reaksjonen gjør det nærliggende å tolke at dette ikke dreier seg om Sara og hennes glede, men en mobilisering og reaksjon forankret i egne indre modeller. Det kan synes som om følelsen har blitt fremmed for henne, og at hun har et behov for å dempe eller utviske gleden også når den tilhører Sara:

Det snør ute! sier Sara med barnslig glede (...) Sara hopper virkelig opp og ned og flakser med armene, slik dårlige barneskuespillere gjør på film når de skal spille lykkelige, hun får meg til å tenke på et fly som øker farten bortover rullebanen, rett før det tar av. Jeg husker at jeg har tenkt det før om Sara, når hun er begeistret for et eller annet. Jeg savner ikke selv denne uforholdsmessige gleden over små ting. Mamma det snør! sier hun igjen, hun har hendene på vindusruta, det blir fettflekker der. Kan vi gå ut og lage snømann? Nei, sier jeg fort og avskjærende. (s. 74)

Her ser vi at hun nærmest latterliggjør Saras uttrykk for glede i tankene, og blir mer opptatt av Saras konkrete bevegelser enn å dele hennes affekt. Hun benekter selv å ha

et behov for glede over små ting, og det ender med at hun avfeier og ødelegger Saras glede. I episoden vi så på innledningsvis i kapittelet, med softisen som var feil, så vi derimot at hovedpersonen klarte tone seg inn og dele Saras fortvilelse. Det som følger videre i sekvensen er at kjøper hovedpersonen is med rett strø til Sara, og hun spiser selv den Sara ikke ville ha. De har det hyggelig sammen, og Sara er blid. Hun rekker sin is mot moren, og spør om hun vil smake. Hovedpersonen tenker hun lyver når hun sier den er god, og fortsetter med å si: ”Det er egentlig feil å spise is om vinteren, sier jeg, is er en sommerting, og jeg senker Saras glede flere hakk. Hun ser bort, slikker kraftig på isen.” (s. 162) Dette sitatet antyder på samme måte som utdraget med Saras glede over snøen, at å tone seg inn og dele glede er problematisk for hovedpersonen. Før gleden ble brutt, var de her i et samspill med intersubjektiv deling. Saras følelser var inntonet, det var etablert en delt opplevelse, som så blir endret, et fenomen Stern (1998) betegner som feilinntoning, eller emosjonelt tyveri. Det kan gi barnet en følelse av å miste sin opplevelse, noe det ser ut som Sara opplever når hun snur seg bort fra moren. Feilinntonende samspill vil på sikt kunne etablere en opplevelse av fare forbundet med å slippe noen innenfor sin subjektive opplevelse.

Når Sara er trist, synes det gjennomgående enklere for hovedpersonen å tone seg inn på hennes tilstand, som her hvor Sara henvender seg til moren for å si at det var noe trist på barne-TV:

Jeg lagrer, setter meg straks på huk for å være på samme nivå som henne. Ble du trist, sier jeg, hva var det på barne-tv? Hun forteller, gråter mens hun snakker (...) hun forteller om en mann som slo en gul hest med en stang, og plutselig greier jeg å være til stede i situasjonen. Jeg er glad over å se Saras empati. Det var bare tegnefilm, sier jeg ømt, og samtidig muntert (s.106)

Hovedpersonen forholder seg undersøkende til hva som gjorde Sara trist her, hun gir gjenklang til følelsen og speilingen inneholder noe trøstende når hun med ømhet iblandet munterhet sier det bare var en tegnefilm. I en annen episode ser vi kontrasten til dette. Sara er nettopp avlevert til hovedpersonen etter å ha vært noen dager hos sin

far. Når Sara blir stående og se mot døra etter at faren er gått, spør hovedpersonen ”foraktfullt, hemningsløst” (s.230) om Sara heller vil til pappa. Hun blir flau over hvordan hun behandler Sara, hun begynner å telle inne i seg, i det som synes å være et forsøk på å håndtere en høy aktivering av negativ affekt.

Jeg hører pusten til Sara mens jeg teller og tenker at jeg egentlig ikke hører den, av og til snufser hun og hun kremter én gang, men ikke som for å påkalle oppmerksomhet, mer fordi hun virkelig har noe i nesa og i halsen som irriterer henne. (s. 230)

Det er nærliggende å tenke at Saras snufs og kremt indikerer at hun er lei seg, mens det hos hovedpersonen blir til fysiske beskrivelser uten mentalt innhold. Mens Saras affekt her oppstår i relasjonen til hovedpersonen, var Saras tristhet i eksemplene med barne-tv og soft-is, følelser som kan sies å ha opphav i noe utenfor deres relasjon. Det ser ut som følelser generert utenfor relasjonen er enklere for hovedpersonen å møte, enn når de er skapt i relasjonen. Vi kan tenke oss at hovedpersonens sterke respons på Saras blikk mot døra, har sammenheng med at følelser knyttet til det å bli forlatt berøres, et tema som nettopp vil kunne aktivere hovedpersonens tilknytningssystem (Bowlby, 1969,1988). Aktivering av tilknytningssystemet svekker evnen til affektregulering og til mentalisering (Fonagy et al., 2002). Vi kan ha en hypotese om at dette skjer her, hvor hun ikke virker i stand til å holde Saras sinn i sitt. Som vi har sett, varierer det i hvilken grad hovedpersonen håndterer følelser på en utviklingsstøttende måte for Sara. Både følelser som synes problematiske for henne selv, særlig glede, og følelser generert i relasjonen mellom henne og Sara har hovedpersonen vanskeligheter med å møte inntonende.

3.2.2 Samskapte fortellinger

Det å tenke på Sara som intensjonell, som en person med eget opplevelsessentrum, ser ofte ut til å mangle i samspillet mellom hovedpersonen og Sara. Hun får i liten grad hjelp med å skape mening i det hun forteller. Hovedpersonens fokus på

formaspektet ved det Sara meddeler henne går igjen i samspillet mellom de to. Et eksempel er når de drikker kakao, og Sara setter kakaoen i halsen: ”Jeg satte den i feil hals, sier hun med halvkvalt stemme. Jeg synes det er et tåpelig uttrykk. Du har ikke to halser, sier jeg, du fikk den i luftrøret istedenfor i spiserøret.” (s. 25). Saras uttrykk for ubehag, blir møtt med forakt for hennes språklige uttrykk, som her er å sette noe i feil hals. Sara blir ikke møtt når hun forsøker å formidle en opplevelse. En lignende episode utspiller seg når Sara har vært hos Henning i helgen, og moren har spurt Sara hva hun har gjort hos pappa:

Vi var... på kino, sier hun, vi kjøpte sjokolade og fox ... Hun viser med hendene. Ja-a, sier jeg utålmodig. Hun tenker konsentrert, kommer på noe annet, i et svømmebasseng, helt usammenhengende. Jeg blir så utålmodig når hun aldri kommer til poenget, så irritert når det ikke er noe poeng. (...) Jeg sier, ingen gidder å høre på deg, Sara, når du snakker så usammenhengende, hva er det du egentlig skal fortelle?” (s. 8)

Her ser vi tydelig at Sara ikke blir understøttet i å skape en sammenhengende fortelling av det hun har opplevd, analogt til da Sara satte kakaoen i halsen. Hjelp til å lage sammenheng i erfaringslementer har betydning for at barnet skal kunne danne selvbiografiske historier, og for utviklingen av evnen til å lage slike, noe Stern (1998) knytter til utviklingen av et narrativt selv. En felles konstruksjon av mening, hvor omsorgspersonen hjelper barnet med å ordne elementene i historien kronologisk, bestemme affektive høydepunkt i det som skjedde og ellers bidra til å skape struktur, har vist seg å ha en regulerende funksjon for barnet. Videre har studier vist at samskapte fortellinger er stabile over tid, og blir ofte den ”offisielle” historien. I devalueringen av Saras forsøk på å formidle noe fra svømmehallen, og også når hun har satt kakao i halsen, understøtter ikke moren Saras opplevelse av seg selv som intensjonelt vesen. Hun får ikke hjelp til å strukturere det hun har opplevd, og det affektive blir heller ikke fanget opp.

I hovedpersonens egen oppveksthistorie, ser det ut som hun selv har erfaring med at det er det konkrete framfor det affektive hennes mor har hatt fokuset på. I et minne fra barndommen hvor hun satte fast øret mellom to trappetrinn, reagerte moren med sinne og dro henne ut med makt uten å lirke. Hovedpersonen husker at hun skrek og trodde at øret brakk, men moren svarte oppgitt at ører ikke kan brette. Minnet illustrer på samme måte som hovedpersonen overfor Sara, en omsorgsperson som holder fokuset på fakta i det som blir fortalt, uten å forholde seg til intensjonen og opplevelsen av at noe er ubehagelig eller vondt. Hovedpersonen tenker videre at hun selv kanskje gjorde mer ut av øret enn nødvendig, noe som tyder på at episoder hvor hun ikke ble affektivt møtt, og dermed ikke hjulpet med å tilskrive opplevelsen mening, i ettertid har blitt gitt mening ut fra morens perspektiv. Eget barneperspektiv forsvinner, og det kan synes som hovedpersonen i liten grad har omsorg for seg selv som barn. Under sekvensen når Sara forsøker å fortelle om det hun har opplevd på kino og i svømmehallen tenker hovedpersonen, at hun bør formidle til Sara at *”enkelte ting lar seg ikke gjenfortelle!”* (s. 8). Denne indre stemmen, med et utropstegn til slutt, synes som et indre utbrudd som kan tolkes som å uttrykke en underliggende resignasjon og hjelpeløshet om å kunne formidle noe betydningsfullt om egne opplevelser til andre. Når hun i utdraget over sier til Sara at ingen gidder å høre på henne, kan en forståelse være at hun reverserer scener med indre objekter. Hun repeterer et gammelt relasjonsscenario (Gullestad og Killingmo, 2005) ved å møte Sara sånn vi kan anta hun selv har blitt møtt. Det synes som det er hennes egen selvforakt hun projiserer over på Sara. Det å tilskrive indre prosesser som følelser, tanker og motiver til seg selv og andre, og å ha et perspektiv på at det ligger mentale representasjoner bak egen og andres atferd, betegnes som mentalisering (Fonagy et al., 2002). Evnen til å mentalisere blir dermed avgjørende for å forstå indre beveggrunner for egne og andre handlinger. Dette er en kapasitet som ligger under sosial persepsjon, og vil virke inn på all sosial samhandling. Som vi her har sett synes det å variere hvorvidt hovedpersonen har et perspektiv på og forholder seg utforskende til meningen bak egen og andres atferd, noe vi videre skal se i sammenheng med hennes affektregulering.

3.2.3 Affektregulering

Vi har i det foregående sett at Saras affektive tilstand ofte ikke blir inntonet, og at hovedpersonen heller fokuserer på det konkrete i det Sara forteller, og devaluerer henne hvis det hun formidler fremstår uten sammenheng for hovedpersonen. Å ikke bli hjulpet med å tilskrive selvet meningsfulle indre tilstander, vil ha betydning for affektregulering, som igjen vil virke inn på evne til mentalisering (Fonagy et al. 2002). Affektregulering innebærer å kunne overvåke og modulere indre tilstander, særlig med tanke på intensitet og varighet, og kan foregå på ulike modenhetsnivå. Evne til selvregulering utvikles gjennom dyadisk regulering i relasjon til omsorgspersonen (Beebe & Lachman, 2002). I det følgende skal vi se nærmere på samspillet mellom hovedpersonen og Sara når Sara våkner etter et mareritt. Hun synes høyt aktivert og har behov for hjelp til regulering av sin frykt. Det er samme morgen som hovedpersonen skal levere hovedfagsoppgaven, hvor også hun har et høyt indre spenningsnivå. Sara har tidligere uttrykt frykt for døden, og reagert med uro når en grandtante hun ikke kjente, tante Else, døde. Hovedpersonen setter seg ved senga, og holder rundt Sara. Sara forteller at hun drømte om tante Else, og at hovedpersonen ikke var der i drømmen:

Jeg fløy ned der til det huset, sier Sara hektisk og kortpustet, hun beveger på hele overkroppen; og der satt tante Else og dela ut glansbilder! sier hun med oppsperrete øyne, hun snakker altfor fort og usammenhengende, jeg ser at neseborene hennes spiler seg ut. Delte, sier jeg, trekker hårstrikken ut av Saras tovete hestehale. (s. 239)

Hovedpersonen registrerer Saras atferd, at hun er hektisk og kortpustet, har oppsperrede øyne, snakker fort og usammenhengende og har utspilte nesebor. Dette virker som tydelige signal på at Sara er i en tilstand preget av forvirring og frykt. Men det er som om hovedpersonen ikke klarer forholde seg til hva som ligger bak det hun observerer hos Sara. Hun speiler ikke Saras følelse og den blir ikke bekreftet. Hovedpersonen griper isteden fatt i Saras bruk av språk, som hun fortsetter å

reflektere over. Imidlertid holder hun fysisk rundt henne, som er et aspekt av å møte Sara på en fysisk og psykisk omsluttende måte (Binder, 2002). Men så er det som Saras tilstand trenger igjennom til henne, hun oppdager at Sara er skremt:

Jeg prøver å le, smiler i hvert fall. Hu var-, begynner hun, stopper opp, og jeg ser at hun tenker, og at hun skremmes av sine egne tanker. Plutselig får jeg panikk for oppgaven. (...) Halvmørket gjør Saras ansikt dust og litt skrekkfilmaktig, jeg tenker at mitt ser likt ut. (s. 239)

I det hun ser at Sara er redd, smitter det over til henne selv. Det blir vanskelig for hovedpersonen å regulere egen frykt, som for henne er rettet mot oppgaven som skal leveres. Hun tenker at Saras ansikt virker skrekkfilmaktig, og at hennes eget ser likedan ut. Ut fra hovedpersonens observasjon av Sara, kan det virke som Saras tilstand av frykt intensiveres. Speilingen her er samsvarende med Saras tilstand, i motsetning til i forrige utdrag. Saras frykt fanges opp og speiles, men uten noen beroligende eller trøstende forskjell, speilingen mangler markering (Bateman & Fonagy, 2006). Når speilingen ikke er tilstrekkelig markert, blir det vanskelig å skille mellom omsorgspersonens fremstilling og ens egen følelsesmessige opplevelse. Dette innebærer at barnet lett vil kunne overveldes ved at egen frykt oppleves å smitte over til omsorgspersonen og verden der ute. Frykten blir ikke regulert og barnet får derigjennom ikke en opplevelse av at det dreier seg om en håndterbar frykt. Barnets evne til å danne symbolske representasjoner av egne indre tilstander blir også satt ut av spill når det er overveldet av affekt, affekten oppleves ikke som håndterbar. I tråd med dette ser vi at Saras affekt synes å intensiveres. Kongruent og markert speiling er vesentlig for at barnet på sikt skal kunne integrere egne affektive tilstander som en del av sitt selv, og for evnen til å symbolisere disse eller danne andreordensrepresentasjoner av egne tilstander. Når handlingen videre utspiller seg mellom hovedpersonen og Sara, registrerer hovedpersonen at Sara fortsatt ser skremt ut. Sekvensen fortsetter med at hovedpersonen trekker opp rullegardinsnora på Saras rom: ”Nå skal vi slippe inn litt dag her, sier jeg lystig. Jeg trekker i rullegardinsnora,

rullegardina raser oppover langs ruta og smeller voldsomt mot den øvre karmen. Se, det er sol ute! sier jeg. Den uhyggelige atmosfæren er borte, men Sara ser like skremt ut” (s. 240). Utdraget kan leses som at hovedpersonen prøver å hjelpe Sara ut av den marerittaktige drømmetilstanden hun befinner seg i. Hovedpersonens forsøk på å virke glad, og smellet hun registrerer når gardina treffer kanten, gir imidlertid et inntrykk av at hun selv har et behov for å regulere indre tilstand gjennom å konstruere lystighet. Det blir tydelig hvor aktiverbar hun selv er i situasjonen da smellet registreres som ”voldsomt”.

I tidlig barndom, forbundet med utvikling av mentalisering, er den psykiske realiteten kjennetegnet av to opplevelseshåter psykisk ekvivalens og pretend modus eller forestillingens modus (Fonagy et al., 2002). Psykisk ekvivalens er opptrer først i barnets utvikling, og innebærer at det indre eller det som skjer intrapsykisk oppleves som likt med det ytre, verden der ute, og omvendt. Hvis Saras mareritt fortsetter å oppleves som like virkelig som om det hadde skjedd når hun er ute av drømmetilstanden, er det et eksempel på psykisk ekvivalens. Pretend modus representerer det motsatte, her mangler opplevelsen forbindelse til den ytre virkelighet. Hos barn tilsvarer pretend modus lekens modus, ”på liksom”, hvor det er sentralt for barnet at skillet mellom fantasi eller lek og virkelighet nettopp opprettholdes. Når evnen til mentalisering utvikles, innebærer det at pretend modus og psykisk ekvivalens integreres. Virkeligheten vil da kunne representeres som en subjektiv forestilling og derfor manipuleres og lekes med, uten å miste forankringen den nettopp har til virkeligheten. Ifølge Fonagy og medarbeidere er da forutsetningen for intersubjektivitet dannet, ved at det er etablert en introspektiv adgang til selvet. I en episode hvor Sara og hovedpersonen er på juleferie hos hovedpersonens mor, ser vi et eksempel på at skillet mellom tanker og fysisk virkelighet blir uklart. Hovedpersonen står ute på verandaen, røyker og ser bort mot kjøpesenteret og rekkehusene, hun opplever ubehag når hun tenker på lekeplassen som ligger like ved. ”Den vekker en uhygge, jeg vet ikke hvorfor. Jeg tok med Sara dit i går, vi kom liksom tilfeldig forbi, hun var glad for å leke, nesten henrykt, jeg så ingen uro hos

hende.” (s. 172) Det er som om hun forventet at Sara skulle føle hennes uhygge, at minnene hun knytter til egen barndom som vekker ubehag, også skulle ramme Sara. Uhyggen oppleves som en egenskap ved lekeplassen, den ytre virkeligheten, selv om hun gjenkjenner uhyggen som noe indre, minner i henne selv. Det indre blir noe som også er der ute, som får virkelighetens kraft. Svikten i mentalisering er imidlertid ikke av en slik grad at hun entydig befinner seg i psykisk ekvivalens her. Dette fordi hun tross alt ender med å tenke at Sara ikke kjenner hennes uro, selv om det synes tvetydig for henne.

Vi har tidligere sett hovedpersonens vanskeligheter med å tilskrive mening til Saras indre tilstander. Det synes imidlertid også som hovedpersonens egne affektive tilstander fremstår som utydelige og lite tilgjengelige for henne selv. Et eksempel på hvordan dette utspiller seg er når hun og Sara er på juleferie hos hovedpersonens mor, og hun står ute på verandaen og kjenner et ubehag:

Jeg skjelver nesten, av en ekstrem følsomhet, men tror ikke jeg kjenner følelser. Følsomheten innbiller sinnet følelser, tenker jeg, og ser på rundkjørninga der og den bensinstasjonen, jeg tenker vekk noe i meg noe annet enn tungsinn og ubehag (...) Og den der ”snøen” og ”iskrystallene” i lufta, tenker jeg, alt er dekket av ny hvit snø, fjellet ”i det fjerne” er ”fabelaktig”. Jeg grøsser, jeg er på gråten og tror ikke jeg kan føle noe virkelig. (s.172-173)

Her virker hun hjelpeløs og forvirret, og egne følelsestilstander fremstår uklare for henne. Tankene rundt snø og iskrystaller virker fragmenterte, noe som understreker at hun er overveldet. Utdraget antyder en fortvilelse og desperasjon etter å få tak på hva hun føler. Evne til å kunne identifisere og ha kjennskap til egne affekter, er sentralt i å kunne mentalisere. En opplevelsbasert eller erfaringsnær kjennskap til egne følelser, såkalt mentalisert affektivitet, har betydning for en moden form for affektregulering. Det gir også en fleksibilitet i forhold til å handle på egne følelser (Fonagy et al., 2007). Hovedpersonen ser ut til ha liten grad av denne fleksibiliteten.

Forvirringen i utdraget over antyder en mangel på erfaringsbasert forståelse av egne følelser. Affektene virker dårlig representert, hun overveldes, men vet ikke hva det er hun kjenner. Hun synes i liten grad å ha tilgang til egne følelsestilstander, og følgelig er ikke representasjoner for å regulere egen tilstand tilgjengelig for henne. Analogt med at hovedpersonen virker hjelpeløs i å regulere egne tilstand her, har vi sett at hun i liten grad klarer hjelpe Sara med hennes affektregulering (Beebe & Lachmann, 2002).

3.3 “Hunder kan ikke riste på hodet” – om leken

Lekende samspill er svært betydningsfullt for å utvikle mentale representasjoner og evne til symbolisering, som igjen kan skape fleksibilitet og rom for at virkeligheten kan representeres, medieres, lekes med og håndteres ved hjelp av forestillingsbilder (Fonagy et al., 2002; Benjamin, 2004). Gjennom lek kan barnet få erfaring med å utforske ulike perspektiver, noe som innebærer erfaring med at virkeligheten kan oppfattes som subjektive forestillinger, noe som også muliggjør et metaperspektiv. I det følgende skal vi undersøke hovedpersonens evne til lekende samspill, og forsøke å vise hvordan dette har relevans for hennes relasjonelle evner. Vi skal deretter se hvordan lekende samspill synes å understøtte en mer fleksibel håndtering av behovet for nærhet.

Forholdet mellom forestilling og virkelighet aktualiseres i rollespillene mellom hovedpersonen og Sara, hvor det å skille mellom fantasi og virkelighet ikke er uproblematisk for hovedpersonen. I denne sekvensen leker Sara hund, og prøver å involvere hovedpersonen, som til slutt legger fra seg skrivearbeidet og klør hunden bak øret: ”kanskje jeg skal ta med meg hunden på tur, sier jeg, liksom for meg selv. Vil du gå tur? sier jeg til hunden. Sara bjeffer, lydene ligner imponerende en hunds.” (s. 34) Hovedpersonen går for å hente et skjerf for å bruke det som bånd, men lar være fordi hun tenker at det kan bli farlig om Sara skulle bruke lignende skjerf i lek med andre barn. ”Det er vel en lydig hund sier jeg, den trenger nok ikke gå i bånd.

Sara rister på hodet. Hunder kan ikke riste på hodet, hvisker jeg. Jo! sier Sara. Ikke for å si nei! sier jeg. Jeg har lyst til å avslutte leken” (s. 34) Leken bryter sammen her, da hovedpersonen har vanskeligheter med å delta. Winnicott (1971) vektlegger betydningen av at leken befinner seg i et mellomliggende erfaringsområde, hvor både den indre realitet og det ytre livet bidrar, mellom fantasi og virkelighet (Binder, 2002). Her får derimot leken en karakter av å være for nær fantasien eller illusjonen ved at Sara oppfattes som hund i tilnærmet bokstavelig forstand. Hovedpersonen gjør et poeng av at Sara er autentisk som hund, når hun legger merke til at Saras bjeff høres ut som de kommer fra en hund. Videre får hun lyst til å avslutte leken når Sara rister på hodet, da datteren ikke lenger synes å leve opp til en autentisk hunderolle. Sara kan ikke både være hund og Sara. Dette innebærer at spenningen mellom fantasi og virkelighet ikke opprettholdes, men bryter sammen. Det er ikke lenger lek, og hovedpersonen ser ut til å ha en opplevelse av virkeligheten preget av psykisk ekvivalens, hvor virkeligheten forstått som representasjoner eller subjektive forestillinger mistes (Fonagy et al., 2002). Når leken her ikke fungerer, er det også betegnende at relasjonen mellom Sara og hovedpersonen preges av komplementaritet, hvor den gjensidige anerkjennelsen opphører (Benjamin, 1990). Det oppstår en kamp om å fremme seg selv, som her uttrykkes gjennom påstander om hunders evne til å riste på hodet.

På en skitur med Johan og Sara fortviler hovedpersonen over ikke å kunne uttrykke lykken hun føler, noe som får henne til å tvile på opplevelsen og ødelegger lykkefølelsen for henne.

Jeg snur meg litt hektisk mot Sara. Er det ikke fint her! sier jeg opprømt. Sara nikker, harmonisk i naturen. Ja, det er vakkert, sier Johan inderlig. (...) Noe i meg får klaustrofobi, sier jeg, jeg kjenner meg virkelig fylt av glede over hvor vakkert dette er og klarer ikke få det ut. Johan ser på meg. Jeg tar en slurk kaffe. Bare ta det ut! sier han. Det er så umulig å formidle det vakre, uten å bruke klisjeer, sier jeg. (s. 115)

Johan ber henne bruke klisjeer, og hun forsøker:

Jeg sier, uten hemninger, jeg har det så bra akkurat nå. Johan smiler. Jeg kjenner det som hugg i brystet! sier jeg begeistret. (...) Jeg kjenner det som en vedvarende sitring, sier Johan, den går i bølger. Som om jeg holder på å boble over, legger han til, og jeg hører at han ikke unngår den ironiske distansen i den siste klisjeen. (...) Jeg tror jeg er forelsket, sier jeg, og jeg kjenner at jeg går for langt. Du er det største som har hendt meg, sier han, på en nesten jublende måte. Vi ler ikke, jeg føler ingen trang til å le, det er ubehagelig. (s. 115)

Umiddelbart virker hennes respons på Johans oppfordring om å bruke klisjeer ”Jeg kjenner det som hugg i brystet” vitaliserende og frigjørende. Men så er det som Johans lek blir truende for henne, klisjeene synes å komme for tett på, som om de invaderer virkeligheten. Hun synes som i det forrige utdraget å oppfatte virkeligheten gjennom psykisk ekvivalens. Det er nærliggende å anta at hennes tolkning av Johans ironiske distanse når han sier ”som jeg holder på å boble over”, heller er farget av at hun er overveldet, enn å være i samsvar med hans intensjon. Winnicott vektlegger at lek forutsetter at vi samtidig har en kategori for noe som er virkelig, fordi leken hele tiden vil henspeile på og hjelpe oss å forstå det virkelige (Binder, 2002). Det kan synes som hovedpersonen bare i korte glimt er i kontakt med en egentlig eller virkelig tilstand i seg selv i samspillet med Johan. De klarer bare et øyeblikk å være i det mellomliggende eller potensielle rommet hvor virkeligheten kan lekes med som en forestilling. Hennes mulighet for å utforske egen selvopplevelse begrenses her, og hun forholder seg også i mindre grad utforskende til Johans perspektiv.

Hovedpersonens begrensning i lekeevne kaster lys over hennes begrensninger med å være i et intersubjektivt felleskap med andre. Når virkeligheten ikke forstås som subjektive forestillingsbilder, synes det som tenkningen her preges av at klisjeene tenderer med å bli noe virkelig. Det er som om hun står i fare for å bli en klisjé, noe som overvelder henne, og opplevelseseøyeblikk hvor hun er nær Johan brytes.

Mens hovedpersonen ikke klarte følge opp Johans forsøk på lek i det foregående utdraget, og det intersubjektive samspillet faller sammen, blir nærhetstemaet mer håndterlig i en samspillsituasjon med Sara, hvor den lekende rammen opprettholdes. Hovedpersonen får til å delta i leken her, selv om hun synes å være avhengig av en viss grad av scaffolding, en funksjon Sara innehar. De leker med hver sin dokke. Samtidig og vekselvis med at de leker fram en historie om en forsvunnet katt, tenker hovedpersonen på forholdet til Johan. Forholdet er i en fase hvor hun vurderer dets berettigelse, og hun ser ut til å ville avslutte det:

Er du lei deg, piper Sara, dokka hennes kommer helt bort til min. (...) Katten min er borte, hulker jeg. Saras dokke stryker og stryker på min, øyet dingler. Vi kan kjøpe en ny katt! sier hun. Jeg tenker på Johan, han sto opp sammen med Sara i dag mens jeg sov videre, han gjorde det som en ganske selvfølgelig ting. Det blir ikke det samme, sier jeg, jeg elsket Samantha så høyt. Sara ler, Samantha! sier hun, det var et rart navn på en katt må jeg si. Nei! uler jeg, det er ikke rart! Neida, sier Sara. Først da Johan måtte dra, sto jeg opp, Saras strømpebukse var vrang. (...) Vi må lete etter Samantha, sier Sara. (s. 124)

Det synes som det er hovedpersonen som definerer lekens tema her, om noe kjært som har blitt borte, og som åpenbart ser ut til å være en analog til forholdet til Johan og tanken på å skulle bli alene igjen. Hun virker ambivalent. Først ser hun ut til å tenke på at han er blitt en del av hennes og Saras dagligliv, blant annet står han opp med Sara om morgenen. Så fokuserer hun på hans utilstrekkelighet, som at han tar på Sara strømpebuksa på vrangen. Hun virker trist, og har i leken en erkjennelse av at det hun kanskje er i ferd med å miste betyr noe spesielt for henne. Det var ikke en hvilken som helst katt som var blitt borte. Sara kobler seg inntonende på i leken, følger opp på tema og undersøker alternative løsninger, som at de kan kjøpe en ny katt eller lete etter katten. I denne leken er mor-barn rollene helt byttet om. Sara har den regulerende, rommende funksjonen vi vil forbinde med en omsorgsperson, mens hovedpersonens dokke framstår som hjelpeløs. Sara synes å ha god

mentaliseringssevne her. Fonagy et al. (2002) poengterer at når barn befinner seg i forestillingslek, vil de selv om mentaliseringssevnen ikke er utviklet, kunne behandle tanker som mulige beveggrunner for handling. Det forutsetter imidlertid at leken ikke forbindes med virkeligheten kognitivt, hvor det fort kan bli truende, ved at fantasiene kan oppleves for virkelige. Dette er parallelt til Winnicotts (1971) insistering på at man ikke skal stille spørsmål om det er fantasi eller virkelighet i lek, men opprettholde paradokset. Mens det ellers virker angstvekkende for hovedpersonen å kjenne direkte på behovet for nærhet, ser det ut til å bli rom for dette i leken. Det er nærliggende å tenke seg at den lekende formen hvor både temaet og tanker og følelser om temaet eksternaliseres, bidrar til at hovedpersonen får mulighet til å reflektere mer fleksibelt om hva som foregår i hennes indre. Når leken fortsetter, synes det som hovedpersonen har gitt opp forholdet til Johan, mens Sara blir bærer av håpet:

Den er sikkert overkjørt, sier jeg, eller spist opp av en hund. Han er en helt annen enn han ga inntrykk av den første kvelden. Neida, sier Sara med trøstende stemme, det er klart den ikke er overkjørt eller spist opp av en hund, vi finner den sikkert! (s. 125)

Både Sara og hovedpersonen har aktørstatus i denne siste sekvensen, de skaper noe sammen, i motsetning til i leken der Sara er hund og blir objektivert. På tross av rollereverseringen fungerer leken, noe som viser at hovedpersonen har lekeevne, i hvert fall hvis hun understøttes. Lekens ramme synes å gi henne muligheter for et utvidet perspektiv på seg selv, hvor hun også kan reflektere over sine relasjoner. Det er imidlertid relativt sjelden hun evner å inngå i lekende samspill, og fleksibiliteten som dette gir henne kommer tilsvarende sjelden til uttrykk.

3.4 “Vet jeg burde gi meg nå” – om dominans og underkastelse

Vi har nå undersøkt ulike aspekter ved hovedpersonens manglende nære emosjonelle relasjoner, ved å undersøke hennes evner og begrensninger i intersubjektiv deling, til

å ta den andres perspektiv og til å inngå i lekende samspill. Vi har også sett på selvovertvåkningens rolle i dette. I det følgende skal vi undersøke hvordan samhandlingen med andre mennesker ofte bærer preg av at hovedpersonen posisjonerer seg i forhold til den andre i makthierarkier. Som oftest befinner hun seg på toppen av slike hierarkier, eller strever med å beholde sin posisjon der. For omgivelsene framstår hun gjerne med et skinn av selvtilstrekkelighet. Det synes spesielt vanskelig for hovedpersonen å ta Saras perspektiv når Sara fremstår med egne ønsker og sterk vilje. Da utløses ofte en eskalerende maktkamp, som ender med at Sara blir tvunget til underkastelse, noen ganger med fysisk makt. I kjærlighetsforhold til menn ser vi også et mønster av dominans og underkastelse, men her er det ikke gitt hvem som innehar hvilken posisjon. Hovedpersonen kan, i de ulike forholdene variere mellom å være underkastende og dominerende. Det kan synes som det ikke finnes en mellomposisjon for henne. Benjamin (2004) har påpekt at for å kunne anerkjenne andre som selvstendige subjekt, er det nødvendig med både toleranse for forskjellighet og evne til empati. Avslutningsvis i denne delen skal vi se at hovedpersonen synes å ha relativt lav toleranse for Saras forskjellighet, og ser ofte ut til å oppfatte hennes autonomi som truende.

3.4.1 Sara

Må du på do, Sara, sier jeg. Nei, sier hun. Det ser ut som du må på do, sier jeg. Jeg må ikke det, sier hun. Kjenn etter, sier jeg. Hun tenker seg om. Jeg kan bæsje i barnehagen, sier hun. Er det ikke bedre å gjøre det her hjemme i fred og ro? sier jeg. Nei det er fred og ro i barnehagen, sier hun. Det er det ikke, sier jeg. Jo, sier hun. Da vet ikke du hva fred og ro er, sier jeg. Jo! sier hun, urimelig oppbrakt, det vet jeg det! Sara, gå på do, sier jeg, jeg ser at du må. Jeg må ikke det! sier hun, nesten på gråten. Se på deg da, sier jeg, så sur og grinete som du er, det er fordi du må på do. Jeg vet jeg burde gi meg nå, jeg greier ikke gi meg. Hvis du ikke går på do når du må, får du vondt i magen, sier jeg. Sara rister kraftig på hodet. Jeg skal ikke gå på do, sier hun. Bæsjen blir

stor og hard, sier jeg, og det blir nesten umulig å få den ut, du kan begynne å blø i rompa, du kan få hemorroider. (s. 72-73)

Her ser vi at det som begynner som en dagligdags hendelse hvor moren minner datteren om å gå på do før de skal gå til barnehagen, eskalerer til en større konflikt. Sara hevder sin egen mening og autonomi, dette aksepterer ikke hovedpersonen. Hun bruker sin voksne autoritet til å overkjøre og skremme Sara for å få henne til å bøye av. Samspillet bærer preg av to viljer som står mot hverandre: en må vinne, en må tape (Benjamin, 1990, 2004). Moren anerkjenner ikke datterens vilje og intensjon, og intensiteten i truslene hennes antyder et gjennomtrengende behov for å vinne maktkampen. Anerkjennelsen av Sara som subjekt er fraværende. Reell anerkjennelse må i følge Benjamin (1990) som her bygger på Hegel (1807/1999), per definisjon være gjensidig. Både Sara og moren forsøker her å fremme sitt "absolutte selv" på bekostning av den andre. Dilemmaet er imidlertid at den som gir anerkjennelse til den andres ønsker og behov, selv må være anerkjent som subjekt med egenverdi og agens, hvis ikke blir anerkjennelsen meningsløs og tom. Selvets ønske om "det absolutte selv" kommer her i konflikt med selvets behov for anerkjennelse. Hovedpersonen anerkjenner ikke Sara, samtidig synes det ytterst viktig for henne at Sara anerkjenner og følger hennes ønsker. I en slik situasjon vil den gjensidige anerkjennelsen av den andre med et likeverdig og atskilt selv opphøre.

I utdraget ser vi også at hovedpersonen selv ser at hun går for langt, men likevel ikke klarer å stoppe. Det synes å være noe "drevet" over samspillet. Vi får inntrykk av at hun opplever sitt eget subjekt som truet, noe som antagelig skaper en negativ følelsesmessig reaksjon i henne. Ved manglende evne til gjensidig anerkjennelse vil andres ønsker og behov kunne framstå som trusler mot individets ønsker, og det utvikles komplementære strukturer (Benjamin, 1990, 2004). Samvær med andre blir preget av kontinuerlige maktkamper hvor individet forsøker å hevde eget subjekt. Andres ønsker og behov oppleves som tvingende, og som en trussel mot subjektets eksistens. Dette ser ut til å være hovedpersonens opplevelse i utdraget, og vi får en

hypotese om at hun har en manglende evne til gjensidig anerkjennelse. Hvem som innehar den omnipotente posisjonen kan variere, men rollene med en som bestemmer og en som benektes består så lenge den gjensidige anerkjennelsen mangler.

Intensiteten i hovedpersonens overtalelser antyder at dette handler om mer enn dobesøk, og komplementariteten i samspillet er tydelig. Det er nærliggende å anta at det er relasjonen og subjektstatusen som diskuteres. Hovedpersonen er i dette tilfellet ikke i stand til både å anerkjenne Saras opplevelse av å ville vente med å gå på do, og samtidig beholde sin vurdering om at det hadde vært lurt å gjøre det før de gikk. En slik anerkjennende holdning kunne skapt rom for at de sammen kunne løst problemet (Benjamin, 2004). Det er nærliggende med en hypotese om at hovedpersonen mangler erfaring med gjensidig anerkjennelse i sin utviklingshistorie.

Affektreguleringen synes også begrenset i denne situasjonen, både truslene og økende intensiteten indikerer en affektiv aktivering som ikke reguleres, noe som kan antas å bidra til den raske eskaleringen. Det synes også som at mentaliseringen svikter (Fonagy et al., 2002), som antas å virke hemmende på forståelsen av Saras indre.

En annen eskalerende konflikt mellom hovedpersonen og Sara begynner når hovedpersonen skal hente datteren i barnehagen:

Mamma bruker bleie, sier hun, [Sara] og gurgle-ler affektert. Små dokkebleier! fniser hun, og de to krypene hikster av latter. Jeg kjenner jeg blir rød i ansiktet av hat. Jeg vet at jeg nå pedagogisk korrekt burde ledd litt med dem, for så å forklare om menstruasjon. (s. 42)

Winnicotts (1971) destruksjonsbegrep står sentralt når Benjamin (1990, 1995a) beskriver hvordan barnet utvikler evnen til gjensidig anerkjennelse, og dermed vil kunne overskride de komplementære strukturene. Winnicott (1971) skiller begrepet objektrelatering fra objektbruk³, hvor objektrelatering er å forholde seg til den andre

³ Winnicotts begrep objekt-bruk ("object usage") synes å være parallelt Benjamins begrep "subjekt". Det viser til at den andre trer fram som en del av virkeligheten, atskilt fra individet, og med et eget opplevelsessentrum som kan deles og utforskes.

med utgangspunkt i mentale representasjoner av objektet, mens objektbruk er når den andre har trådt fram med et eget subjekt og finnes i virkeligheten, som et subjekt atskilt fra individets fantasi. Gjennom å destruere objektet i fantasien i et forsøk på å hevde sitt eget subjekt, oppdager barnet at den andre finnes i virkeligheten uavhengig av hva barnet gjør mot det i fantasien. Dette er grunnleggende for at den andres sinn kan kontaktes, og utgjør en kvalitativ endring i barnets utvikling. Den andre blir et subjekt som kan utforskes med nysgjerrighet, noe som i følge Benjamin (1988, 1990) er avgjørende for at kjærlighet kan oppstå. Ofte vil en slik destruksjon av objektet få et manifest uttrykk gjennom et angrep på moren, og moren løper en risiko av å ikke ”overleve” destruksjonsforsøket ved å vike unna eller straffe barnet (Winnicott, 1971). En slik reaksjon fra omsorgspersonen skaper flere negative konsekvenser hvis det forekommer systematisk. For det første vil det å destruere objektet i fantasien få negative konsekvenser i virkeligheten, og barnet kan over tid utvikle en forståelse av seg selv som destruktiv. Dette kan være grobunn for at frykt og hat for andre utvikles (Ghent, 1992). For det andre får ikke barnet erfart at fantasien og virkeligheten er to ulike arenaer. Moren trer ikke frem som et atskilt subjekt i virkeligheten og ensomheten blir påtrengende da den andres sinn forblir uoppdaget. Et tredje aspekt vil være at relasjoner til personer i omgivelsene i større grad blir preget av egne projeksjoner som har opphav i indre objekt.

Hvis vi ser på utdraget over fra Saras perspektiv, kan det leses som et forsøk på å destruere moren som objekt. Hovedpersonen reagerer med sinne og hat, og synes å oppleve kommentaren som en krenkelse. Episoden fortsetter med at de krangler i butikken like etterpå, og hovedpersonen forteller Sara at hun ikke vil ha henne med seg hjem når hun oppfører seg så dårlig. Hjemme straffer hun Sara med å ikke lage pizza til middag som var avtalen, men gir henne en stor porsjon fisk som er det verste hun vet.

Hun stikker en bit til av den gråhvite fisken i munnen. Så kaster hun opp utover bordet, det skjer så fort at jeg ikke forstår hva som foregår. Jeg ler; ikke fordi

jeg er makaber eller fordi jeg synes det er morsomt, men jeg er redd og vil fjerne noe av det groteske fra situasjonen, om mulig få henne til å tro at det virkelig kan ses som litt morsomt, og jeg klarer ikke stoppe, Sara gråter, tårer renner fra øynene hennes og oppkast nedover haka. Har du lyst på is, Sara, sier jeg og bryter igjen ut i latter. (s. 46)

Fra Saras kommentar i barnehagen har det vært en eskalerende utvikling, og morens reaksjon er ute av proporsjon til Saras utsagn i barnehagen. Det virker som hun handler reaktivt, uten å klare å stoppe. Hun blir skremt når hun oppdager Saras fortvilelse og smerte i det hun kaster opp, og latteren kan kanskje forstås som et forsøk på regulere egen affekt. I denne situasjonen er dette knapt en adaptiv affektregulering, mentaliseringen svikter og Saras behov blir ikke ivaretatt eller forstått. Tanken om at hun vil lære Sara at situasjonen kan ses som morsom, virker som en rasjonalisering over egen latter. Det nærmest ustoppelige drivet og kraften i hovedpersonens reaksjon antyder at det er de indre objektene som dominerer, på bekostning av evnen til å ta Saras perspektiv. Hun ser videre at dette er brutalt overfor Sara, men ikke klarer å stoppe egen reaksjon. En nærliggende hypotese kan være at hovedpersonen selv har mangelfull evnen til å overskride den komplementære strukturen, muligens fordi hun mangler erfaring med hvordan komplementariteten overskrides og gjensidig anerkjennelse oppnås. Som vi ser i utdraget over, vekker Saras kommentar et umiddelbart hat i henne, og det destruktive blir eksplisitt. Dette antyder en destruktiv selvforståelse, hvor hatet og frykten for den andre kan ligge latent (Ghent, 1992), noe som videre gir tanker om at hennes egen destruksjon av objektet ikke er blitt møtt med "overlevelse". Det synes altså å ligge mer bak hovedpersonens reaksjon enn datterens kommentar på at hun bruker bind.

Samspillet i komplementære strukturer gir en opplevelse av tvang, uavhengig om individet befinner seg øverst eller nederst i makthierarkiet, og hjelpeløsheten blir tydelig. Begge opplever at den andre gjør noe mot en selv, og spørsmålet om subjektivitet blir et spørsmål om enten din, eller min. Begge trekkes inn i en

eskalerende form. Verken Sara eller moren synes å ha aktørstatus og være en del av en samskapende virkelighet, i utdragene over. Fleksibiliteten i å løse konfliktene har vært fraværende, og små hendelser eskalerer til fastlåste konflikter. Konfliktene blir ikke prosessert, observert, mediert eller lekt med, men foregår nærmest på et proseduralt nivå (Benjamin, 2004). Det fastlåste preget blir svært tydelig. I komplementære strukturer finnes ikke rom for ”det tredje”, en metafor Benjamin bruker for å beskrive refleksjonsrommet som oppstår når den gjensidige anerkjennelsen åpner for en undring og refleksjon over det som foregår inne i oss så vel som mellom oss. ”Det tredje” hindrer således relasjonen i å kollapse i enten sammensmeltning eller polarisering. I blant annet mor-barn relasjonen beskrives ”det tredje” som å ha både en differensierende og akkomoderende funksjon. Den differensierende funksjonen oppstår ved at begges behov er atskilt og likevel ivaretatt, og den akkomoderende funksjonen ved at moren ”overgir seg” (”surrender”) til barnets rytme og behov grunnet relasjonens iboende asymmetri (Ghent, 1990). På denne måten kan en samskapt rytme, et ”delt tredje” oppstå (Benjamin, 2004). Mangelen på ”det tredje” eller det potensielle rommet ser ut til å skape frustrasjon for hovedpersonen, og Saras ønsker og behov framstår som svært krevende. I utdraget nedenfor gir hun en eksplisitt beskrivelse av dette. Det kan tilsynelatende virke paradoksalt at hun i en dominerende maktposisjon opplever det som om Sara tvinger henne til å ta denne rollen. Etter en krammel tvinger hovedpersonen her strømpebuksa på Sara, og Sara har gitt opp å protestere:

Sara gråter resignert med slappe muskler i armene mine, munnen er fordreid. Hun ”tvinner meg rundt lillefingeren”, tenker jeg, manipulerer meg, hun kjenner alle ømme punkter og minner meg stadig på dårlig samvittighet fra langt tilbake; mer utildekket og mer gjennomført enn noen framfører hun et strategisk spill, hun irriterer, krever, misbruker, terroriserer, og så gråter hun og erklærer avhengighet, kryper, smisker; utspekulert og naiv vekker hun ømhet og utnytter den. Hun veksler hårfint mellom opprør og lydighet. Hun styrer, hersker, belønner og straffer, jeg tilgir grenseløst. (s. 217-218)

3.4.2 Menn

Mens forholdet mellom Sara og moren kjennetegnes av komplementaritet hvor hovedpersonen som regel er øverst i makthierarkiet, er forholdet til andre, og særlig til menn hun har et kjærlighetsforhold til, kjennetegnet av pendling mellom dominans og underkastelse. Ofte befinner hun seg likevel i den dominerende posisjonen, her i diskusjon med Johan om hvorvidt de skal drikke vin hjemme eller gå på bar:

Jeg dumper ned i sofaen. Jeg trenger ikke tenke på å være grasiøs og elegant, tenker jeg, fordi han synes jeg er flott uansett hva jeg gjør, uansett hvor rå eller enkel jeg er. Skal vi åpne en flaske vin? sier han. I kveld igjen? sier jeg. (...) Kan vi ikke gå ut en tur i kveld, sier jeg, vi sitter så mye hjemme. Jeg prøver å smile. Jeg vrister vinflaske ut av hendene hans, og jeg blir klar over at jeg må bruke makt og bruker det. (s. 126)

I denne situasjonen definerer hun seg i utgangspunktet som overlegen, hun trenger ikke anstrenge seg for at han skal like henne. Vi ser også at hun både er oppmerksom på, og tar i bruk makt i spillet mellom dem. I samtalen som fortsetter kontrasterer hun sin gode sans for kvalitet mot Johans mer gjennomsnittlige smak, noe som ytterligere understreker en maktposisjon hvor hun har overtaket. Diskusjonen tas etter hvert opp igjen, og hovedpersonen kommenterer at hun ikke synes de har noen gode samtaler lenger, noe Johan opplever som en anklage, før hun avbryter og sier:

Kom, vi går ut, sier jeg, kanskje litt plutselig, og reiser meg. Jeg har ikke lyst til å gå ut, sier han. Han ser trassig på meg. Vi går i hvert fall til puben nedi gata og tar en øl, sier jeg, stemmen min er rolig og behersket. Herregud, sier han med høy stemme, nå må du gi deg. Herregud nå må du gi deg, tenker jeg. Jeg smiler, er overrasket, men tror ikke jeg ser overrasket ut. Gi meg? sier jeg. Du overkjører meg, sier han, du kan ikke bestemme hva vi skal gjøre bestandig. Jeg smiler svakt, som om jeg prøver å undertrykke det. (s. 128)

Det er tydelig at hun her spiller en rolle, antagelig for at utfallet av diskusjonen skal gå i hennes favør. Hun spiller rolig og behersket, med full kontroll. Smilet i siste setning synes som et forsøk på å signalisere at hun mener hans reaksjon er latterlig, sannsynligvis for å svekke hans posisjon. Hun spiller at det er et undertrykket smil, og hva hun egentlig føler kommuniseres ikke. I teksten som følger får vi imidlertid vite at hun blir svimmel av denne diskusjonen, noe som kan tyde på at hun har en følelsesmessig reaksjon hun altså ikke viser. Episoden fortsetter med at hun spiller på en sårhet, og sier hun egentlig ville på kino, og til slutt gir Johan etter. Det er tydelig at hovedpersonen tar alle midler i bruk for å holde på sin posisjon øverst i makthierarkiet. På vei til puben irriterer hovedpersonen seg over Johans tafatthet, og spør han om jobben på lageret. Nå når diskusjonen er over, aner vi en forakt for Johan. Hun synes han er tafatt og minner han på at han "bare" jobber på lager. Johan er ikke anerkjent i denne situasjonen. I kampens hete er hovedpersonen opptatt av å ikke miste sin posisjon. Når hun til slutt får sin vilje gjennom, blir det tydelig at uten å anerkjenne Johan og hans subjektive oppfatninger, er heller ikke anerkjennelsen fra han særlig mye verdt. Når hun hevder sitt absolutte selv på bekostning av Johan og han underkaster seg, synes det som hun ikke lenger har grunn til å beundre han som kjæreste. I denne episoden fortsetter hun å reflektere over at hun ikke har glede av å være sammen med han. Gjennom å fremme eget selv finner vi ut om den andre "overlever" og blir en reell annen atskilt fra en selv (Benjamin, 1990, 1995a), men hovedpersonen gjør dette her som et devaluerende og aggressivt angrep. Johan forsøker lenge å holde på sin posisjon. Han forsøker også å diskutere selve samspillet mellom dem, et forsøk på å skape "et delt tredje" som hun avviser. Fleksibiliteten som er nødvendig for at konflikten kunne blitt løst og begges perspektiv ivaretatt, ser det ikke ut som hovedpersonen har tilgang på. Hennes subjektivitet er truet, og hun opprettholder et fokus på maktposisjoner og rollespill for å få gjennom sitt ønske. Ensomheten kommer til overflaten når hun selv ikke oppnår anerkjennelse fra en med subjektstatus, hun har jo ikke anerkjent Johan. Situasjonen kan altså leses som en krise mellom å fremme selv og anerkjenne den andre.

På samme måte som hun er fastlåst i den dominante posisjonen overfor Johan, er hun like fastlåst i den underlegne posisjonen i forholdet til en tidligere flamme, Tore. Hun beskriver at hun var han underlegen, skammet seg og samtidig tenkte hun ville være sammen med han resten av livet:

”det var første gang jeg virkelig kunne tenke at jeg ville ha en mann, kanskje for resten av livet. Jeg slappet aldri av sammen med Tore, var aldri meg selv, tenker jeg, jeg konstruerte et bilde av meg selv som jeg diskret og dypt konsentrert viste ham, jeg overvåket meg selv kontinuerlig, skammet meg over hver formulering, hver tanke, hver følelse som ikke var nøye gjennomtenkt og kontrollert framført. Jeg følte meg alltid underlegen ham (...) Jeg tror han er den eneste mannen jeg virkelig har elsket, men det var ingenting godt i den kjærligheten, ingen harmoni eller lykke, bare anstrengt og selvforakt.” (s. 15-16)

Denne gangen er det han som er opphøyet på bekostning av henne, i motsetning til i forholdet med Johan. Tore beskrives som den eneste hun har opplevd at hun kan være sammen med hele livet. Henne eget selv derimot, synes det ikke som det er plass til i dette forholdet. Hun beskriver at hun med omhu spilte ut et nøye konstruert bilde av seg selv, og hun skammet seg og foraktet det hun opplevde som å være seg selv. I en komplementær struktur, vil den ene dominere og den andre underkaste seg. Vi ser at for hovedpersonen knyttes det en relativt sterk idealisering og devaluering til disse posisjonene, noe som her minner om splitting (Fonagy et al., 2002). Det er som om enten hun selv eller mannen i hennes liv oppleves som gode og i en opphøyet posisjon. Den andre vil være underlegen, blir devaluert og til slutt forlatt. Dette understrekes av at forholdet til Tore er det eneste hovedpersonen ikke selv har avsluttet. Her var det hun som ble forlatt. Hun synes å leve i et mønster hvor hun kontinuerlig forsøker å fremme det absolutte selv innenfor et kjærlighetsforhold. Når hun lykkes med å innta den dominerende posisjonen, forakter hun imidlertid den underkastende mannen, han er ikke anerkjent og trer ikke fram som en reell annen

med et eget subjekt, og hun forlater han. Når hun her er underlegen, spiller hun en underkastende rolle, noe som endte med at Tore gikk fra henne. Med Benjamin (1988, 1990) kan vi kanskje si at når den andre ikke trer fram som et virkelig subjekt, mangler noe av grunnlaget for kjærlighet. Ensomheten synes å returnere etter ethvert forsøk på en intim relasjon.

Selv om hovedpersonens relasjoner i hovedsak er preget av komplementaritet, lykkes det henne iblant å overskride denne. Vi har tidligere beskrevet hvordan Johans anerkjennelse av henne når hun hadde ”kalde føtter” gjorde det mulig med intersubjektiv deling. Hun ble anerkjennende møtt av Johans kommentar ”ta på deg sokker”. Måten hun hevdet omnipotens på den gangen var heller ikke aggressiv eller angripende. Når han verken gjengjeldte eller trakk seg unna, kan det forstås som at han ”overlevde” hennes destruksjon (Winnicott, 1971). Han ble der og da en virkelig annen med et sinn som er adskilt fra hennes og kan kontaktes. Destruksjon og anerkjennelse skal altså ikke forstås som prosesser som forekommer en gang, men som kontinuerlige prosesser vi i større eller mindre grad lykkes i å håndtere (Benjamin, 1990). Det er når samspill systematisk preges av komplementære strukturer, manglende gjensidig anerkjennelse og at destruksjon ikke møtes med ”overlevelse”, at det gir skadelige konsekvenser. Som hovedpersonen synes å oppleve, blir de indre objektene dominerende framfor at konflikter håndteres intersubjektivt, og den andres sinn forblir utilgjengelig.

3.4.3 Truende forskjeller

Benjamin (1990, 2004) peker spesielt på to faktorer som er viktige når foreldre skal understøtte utviklingen av evnen til gjensidig anerkjennelse hos barn. For det første empati med barnets følelsestilstand og intensjoner, og for det andre å ha en toleranse for forskjeller, for at barnets vilje er annerledes enn ens egen.

Sara leker på gulvet, og hovedpersonen avbryter leken:

Jeg sier med høy stemme, Sara, hva leker du egentlig? Hun stopper opp, nøler, smiler lurt og sier, det er en hemmelighet. Det sier du bare fordi du ikke leker noe som helst! sier jeg. Hun ser ikke fornærmet eller lei seg eller skremt ut, men hovmodig, nesten triumferende. Du må jo vite hva du leker, sier jeg. Jeg vil ikke si det! sier hun. Jeg sier at hun skal tørke oppvasken for meg. (s. 87)

Saras forsøk på å holde noe for seg selv og dermed fremme seg selv, blir her møtt av en devaluerende og straffende reaksjon fra moren. Saras forskjellighet synes å virke provoserende, og kanskje angstvekkende. I lys av Benjamin (1990) forstår vi det som at hovedpersonen blir konfrontert med Saras separate eksistens når datteren viser sin uavhengighet. Saras tankevirksomhet blir her utenfor morens kontroll. Fantasien om det perfekte barn, et barn som vil det samme som moren, og den tilsvarende fantasien om seg selv som den perfekte mor blir vanskelig å opprettholde (Benjamin, 1995b). Hvis vi ser denne hendelsen fra Saras ståsted, kan det leses som et forsøk på å destruere moren. Å være selvrepresenterende, blir samtidig en undersøkelse på om det er plass til henne med sin forskjellighet og autonomi i forholdet til moren. Når dette ikke blir tålt, ved at hovedpersonen reagerer med devaluering og straff, fører ikke destruksjonen til at moren ”overlever”. Sara blir ikke anerkjent som subjekt, med rett til egen opplevelse (Schibbye, 2002). Det er nærliggende å forstå dette som at hovedpersonen har vanskeligheter med å være et subjekt i samvær med andre subjekt, noe som er en vesentlig evne for å etablere nære emosjonelle bånd til andre.

Når Sara er syk, fremstår hun hovedsaklig med behov og avhengighet, framfor autonomi og uavhengighet. Sara utfordrer da ikke hovedpersonens toleranse for forskjeller, og vi ser at hun i mye større grad møter datterens behov med omsorg. Hovedpersonen fremstår som omsorgsfull, med god evne til å ta Saras perspektiv. Hun har også selv en opplevelse av dette: ”Disse dagene er jeg en god mor.” (s. 95). Ønsket om å være den perfekte mor blir ikke utfordret her, hun kan forbli i opplevelsen av omnipotens: ”jeg kjenner ubetinget kjærlighet. Hun er urolig på en treg måte, forstyrres av at jeg snakker til henne, lager lidende uttrykk i ansiktet, eller

det dukker bare opp.” (s. 92). Det er svært sjelden hovedpersonen beskriver at hun kjenner ”ubetinget kjærlighet”. Her virker det som om ingenting kan forstyrre opplevelsen av morskjærligheten. Vi ser også at hun korrigerer sin første innskytelse om at Sara konstruerer et lidende uttrykk. Hun lar seg ikke styre av det typiske mønsteret hvor Sara tolkes med beregnende eller manipulerende intensjoner. Som en analog til Sara som syk, erindrer hun også Saras første levemåneder. Her kommer opplevelsen av omnipotens tydelig fram, og barnet som først og fremst er et objekt og en del av mors fantasi: ”Alt kom fra meg. Helt til Sara var seks måneder gammel var hun et produkt av kroppen min, jeg spiste frukt og grønnsaker og fisk og rørte ikke alkohol og røyk, jeg var fullkomment mor.” (s. 14). Opplevelsen av at Sara også er noe annet enn moren, selv om hun kommer fra henne, uteblir her. Dette er ifølge Benjamin (1988) et viktig paradoks å opprettholde også i forhold til spedbarn.

I dagene da Sara er syk, får hovedpersonen også en opplevelse av nærhet til sin egen mor, noe vi ellers finner få eksempler på. Moren toner seg inn på hovedpersonens bekymring overfor Sara, og tilfører noe betryggende i det hun speiler tilbake (Fonagy et al., 2002). Dette antyder at også hovedpersonens mor er mer sensitiv for datterens behov enn hennes autonomi. Vi finner altså en kontrast i evnen til omsorg og mentalisering i disse situasjonene. Når Sara er syk eller var spedbarn er hennes vilje og autonomi nesten fraværende, og moren synes å møte henne omsorgsfullt. Samtidig synes det som om hun ikke representerer datteren med et atskilt subjekt i disse sammenhengene (Benjamin, 1988). Når Sara representerer forskjellighet og autonomi derimot, virker det til å utfordre hovedpersonens subjektstatus, og det er tydelig at den gjensidige anerkjennelsen opphører. Saras autonomi synes å skape en angst som uten god affektregulering svekker evnen til å forstå Saras indre. Det antydes også at hovedpersonens forhold til egen mor er preget av en liknende dynamikk, også hun synes å forstå datterens indre bedre når hun har behov framfor krav.

3.5 “En annen enn den jeg er” – om den vanskelige autentisiteten

I de foregående delene har vi sett på ulike former for samspill hovedpersonen inngår i, og det har dannet seg et grunnlag for hypotesen om at hun i sin utviklingshistorie synes å mangle erfaring med gjensidig anerkjennelse, affektiv inntoning og at hun ikke i tilstrekkelig grad har blitt hjulpet med å tilskrive mening til eget indre. I det følgende skal vi ta for oss sentrale sider ved hovedpersonens forhold til seg selv, som kan sies å være konsekvenser av en slik utviklingshistorie. Vi undersøker hovedpersonens tendens til rollespill, hvor vi ser at det autentiske hun holder som et ideal, samtidig synes å være utenfor rekkevidde for henne selv. Vi skal undersøke hvordan hun på denne måten opplever rollespillingen som et fastlåst relasjonelt mønster. Videre tar vi for oss hennes tallrike assosiasjoner til kategorien *natur* når følelser og behov uttrykkes, assosiasjoner preget av noe vulgært, skremmende, men også autentisk. Gjennom å undersøke hovedpersonens forhold til språket, ønsker vi å fremheve at en ambivalens til det autentiske gjør seg gjeldende også i det språklige, hvor hun er svært opptatt av språkets ekthet, men strever med å uttrykke seg erfaringsnært. Til slutt skal vi ta for oss hvordan skammen i forhold til eget indre synes å bli kroppslig representert, gjennom hovedpersonens fokus på vemmelige aspekt ved kroppsprosesser.

3.5.1 Rollespill

En sjelden gang får vi direkte tilgang til hovedpersonens følelse av ensomhet, blant annet når hun reflekterer over at hun spiller roller i samvær med andre. Opplevelsene beskrives med en sår undertone, som når hun sitter på kafé med datteren og tenker: ”Mikkel kjenner meg som en annen enn den jeg er, tenker jeg, det er mange som kjenner meg som en annen enn den jeg er. Det er ingen jeg kjenner her.” (s. 33) Disse kommer etter at Mikkel har lagt an på henne, og beundret henne. Her ser vi at selv positive bekreftelser fra andre ikke bekjemper ensomheten, for hun spiller nesten alltid en rolle og opplever da at når hun blir bekreftet, treffer det ikke på den hun er,

men rollen hun spiller. Når hun mangler en opplevelse av å være seg selv, er ikke nærhet innen rekkevidde. Som skissert tidligere (se del 3.4) er det nødvendig å ha erfaring med gjensidig anerkjennelse for at det skal kunne oppleves trygt å være subjekt i samvær med andre (Benjamin, 1990). I komplementære strukturer hvor indre objekter ofte dominerer forholdet til andre mennesker, vil relasjonene bære preg av dette ved å mangle autentisitet og nærhet, noe som skaper ensomhet.

Hovedpersonen synes her å ha en opplevelse av at autentisiteten i relasjoner til andre mangler.

Forholdet til Sara, kjærester, ekskjærester og venninner blir sjelden nært, og det er som vi har sett få øyeblikk med intersubjektiv deling. Hun fyller relasjonene med roller hun spiller, oppgaven hun skriver, teorier om barneoppdragelse eller oppmerksomhet på språkbruk for å nevne det mest typiske. Mangelen på nære relasjoner skaper en følelse av ensomhet. Hovedpersonen distanserer seg fra andre og samtidig egen affekt gjennom blant annet rollespill og ved å fokusere på det konkrete framfor det emosjonelle. Hun synes å behandle egne følelser og relasjoner intellektuelt framfor erfaringsnært. Hovedpersonen bruker mye tid på å overbevise seg selv om at rollespill er det riktige for henne, samtidig aner vi en lengsel etter ikke å spille roller, en lengsel etter en nærere tilknytning til andre. Dette blir tydelig i hennes ambivalente forhold til ”det autentiske”, som hun er svært opptatt av og formidler som et ideal. Hun ønsker blant annet at Sara skal vokse opp uten å spille roller, at hun skal være naturlig og ekte:

Jeg vil lære Sara å være naturlig, tenker jeg, lære henne ikke å spille, å være seg selv, men Sara har ikke godt av å se sin egen mor naturlig. Jeg burde egentlig alltid spille roller for Sara, fordi det å være naturlig vil for meg si det samme som å være ukontrollert og temperamentssvingende, og et barn har ikke godt av å se sin mor så ustabil og stadig vekslende mellom irritasjon og munterhet. (s. 11)

Hovedpersonen ønsker her at datteren skal få slippe å spille roller, og lære å være autentisk. Samtidig ser vi at hun ikke har tro på at hun selv kan være naturlig uten at det ville få skadelige konsekvenser for datteren. Igjen legger vi merke til den destruktive selvforståelsen, her i forholdet til datteren hvor hun tenker at hennes egen ustabilitet vil være skadelig. Tendensen til å unngå egne følelser og holde dem på avstand, synes i denne sammenhengen å være en form for kontroll av egne affektive svingninger. Hennes utstrakte selvovervåkning kan også forstås i forlengelsen av den destruktive selvforståelsen hvor det er viktig å passe på at upassende eller kanskje skadelige sider av henne selv, kommer til syne. Det autentiske synes å bli noe hun selv ikke kan eller vil oppnå, selv om hun samtidig lengter etter dette.

På et tidspunkt i boka erkjenner hovedpersonen sin egen avhengighet av å spille roller: ”jeg later som at jeg later som” (s. 214). Hun later som, overfor seg selv, at hun bare spiller roller (Andersen, 2003). Dette kan leses som at hun erkjenner at rollespillingen ikke bare er et spill. For er det et spill kan hun når som helst slutte å spille og heller være naturlig, noe som ser ut til å være svært vanskelig for hovedpersonen. Tvilen på om det finnes noe annet enn rollespill dukker også opp ved frokostbordet med Henning, Sara og hovedpersonen. ”Vi kan ikke annet enn å være naturlige, tenker jeg, vi kjenner hverandre for godt. Alle spiller en velkjent rolle, men det er det som er å være seg selv; å mestre sin rolle best mulig.” (s. 41). Det er nærliggende å forstå dette som en erkjennelse av en dyp usikkerhet i forholdet til seg selv, hun tviler på at hun kan ha en opplevelse av å være seg selv uten å spille roller. Uten en opplevelse av at det er mulig å være seg selv, blir også rollespillingen som relasjonelt mønster fastlåst. Lengselen etter det autentiske og etter nærhet og anerkjennelse vil da kunne farges av frykt, lengselen blir truende når den ikke kan oppfylles. I lys av angsten for egne nærhetsbehov, blir den distanserende og selvovervåkende tendensen forståelig. Hun forsøker å unngå å bli overveldet av disse behovene. Barn som ikke blir speilet og møtt på sine tilstander og behov, vil etter hvert bli mer oppmerksom på omgivelsene enn egne behov og indre tilstander, da det kan utvikles en opplevelse av ubehag knyttet til disse. I slike situasjoner vil ofte den

indre opplevelsen skyves i bakgrunnen og intellektet dominere. (Winnicott, 1971, 1965). Når nærhet og savn etter nærhet blir aktuelt, forbinder hovedpersonen ofte dette med ubehag eller forakt, som noe som ikke burde vært der. Muligens er det en splitt mellom hovedpersonens andreordensrepresentasjoner og hennes indre tilstand som gjør seg gjeldende når hennes indre fremstår utilgjengelig for henne, og en følelse av tomhet synes å oppstå (Fonagy et al., 2002). Opplevelsen av å mangle et virkelig selv, antyder en svak selvorganisering. Vi skal senere undersøke om en svak selvorganisering som antydes her også kan forstås innenfor rammen av et ”fremmed selv” (”alien self”) (Bateman & Fonagy, 2006). Med en splitt mellom selvets tilstander og symbolske representasjoner av dem, vil selvet kunne ha en fornemmelse av virkeligheten som ikke er forankret i egen tilstand. Tenkning og refleksjon om egen og andres indre tilstander vil da være utsatt for pseudomentalisering. Dette innebærer at man tilsynelatende reflekterer over egne og andres mentale beveggrunner for handling, men at refleksjonene er relativt overfladiske. Det er nærliggende å forstå mange av hovedpersonens refleksjoner i dette rammeverket. Hovedpersonen reflekterer svært mye rundt relasjonen til Sara, men hvis vi ser nærmere på innholdet og formen i refleksjonene bærer de preg av mangel på affekt, viser begrensninger i forståelsen av Saras ståsted og har ofte en generell form med henvisning til en tilfeldig barneoppdragelsesteori. I utdraget lenger opp, så vi nettopp at hovedpersonen ønsket at Sara skulle vokse opp uten å spille roller. Hovedpersonen synes å mangle forankringen i eget selv til å forstå at hun da må være i kontakt med Saras affekt og gi mening til denne, hvis Sara skal kunne erfare at indre tilstander kan deles og gis mening intersubjektivt. Hovedpersonens ambivalente forhold til det autentiske kan forstås som en opplevelse av en lengsel etter nærhet og autentisitet, samtidig som egne nærhetsbehov virker truende, når mangelen på gjensidig anerkjennelse gir henne en opplevelse av å mangle autentisitet, når hun opplever eget selv som noe destruktivt som bør skjules og når selvorganiseringen synes svak og hun tviler på at hun har alternativer til rollespillingen, forstår vi at lengselen etter nærhet og autentisitet farges av frykt.

3.5.2 Natur

Hovedpersonens distanserte holdning til indre tilstander, forhindrer selvsagt ikke at hun er preget av følelsene hun har og tilstanden hun befinner seg i, og vi skal i det følgende undersøke hvordan egne følelser til dels virker truende på henne. Kognitivt synes hun å knytte egne følelser og behov for nærhet til det dyriske og til begrepet *natur*, i kontrast til begrepet *kultur*. Hovedpersonens ambivalente forhold til det hun betegner som natur blir således relevant. Hun synes å ha en tendens til å unngå å behandle egne affekter og behov eksplisitt og bevisst, noe som skaper et fastlåst preg.

Hovedpersonen anser det kulturelle som opphøyet og verdifullt, noe som blant annet inkluderer det intellektuelle, oppgaven hun skriver, korrekt språkbruk og akademisk kunnskap. Det ser ut til å handle om gjenstander, praksiser og tanker som står i en viss distanse til hennes indre, det hun kan holde på en armlengdes avstand og kontrollere. Natur derimot blir ofte assosiert med det vulgære og ukontrollerbare, det omhandler det umiddelbare og når hun kjenner sterk affekt. Gjennomgående i romanen er beskrivelser som inneholder dyr eller assosiasjoner til dyreriket sjelden langt unna når følelser uttrykkes. Følelser gis på denne måten en primitiv og i blant skremmende kvalitet. Henning beskrives med ”hundedyne” (s. 17) når han ønsker en nærere kontakt med henne. Eva (Hennings nye samboer) beskrives som en ”hest” (s. 189) når hun viser åpenhet og kjærlighet til Henning, og Sara blir beskrevet som ”sjimpanselignende” (s. 76) og med ”primalskrik” (s. 76) når hun i sinne hevder sin autonomi. Hovedpersonen selv ”kjenner uroen som et dyr i magen” (s. 215).

Assosiasjonene til dyreriket kan kanskje tolkes til å betegne følelser som noe laverestående og primitivt, og samtidig noe skremmende og autentisk. Vi fornemmer at det nære og følelsesladde blir farget av angst, forakt og skam gjennom disse språklige bildene. Hennes forhold til *natur* ser ut til å være preget av ambivalens, kanskje fordi behovet for nærhet og anerkjennelse ser ut til å vekke både lengsel og avsky.

Forakten og skammen over behov for nærhet, kaster lys over hovedpersonens selvovervåkning i situasjoner hvor slike behov er aktivert. Hun må kontinuerlig passe på at det skamfulle og avskyelige ved henne selv, ikke blir synlig. Når hun morgenen etter et møte med Johan ser en håndballspiller i affekt i avisen, utløser dette hennes ambivalens i hvordan hun opplever seg selv i møtet med Johan. Vi ser også hvordan hun assosierer til det skremmende og uforståelige ved følelsesuttrykket, beskrivelsene fører tankene til det dyriske. Håndballspilleren beskrives som at hun ”ser gal ut”:

Jeg tar inn avisa. På forsida er et bilde av en ekstatisk håndballspiller, jeg blir misunnelig på sportsutøveres mulighet til å skrike høyt, slå ut med armene, vise emosjoner primitivt. Jeg legger avisa på kjøkkenbordet. Hun ser gal ut, munnen er vid åpen og leppene trukket fra tennene, øynene og nesa er bare rynker. (...) Jeg husker flere av replikkene mine og avskyr meg selv. Dette ”snakket vi om”, tenker jeg, ”å – vi snakket om så mye”. (s. 61-62)

Galskapen hun ser i håndballspillerens ansikt beskrives i konkrete detaljer om ansiktet slik det fremstår i fotografiets tilstivnede form, mens beskrivelsen av det globale affektive uttrykket som gjenkjennes ved å leve seg inn i bevegelsene og hendelsene håndballspilleren inngår i, uteblir. Hovedpersonen legger merke til at håndballspilleren uttrykker følelser, men har bare ord som ”gal” og ”ekstatisk” for å beskrive dette, noe som står i kontrast til den presise beskrivelsen av ansiktets fysikk. De indre tilstandene synes utilgjengelige og skremmende for henne, og hun ser i stedet ut til å konsentrere seg dypt om det håndterbare og konkrete. Når den affektive representasjonen er mager og affektreguleringen ikke strekker til, synes hun å gripe etter en svært konkret regulering av indre tilstand ved å fokusere på den synlige overflaten, og slik motvirke den affektive aktiveringen. Ambivalensen blir synlig når vi ser at håndballspilleren også utløser et savn hos hovedpersonen etter å vise sine egne følelser direkte. Denne hendelsen inntreffer morgenen etter at hun traff Johan som blir hennes kjæreste, første gang. Vi får vite at hun nettopp ikke uttrykte følelser, at hun hadde hatt lyst til å ”utbryte noe i affekt” (s. 60), men lot det være.

Anførselstegnene rundt beskrivelsen av samtalen med Johan, ser ut til å være en distansering fra samhandlingen kvelden før, som nå synes å overvelde henne. Det er nærliggende å lese dette som at sterke følelser ble vekket, men at hun ikke formidlet dette eksplisitt. Assosiasjonen fra den emosjonelle håndballspilleren hun her identifiserer seg med, og til å avsky seg selv i situasjonen med Johan blir tydelig. Hun fremstår med en erfaring av at det er vesentlige sider ved hennes indre opplevelser som ikke kan deles interpersonlig (Stern, 1998). Hennes assosiasjoner til galskap når følelser uttrykkes, tyder på en opplevelse av at indre tilstander mangler mening. Det uforståelige ved hennes indre synes å vekke forakt og skam hos henne. Skam er jo nettopp en følelse som kobles til en opplevelse av at det ble for mye av en selv, en erfaring av at det man gir av seg selv ikke blir tatt godt imot av den andre (Izard, 1991). Bare tanken på å formidle noe om egen indre tilstand vekker avsky i henne, og som det blir klart i resten av boka, er dette noe hun svært sjelden gjør. Egne følelser og behov for nærhet gis i liten grad mening, men assosieres til det skremmende og vulgære. Selv om også lengselen etter det autentiske kan sies å være til stede i disse assosiasjonene. Det ser ut som hun får en opplevelse av at det er for mye av henne selv i nære relasjoner, noe som skaper et behov for overvåkning og kontroll av egen fremtoning. Hun har en tendens til å skyve nærhetsbehov unna, og de forblir uerkjente. Hun fremstår dermed med en stil hvor de relasjonelle behovene ikke kommer til uttrykk i møte med den andre.

3.5.3 Språk

Hovedpersonens forhold til språk er ambivalent, og vi vil hevde, preget av spenningen mellom ønsket om å være autentisk og hovedpersonens distanserende tendens som skissert over. Hun er svært opptatt av språket, at det ikke må miste sin betydning og ekthet: "Jeg insisterer på ordenes opprinnelige betydning" (s. 78). Hun har et anstrengt forhold til klisjeer fordi de bidrar til å tømme ordene for mening, og hun går langt for å forsøke å unngå dem. Hun kan for eksempel ikke drikke te sammen med venninnen Tonje:

Jeg spør om hun vil ha mer kaffe. Nei, sier hun, jeg blir så sur i magen, men te kanskje? Nei, det går ikke, sier jeg, jeg kan ikke drikke te med en venninne, i hvert fall ikke mens jeg forteller om den nye mannen jeg har truffet. Hun ler litt. Jeg vil ikke være i et bilde av to kvinner som sitter rundt et kjøkkenbord med hver sin svære tekopp og betror hverandre om menn og andre kvinneanliggender, sier jeg. (s. 82)

Her forholder hun seg til det generelle bildet av venninner med tekopper, framfor den faktiske situasjonen hvor Tonje har lyst på te og ikke kaffe. Hennes forsøk på å holde sitt eget språk autentisk og fri for klisjeer medfører paradoksalt nok at hun selv distanserer seg fra situasjonen hun er i. Det er påfallende hvordan klisjeen ser ut til å true hovedpersonens oppfattelse av det som foregår. Det ser ut som hun opplever at klisjeen kan få virkelighetens status, og at de så og si forvandles til personene i klisjeen hvis de ikke passer på å avvike fra stereotypien. Hennes stadige selvovervåkning for å passe på at hun ikke bruker klisjeer kan forstås i forlengelsen av dette. Det er altså ikke rom for å leke med klisjeene, noe som kan ses parallelt til hovedpersonens begrensninger i å inngå i lekende samspill (se del 3.3). Grensene mellom fiksjonen og virkeligheten synes uklar for hovedpersonen, paradoksene i ”det potensielle rommet” kollapser (Winnicott, 1971) og hennes psykologiske fungering ser ut til å være preget av psykisk ekvivalens (Fonagy et al., 2002).

Hovedpersonen fremstår med en langt over gjennomsnittlig presis språkføring. Man kan få inntrykk av at hun forsøker å kontrollere språket. Her i møte med Mikkel:

Av og til er jeg ekstremt asosial, sier han og smiler. Jeg trekker munnvikene opp til et raskt, overbærende smil og tar en slurk vin. ”Ekstremt” ”asosial”, tenker jeg, hva er det? Frustrasjonen og irritasjonen vokser i meg, jeg tenner en røyk. Noe som virkelig begrenser språkets muligheter, sier jeg, er misbruk av sterke ord. (s. 48)

Her svarer hun på Mikkels kommentar om seg selv ved å korrigere språket hans, og hun distanserer seg fra situasjonen hun befinner seg i ved å insistere på ”ordenes opprinnelige betydning”. Hennes prosjekt om å gjøre språket mer autentisk står her i motsetning til hennes evne til å kommunisere i forhold til situasjonen hun befinner seg i. Det ser ut til at hun ikke behersker en umiddelbar, erfaringsnær kommunikativ bruk av språk, noe som jo er et av språkets viktigste funksjoner, og en vesentlig evne for å være i nær relasjon til andre. Stern (1998) har beskrevet språket som et tveegget sverd. Han viser med det til at språket øker forståelse og meningsdannelse gjennom kommunikasjon, og samtidig bidrar til en svakere forståelse ved at den globale, ordløse erfaringen skyves i bakgrunnen og blir i mindre grad gjenstand for meningsdannelse. I forhold til hovedpersonen ser vi at hun nettopp ved hjelp av språket skyver potensielt nære samhandlinger i bakgrunnen. Mikkel er ikke anerkjent i denne situasjonen, og hun tar ikke hans perspektiv. Hans utspill kan leses som en invitasjon til en form for deling, noe hun avslår. Det blir et paradoks at hun som er opptatt av å perfektionere språkbruk samtidig blir så hjelpeløs i å uttrykke egen indre tilstand verbalt. Hun insisterer på at språket må være ekte, samtidig som hun sjelden evner å være sammen med andre uten roller og distanse. Selve prosjektet med å gjøre språket mer ekte skaper her distanse til andre, og forsterker mangelen på nærhet den begrensede evnen til erfaringsnær kommunikasjon skaper. Og kanskje er det nettopp mangelen på ”det ekte” i hennes egen væremåte, som gjør insisteringen på språkets ekthet så intens. Hun kommer imidlertid ikke nærmere noe autentisk i seg selv her, og insisteringen på ”ordenes opprinnelige betydning” synes å gi et begrensende og fastlåst preg til hennes uttrykksmåte.

3.5.4 Kropp

Kroppslige prosesser beskrives hyppig i romanen, ofte i detalj. Vi får høre om dårlig lukt i munnen om morgenen, indre organer som presser mot blæra, Saras rumpehull og øyerusk for å nevne noe. Det vemmelige preget er fremtredende. Det dannes etter hvert et mønster hvor nærhet og intimitet etterfølges eller brytes av at hovedpersonen

inngående beskriver kroppslige behov, funksjoner eller prosesser. Det er som om følelsene blir kroppsliggjort:

Jeg våkner med panikk, men jeg har ikke egentlig panikk, bare en sterk uro. Tunga sitter tørt mot ganen, når jeg slipper luft til kommer en forferdelig smak. Jeg suger fram litt spytt fra under tunga og fra innsida av kinnene for å rense opp munnmiljøet, plukker skarpe øyerusk fra øyekrokene. (s. 66)

Morgenen etter første natta hun har tilbrakt sammen med Johan, våkner hun med uro, og blir så umiddelbart opptatt av vond lukt fra munnen og skarpe øyerusk. Den følelsesmessige uroen omformes til en oppmerksomhet rettet mot egen kropp. Assosiasjonen går raskt, hun rekker knapt å registrere uroen før hun blir opptatt av den vemmelige kroppen. Det synes som hun bruker kroppen som et konkret språk på hvordan hun opplever seg selv i intime situasjoner. Som vi tidligere har sett mangler hun et erfaringsnært, verbalt språk om egne indre tilstander (Stern, 1998), og det kan synes som om den konkrete kroppsopplevelsen blir en måte å gi mening til disse indre tilstandene på. Kroppen objektiveres som et middel for å uttrykke hennes subjektive opplevelse av skam over egne behov (Merleau-Ponty, 1962), da disse behovene ser ut til å bli for truende til å bli behandlet eksplisitt. Det er også nærliggende at en destruktiv selvoppfattelse (Winnicott, 1971; Ghent, 1992) også er betydningsfull for å forstå hovedpersonens avsky for seg selv i nære relasjoner. Når barn ikke opplever et empatisk miljø vil også kroppslige prosesser og fornemmelser som barnet normalt sett integrerer som følelser i et sinn, forbli kroppslige prosesser. De har ikke blitt gitt mening som affekter (Stolorow, 1992). Gjennomgående i romanen, når hovedpersonen blir overveldet i intime situasjoner hvor behovet for nærhet og tilknytning er aktivert, retter hun oppmerksomheten mot kroppen hvor skammen synes å være representert, og nærværet opphører. Den bevisste refleksjonen om dette uteblir, og uten fleksibiliteten en bevisst refleksjon ville gitt, er det vanskelig å håndtere disse behovene i det intersubjektive rommet. Det får isteden preg av å være et fastlåst mønster.

Den kroppslige detaljorienteringen kobles også til personer nær henne, som beskrivelsen av Johan en morgen i begynnelsen av forholdet:

Svarte skjeggstubber stikker ut som krokete fluebein fra melkehvit, pløsete hud spettet med urenheter. Der huden er tynnest; på øyelokkene og undersida av nesa, er huden som gjennomsiktig voks, og under synes nett av tynne blå blodårer. Leppene er grove og tørre, det er hvitt støv i munnvikene. I øyekrokene er små blærer av gult slim, som glinsende mauregg, i nesa et tørt tynt snørrflak som skyves utover og trekkes innover av pusten hans med en så vidt hørbar flakkelyd. Jeg drar låret mitt forsiktig unna hans, gløtter på dyna og holder pusten for den klebrige lufta som siver ut. (s. 80)

Dette er knapt en flatterende beskrivelse av en man innleder et forhold til, det tegnes et heller frastøtende bilde. Det synes her som behovet for nærhet og tilknytning vekker en selvforakt som her får sitt uttrykk i en beskrivelse av Johan preget av avsky. Hun projiserer egne følelser av avsky, skam og forakt over på han hun potensielt kan oppfylle egne behov for nærhet til. Det er nærliggende å tolke henne som overveldet, og hun reagerer med å tegne et bilde av Johan som frastøtende. Han skyves ut av intimsfæren og behovet for nærhet blir igjen farget av forakt, denne gangen som noe Johan må bære.

I forholdet til hovedpersonens egen mor kan vi også se et lignende mønster, hvor det konkrete får oppmerksomhet framfor det følelsesmessige. Hovedpersonen har få referanser tilbake til egen barndom, og de aller fleste er relativt såre minner i forholdet til foreldrene. Det tydelig at hun også nå som voksen, har et problematisk forhold til egen mor. Allerede i begynnelsen av boka ringer moren, noe som skaper et ubehag hos hovedpersonen. ”Telefonrøret er klamt under hånda mi, skulderen er spent (...) Jeg sier hadet til mamma og legger på. Det er et felt av kondens på telefonrøret.” (s. 27-28). Her beskriver hun ubehaget ved å snakke med moren i telefonen svært indirekte, ved å nevne en spent skulder og ”kondens på telefonrøret” (s. 28). Det er altså en uro eller et ubehag som er sterkt nok til at musklene spennes

og at svetten kommer, men vi får ikke vite noe om innholdet i uroen hun opplever, kanskje er det også uklart for henne selv. Når også forholdet til egen mor er preget av vanskelig følelser som kroppsliggjøres, synes dette å være i tråd med en hypotese om en utviklingshistorie hvor speilende responser, gjensidig anerkjennelse og hjelp til å tilskrive mening til indre tilstander har vært mangelfull. Forholdet til moren er en livslang relasjon, og vi kan tenke oss at de relasjonelle mønstrene vi her ser kan ha vart lenge. Kanskje er det også i forholdet til moren at hennes behov for affektiv inntoning, speiling og meningsdannelse ikke ble møtt utviklingsstøttende.

Håndteringen av nærhetsbehov skjer i liten grad intersubjektivt for hovedpersonen, noe som i seg selv kan belyse hennes mangel på nære relasjoner. Skammen vi her har beskrevet bidrar også til behovet for selvovervåkning, i at hun kontrollerer at avskyelige sider ved henne selv ikke kommer til syne, eller blir for plagsomme å håndtere bevisst.

3.6 “Bare angst og skam og intens fornedring” – om nærhet, avstand og døden

I den forrige delen undersøkte vi hovedpersonens forhold til eget selv ved å undersøke hennes ambivalente forhold til det autentiske, preget av både lengsel og angst. Dette så vi i lys av mangel på meningsdannelse knyttet til indre tilstander, og manglende tilgang på eget selv. I det følgende skal vi se på hvordan hun håndterer regulering av nærhet og avstand til andre. Også her får den intrapsyriske dimensjonen figur, og vi ønsker å undersøke videre hvordan begrensninger i å håndtere relasjonelle tema intersubjektivt, kan sies å gi intrapsyriske konsekvenser. Vi begynner med å se på forholdet til kjæresten Johan, deretter forholdet til Sara, før vi undersøker hovedpersonens fantasier og drømmer.

Hovedpersonen reagerer med fortvilelse når Johan avslår en invitasjon med begrunnelsen at han følte at hovedpersonen kommanderte han:

Jeg vil at han skal forstå at jeg trenger omsorg, ømhet, har ikke mulighet til å ydmyke meg ved å si det. Jeg sier hadet og legger på røret. Jeg gråter med et raseri og en fortvilelse jeg ikke har grått med på så lenge jeg kan huske, tenker at han misforstår hele forholdet fundamentalt. (s. 137)

Her har hovedpersonen en sjelden gang uttrykt at hun ønsker å være sammen med Johan, kanskje også antydning at hun har behov for han. Johan har tydeligvis opplevd henvendelsen som kontrollerende. Det synes vanskelig for henne å uttrykke at hun trenger han, uten å skjule sårbarheten og skammen i dette behovet, og hun ble her kontrollerende i sin henvendelse. Vi har tidligere sett hvordan hennes nære relasjoner preges av dominans og underkastelse (se del 3.4). Hun viser muligens en mangel på fleksibilitet i hvordan hun uttrykker ønsket om nærhet, hun har sannsynligvis ikke Johans perspektiv i tankene (Benjamin, 2004). Når den gjensidige anerkjennelsen ikke er til stede, skapes heller ikke rom for å reflektere over relasjonen, og hun synes å befinne seg i en reaktiv komplementaritet. Dette kan kanskje forsterke opplevelsen av at Johan gjør noe mot henne og krenker henne. Avvisningen skaper en tristhet, fortvilelse og raseri som hun sjelden opplever ellers, og hun beskriver at Johan ikke forstår hennes intensjon. Kraften i krenkelsen hun her opplever, antyder at behovet for nærhet og anerkjennelse oppleves svært sårbart. Når anerkjennelsen fra Johan opphører, kan vi anta at følelsen av ensomhet ikke er langt unna. Dette er særlig aktuelt tatt i betraktning av at hovedpersonen opprettholder stadig færre relasjonelle bånd utover i romanen, og har dermed stadig færre muligheter til å oppnå anerkjennelse og nærhet. Som et motstykke til denne ensomheten, beskriver hovedpersonen en følelse av å tape seg selv hvis forholdet fortsetter: ”Jeg tenker jeg får panikk ved tanken på å være lukket inni noe for resten av livet. Jeg ”mister meg selv”, min selvstendighet og uavhengighet, personlighet og identitet, jeg blir en del av to.” (s. 124) Som utdraget over, handler også dette om forholdet til Johan. Tematisk er det nærliggende å lese begge som uttrykk for problemer med å regulere avstand og nærhet, autonomi og avhengighet, noe som kan sies å være et livstema for alle mennesker (Stern, 2004). Det er som om hovedpersonen pendler mellom posisjoner

hvor enten psykisk isolasjon eller sammensmelting og tap av selvet truer, og posisjonen med intersubjektive fellesskap er stadig sjeldnere et alternativ. I motsetning til det øverste utdraget er det her som om nærheten til Johan truer hovedpersonens eksistens, hun frykter selvtap og får panikk. En angst for selvets tilintetgjørelse kan i følge Fonagy et al. (2002) ha opphav i en utvikling hvor barnet har opplevd manglende kongruent speiling, og derfor har internalisert noe av omsorgspersonen i sitt sinn (se del 3.5). Grensene mellom dem blir da utydelige, dette kan påvirke evnen til å regulere autonomi og avhengighet, noe som aktualiseres i utdragene. Parallelt til dette skiller Stern (1998) mellom ”erfaring som levd” og ”erfaring som fortalt”. Den levde erfaringen kan skyves i bakgrunnen av en fortalt erfaring, ved at den fortalte er samskapt, ofte repetert og dermed blitt stabil. En splitt mellom den umiddelbare, opplevde erfaringen og den språkliggjorte kan oppstå ved at barnets opplevelse ikke ble fanget opp i den samskapte historien, og de indre tilstandene kan derigjennom kjennes uklare.

Flere av Saras følelsesreaksjoner og opplevelser blir ikke møtt av hovedpersonen, blant annet når hun avviser Saras glede og projiserer egne vanskelige følelser på Sara (se del 3.1). Ofte synes det også som om hovedpersonens tilknytningssystem blir aktivert i forholdet til Sara. I det følgende irrettesetter hovedpersonen Sara for konflikter hun har startet i barnehagen, før Sara stirrer moren inn i øynene:

uten usikkerhet ser hun på meg, flere sekunder, og jeg vet plutselig ikke hva jeg skal si. Jeg vil til pappa, sier Sara. Jeg slipper henne. Jeg føler mye og hektisk; visste hun hva hun gjorde nå? tenker jeg, ser på henne med et blikk jeg ikke vet hva jeg har ment skal romme, som jeg tror rommer vantro, sårethet, og jeg er ikke sikker, men jeg tror også en anelse hat. (s. 223)

Hovedpersonen blir her opprørt og overveldet av følelser, noe som understrekes av at hun ikke helt klarer å beskrive hvilke følelser hun kjenner. Hun reflekterer så over hva hun kommuniserer med blikket, nemlig vantro, sårethet og hat, og det kan virke som hun opplever Saras spørsmål som et svik. Reaksjonen på avvisningen synes å

ligge svært latent og hun er ikke tilgjengelig for Saras perspektiv. Her er det nærliggende å anta at tilknytningssystemet er aktivert, og det kan synes som en avvisning av denne sorten utløser en angst for ensomhet og truer hovedpersonens tilknytning. Når tilknytningssystemet aktiveres vil også evnen til affektregulering og mentalisering svekkes (Fonagy et al., 2002), og Saras forskjellighet blir ikke tålt (Benjamin, 1990, 2004). Sara vil vite hvorfor hun ikke kan dra til faren, og hovedpersonen vender seg mot oppgaven uten å svare. Hun observerer Sara:

En størknet stripe snørr går fra nesa ut på kinnet. Så stygg hun er. Hun tar på meg og spør igjen. Jeg ser på henne, men sier ingenting. Hvorfor kan jeg ikke det, sier hun. Jeg ser på henne. Mamma, sier hun med den gnålende, sytete stemmen hun vet jeg ikke tolererer. Jeg ser ut av vinduet, veldig rolig, kjenner ansiktet mitt som stein, at det er like før det dirrer. (s. 224)

Her ser vi at hun projiserer de vonde følelsene over avvisningen over på Sara, og beskriver henne som stygg. Det virker ikke som hun kan romme angsten og smerten ved Saras avvisning, og hun klarer ikke her å skille egen reaksjon fra negative egenskaper ved Sara. Det indre tilstanden blir til ytre realitet, noe som antyder en tendens til psykisk ekvivalens (Fonagy et al., 2002). Det virker som hun mister kontakt med egne følelser, blir kald og kjenner ansiktet ”som stein”, samtidig er det tydelig at det er en spenning til stede, ”at det er like før det dirrer”. Angsten for hva som kan skje blir stadig mer gjennomtrengende, og hovedpersonen forsøker å avverge og regulere ytterligere truende følelser ved å fortsette med oppgaven. Hun ignorerer Saras spørsmål, og avviser henne, noe som kan forstås som et forsøk på å gjenvinne kontroll med hvem som avviser og er i den omnipotente posisjonen (Benjamin, 2004). Sara blir stadig mer fortvilet, og prøver å stille ufarlige og dagligdagse spørsmål for å få en respons fra moren. Hovedpersonen forblir taus, og låser seg inn på badet for å ta et bad når Sara blir hysterisk.

Som vi tidligere har antydnet, kan det synes som at hovedpersonen har erfart manglende kongruent og markert speiling i tidlige samspill. Dette kaster lys over den

manglende tilgang til eget selv når hun er affektivt aktivert, og vi har antydning av en hypotese om en utvikling av ”et fremmed selv” (Bateman & Fonagy, 2006). Når omsorgspersoner speiler en følelse som ikke stemmer overens med barnets indre tilstand vil barnet internalisere omsorgspersonens tilstand som en symbolisering av sin egen, og får en forvrengt forståelse av egne indre tilstander. Dette er opphav til det fremmed selvet, og kan til en viss grad forstås som en normalprosess, da det i alle omsorgsrelasjoner oppstår mangler i den empatiske speilingen. De skadelige formene for fremmed selv oppstår når dette skjer systematisk, og samtidig når den markerte speilingen er fraværende. Hos individer med en relativt godt utviklet affektrepresentasjon, vil mangler i forståelsen av eget indre håndteres gjennom å skape meningsfulle narrativer som forklarer det uforståelige. Uten markert speiling derimot, får barnet en lite utviklet affektrepresentasjon, og opplever isteden å bli overveldet uten å bli regulert. Det vil dermed ikke kunne dekke mangler i forståelsen av egen affekt med meningsfulle narrativer. Ved manglende kongruent speiling internaliseres altså deler av omsorgspersonen, og når omsorgspersonen gjennom umarkert speiling fremstår med skremmende sider, vil også disse bli del av internaliseringen. Dette vil kunne bidra til en opplevelse av seg selv som destruktiv. Tilknytningssystemet vil da være svært lett aktiverbart grunnet en mangelfull omsorgssituasjon. Muligens ligger dette bak hovedpersonens reaksjon i utdraget over.

Svikt i mentalisering og tendenser til psykisk ekvivalens kan avdekke et fremmed selv (Bateman & Fonagy, 2007), og vi kan kanskje mistenke at dette skjer med hovedpersonen mot slutten av romanen, da stressnivået øker. Saras fravær av anerkjennelse bidrar til en allerede mager relasjonell verden, hvor både Johan, Henning og Mikkel er ute av bildet. Hovedpersonen overlates da i større grad til egne psykologiske erfaringer og fantasier. Når det mot slutten av romanen synes å være et gradvis fall i psykologisk fungering, er det nærliggende med en hypotese om at det er en selvorganisering med et fremmed selv som kommer til uttrykk. Med et fremmed selv vil atferden ofte ha et kontrollerende preg, slik at den andre kan ”bære” dette fremmedelementet ved at andre manipuleres inn i roller og handlingsmønstre.

Kanskje har hovedpersonen eksternalisert de fremmede delene av selvet på Sara, noe som kan ha virket organiserende på hovedpersonens selvopplevelse. Når Sara her ikke anerkjenner moren, kan vi muligens forstå hovedpersonens reaksjon i lys av trusselen om selvets oppløsning.

Hvis vi nå går tilbake til handlingen som utspiller seg mellom hovedpersonen og Sara, går hovedpersonen ut i stua for å hente røykpakka og ser Sara gråtende på sofaen. Hun beskriver da at hun blir ”øm mor” (s. 225) igjen og tar henne med for at de kan bade sammen. Det er først når Sara ikke lenger representerer en trussel om avvisning og forskjellighet, men i stedet har behov for trøst, at hun klarer å ta Saras perspektiv igjen. Saras gråt synes å lukke den truende erkjennelsen om mulig tap av anerkjennelse som mor. Og først nå kan hun begynne en refleksjon om hvordan denne opplevelsen vil prege Sara, og tenker at Sara vil komme til å huske dette som grov mishandling. Når hun ikke lenger er overveldet av affekt og tilknytningssystemet ikke er aktivert, viser hun igjen en viss kapasitet i å forholde seg til Saras indre. Om seg selv tenker hun at ”når jeg forsømmer mitt eget barn anklager jeg aldri meg selv for å spille” og ”unngår også å overvåke meg selv” (s. 226), noe som vitner om en destruktiv selvforståelse. Det er som den mishandlende mor hun opplever seg som autentisk. I badekaret later hun som om hun vil trekke Sara under vann som en del av leken, og observerer med forskrekkelse at Sara virkelig er redd for at hun skal drukne henne. Først gjennom å se Saras reaksjoner på henne, forstår hun omfanget av den dårlige behandling av datteren. Dette kan kanskje leses som at selv om hun i denne situasjonen ikke er affektivt overveldet, synes hun å være avhengig av relativt tydelige, ytre signaler for å forstå Saras indre, noe som muligens antyder en generelt begrenset mentaliseringsevne.

Når hovedpersonen mot slutten av romanen har få relasjoner til andre mennesker og hun blir stadig mer stresset over hovedoppgaveinnleveringen, dukker også skremmende fantasier opp:

Jeg har begynt å fantasere om ting jeg aldri kunne vært i nærheten av å ønske meg; som å ha sex med den fete tyrkiske innehaveren i grønnsaksbutikken, å slette hovedfagsoppgaven og alle kopier og notater, å drepe Sara og partere henne. (...) Mamma, sier Sara igjen. Jeg lagrer, tar henne under armene og haler henne opp på fanget, kysser henne på halsen, ser for meg en kniv gjennom den vinylaktige barnehuden, blodet som pumpes støtvis ut og musklene som slapper av, kanskje hodet hennes i mikrobølgeovnen. (s. 232)

Det destruktive i disse fantasiene er svært tydelig, hun fantaserer om ødeleggelse av seg selv og datteren. Det er nærliggende å se dette i sammenheng med et fremmed selv, hvor det selvdestruktive har en sentral plass. At det er datteren som ødelegges i disse fantasiene er neppe tilfeldig, hvis vi tenker oss at hovedpersonen tidvis har eksterernalisert de fremmede delene av selvet på henne. Det fremmede selvet kan oppleves som skadelig eller ondt, og individer som opplever dette vil ofte forsøke å ødelegge de fremmede delene i dem selv eller andre.

Hovedpersonens opplevelse av mangelen på et sammenhengende selv aktualiseres også i hennes drømmer, hvor i tillegg dødsangsten blir eksplisitt. I dette utdraget våkner hovedpersonen og er redd etter et mareritt om pleiehjemmet hun pleide å jobbe på. Hun drømte at hun sovnet på nattevakt og ikke hadde stelt de gamle i løpet av natta. Røde lamper blinket og hun hørte rop av angst:

Jeg grep trallen med overdimensjonerte bleier og nettingtruser, rene nattskjorter, latexhansker, åpnet den nærmeste døra og trodde personen var død, det luktet urin og forråtnelse, jeg gikk bort til senga, plutselig spratt den magre hånda fram fra under dyna, grep etter hånda mi, øynene rullet rundt i altfor store øyenhuler og gommene slo mot hverandre, hånda klemte hardt rundt min, det var avføring under de gule, beinete neglene. (s. 52)

Drømmen beskriver en situasjon hvor hun har mistet kontrollen og sovnet, noe som resulterer i at hun er omgitt av forråtnelse og død, og ute av stand til å håndtere

situasjonen. Det dukker til og med opp en hånd med avføring under neglene, som tar tak i henne og holder henne fast. Det er fristende å tolke at ropene av angst er en gjenklang av hennes egen angst. I en situasjon hvor hun ikke har kontroll, kommer forfall og død til syne, og griper så å si tak i henne, noe som utløser en dødsangst. I et annet mareritt har det relasjonelle fått tydeligere figur. Her handler det også om tap av kontroll, denne gangen ved at hun drømmer at hun blir gal. Hun trækker i sin egen avføring på badet, mens venner og familie ser på:

I et øyeblikks klarhet forsto jeg at jeg var blitt gal og spurte mamma, var du lenge redd for at jeg skulle bli gal, og hun svarte, ja, i en stemme som, ja, vi var forberedt på det. Jeg var uten kontroll, jeg gråt vilt, utstøtte stygge lyder, kledde av meg, vi hadde besøk, det var jul, jeg var umyndiggjort. Pappa sa, jenta mi, men orket ikke røre meg. (...) Sara skulte bort på meg på samme måte som hun ser på alkoholikere i parken, som jeg har sagt hun ikke skal, jeg hadde ingen innflytelse, alt jeg er glad i og trenger var borte. Det var bare skam og angst og intens fornedring. (s. 182-183)

I drømmen er Tonje på badet og har tatt overtatt hennes plass i verden, Sara og Henning er hennes datter og mann, og hovedfagsoppgaven tilhører henne. Det at faren ikke orker å ta i henne understreker hvor isolert hun her er. Temaene i de to drømmene kan ses i sammenheng, hvor både død, galskap og tap av alle relasjoner kan sies å representere en eksistensiell angst. Drømmen fra pleiehjemmet er nok mer eksplisitt knyttet til en dødsangst, men også det å tape alle relasjoner kan sies å representere en form for død ved å oppleve å være psykisk isolert. Som nevnt tidligere synes hovedpersonen å ha vansker med nettopp å forholde seg til egen autonomi og avhengighet, og å regulere nærhet og avstand. Trusler om psykisk isolasjon, og også sammensmelting og tap av selv, vil i siste instans aktivere dødsangsten (Stern, 2004). Tap av kontroll synes også i begge drømmene å være et viktig tema, enten ved at hun sovner eller blir gal, det gir katastrofale følger. Dette kaster lys over hennes tendens til nettopp å holde fast på kontrollen, gjennom

distansering, selvovervåkning og rollespill. Alle mennesker er avhengige av andre mennesker for å leve. Når vanskelighetene med å håndtere nærhet og avstand synes store for hovedpersonen, blir kanskje angsten for det å tape mellommenneskelige relasjoner og angsten for døden knyttet sterkt sammen for henne. En selvopplevelse der kosmisk ensomhet truer, synes å gjøre dødens realiteter mer påtrengende og kanskje vanskeligere å bære.

3.7 “Vi er så hjelpeløst alene” – om å erkjenne de låste mønstrene

Hovedpersonens og Saras hverdag er preget av gjentakelser, det handler om barnehage, oppgaveskriving og middager. I løpet av det halve året vi følger dem, er det få brudd i de daglige rutinene, noe som gir hverdagen et fastlåst og repeterende preg. Dette understrekes av romanens språklige form hvor bruken av vendinger som ”hver gang”, ”flere ganger om dagen”, ”ganske ofte” går igjen (Tvedt, 2006).

Samtidig er det tydelig at det går stadig dårligere med Sara i barnehagen. Morens behandling av Sara ligner også stadig mer på barnemishandling, og hun klarer sjeldnere å stoppe sine reaksjoner. Hovedpersonens relasjonelle verden blir også stadig tynnere, kjærester forsvinner, kontakten med venninnen Tonje er sjelden og forholdet til Sara blir stadig vanskeligere. Leiligheten til hovedpersonen og Sara danner en ramme om mesteparten av handlingen, og det er som regel få andre mennesker der (Tvedt, 2006). Terskelen for å slippe inn til Sara og morens private rom virker høy, og det er altså ganske få muligheter for at andre kan gripe inn i samspillet mellom Sara og moren.

Etter nyttårsfesten hjemme hos eksmannen Henning og hans nye samboer, beskrives håpløsheten morgenen etter. På festen følte hovedpersonen seg utilpass, nedvurderte de andre gjestene og vi får et inntrykk av at hun sto på siden av festen uten å være involvert. Hun beskriver at hun til slutt mistet kontrollen, skjelte ut Henning og klinte med en tilfeldig gjest. Hun vekkes morgenen etter av Sara, og begynner å herje med

henne. Sara må flere ganger roe moren ned fordi hun leker så voldsomt at Sara får vondt. Til slutt biter moren Sara hardt i fingeren ved et uhell:

Saras ansikt har stivnet i et uttrykk som ligner skrekk, hun holder fingeren der jeg slapp den, rett ut i lufta. Det går noen sekunder, det er helt stille. Sara senker hånda og stikker fingeren inn under den andre armen, hun smiler stramt og ser skrått opp i taket. Med en grenseløs lojalitet og en forståelse av situasjonen på grensen til det uhyggelige ser hun på meg og sier, du mente det ikke, det gjorde ikke så vondt. Først da jeg bryter sammen i gråt fordi dette er mer enn jeg kan mestre, begynner hun å gråte, vi gråter begge to mens vi ser på hverandre, og jeg hører noen åpne en dør. (s. 196)

Vi får her et inntrykk av at rollene byttes om, det er Sara som beroliger moren ved å benekte smerten. Hovedpersonen er ganske hjelpeløs, noe Sara nok merker og det er som om Sara forsøker å regulere morens affekt. Selv- og interpersonlig regulering er sammenvevd (Beebe & Lachmann, 2002), og her ser vi at Sara tar den regulerende rollen og forsøker å støtte både seg selv og moren, da hovedpersonens regulerende funksjon ikke strekker til. Det kan synes som om Sara med sin kommentar prøver å gjøre situasjonen til noe som er ”på liksom”, en lek, for slik å redusere fortvilelsen og angsten over realiteten. Og det er vel nettopp det at datteren tar dette ansvaret som gjør det tydelig for hovedpersonen at hun ikke mestrer morsrollen, og hun bryter sammen i gråt. Fortvilelsen vi har ant like under overflaten, blir her eksplisitt og tydelig. De avsluttende ordene ”jeg hører noen åpne en dør” henspiller på tittelen *Plutselig høre noen åpne en dør*, og understreker viktigheten av temaet som utspiller seg i denne situasjonen. Tittelen kan kanskje i denne sammenhengen leses som en appell om at noen må åpne døren inn til Sara og morens private rom, se fortvilelsen og hjelpe dem. Hovedpersonen klarer ikke å håndtere dette på egen hånd, noe som også blir tydelig i den generelle utviklingen i romanen. Ordet ”plutselig” kan muligens assosieres til det skremmende ved at noen skal se deres fortvilelse og fastlåste håpløshet. Ambivalensen ved å kjenne et behov for hjelp, og det

skremmende ved å skulle trenge hjelp av noen, rommes i disse ordene, og etter å ha lest hele romanen blir det klart at hovedpersonen heller aldri forteller noen om sin fortvilelse eller uttrykker behov for hjelp eksplisitt.

Hovedpersonen synes her å komme i kontakt med det fastlåste i relasjonen til datteren, det hun ser går galt, men likevel ikke klarer å forandre. Muligens forsterkes hennes fortvilelse i akkurat denne situasjonen av erfaringene med eskalerende maktkamper, bruddene i den intersubjektive delingen, den manglende autentisiteten, mangelen på forståelse for Saras indre og begrensningen i de lekende samspillene, hvor det er nærliggende å tro at hun har opplevd relasjonen som fastlåst.

Mot slutten av romanen, hvor hovedpersonen virker mer labil og har utsatt Sara for flere maktovergrep, begynner Sara å trekke seg mer inn i seg selv og viser tegn til desorganisert tilknytning (Main, Kaplan & Cassidy, 1985). I en episode hvor Henning leverer Sara, møter moren henne med å kritisere at hun biter negler:

Sara sitter ytterst på kanten av sofaen og ser etter Henning med åpen munn når han går. Hun glir forsiktig ned fra sofaen, hun blir stående lent mot den og se mot døra. Vil du være med pappa igjen, eller? spør jeg foraktfullt, hemningsløst. Og jeg tenker, dette barnet må skjermes for moren sin, jeg tenker, ta henne med deg igjen, ikke gi henne til meg før jeg er blitt snill. Jeg kan bli en god mor igjen, men nå skammer jeg meg så jeg ikke kan se på henne. Døra smekker igjen etter Henning og vi er så hjelpeløst alene. (s. 230)

Vi ser her at metaforen med døren til Sara og morens rom igjen blir aktuell, forskjellen er at denne gangen lukkes døra. Hovedpersonen erkjenner at hun ikke evner å være omsorgsperson for datteren nå, og ber en stille bønn om at noen andre må ta ansvaret. Når Henning går og det ikke er noen der til å gjøre nettopp det, er de her fastlåst i håpløsheten uten at noen ser dem eller griper inn.

4. Oppsummering og diskusjon

I innledningen stilte vi to hovedspørsmål angående hovedpersonen i romanen *Plutselig høre noen åpne en dør*, og et mer overordnet spørsmål med utgangspunkt i den samme romanens tema. I denne delen ønsker vi først å oppsummere og diskutere hovedspørsmålene angående hovedpersonen, før vi behandler noen av de teoretiske tema knyttet til intersubjektivitetsbegrepet som har blitt aktualisert gjennom analysen av romanen.

4.1 Hvordan kan vi forstå hovedpersonens mangel på nære emosjonelle relasjoner og hennes selvovertvåkende stil i samvær med andre?

Etter å ha lest romanen synes det klart at hovedpersonen mangler nære emosjonelle relasjoner, og at hun har en selvovertvåkende stil i samvær med andre, men hvordan disse to forholdene står i relasjon til hverandre er ikke gitt. I vår forståelse har mangelen på nære emosjonelle relasjoner vært det grunnleggende, og den selvovertvåkende stilen har vi forstått som en samværsform som nettopp finner sted i mangelen på de nære relasjonene. En mangel på nære relasjoner fører ikke nødvendigvis til en selvovertvåkende stil, og vi har også forsøkt å belyse bakgrunnen for at akkurat denne samværsformen synes å være utpreget hos hovedpersonen.

I analysen av romanen har vi pekt på flere aspekt ved hovedpersonens fungering som vanskeliggjør nære relasjoner, og vi skal forsøke å oppsummere disse her. Informasjon om hovedpersonens egen barndom er kun antydning gjennom minner, og kvaliteter ved hovedpersonens omsorgsmiljø er derfor i stor grad utilgjengelig for oss. Vår intensjon er heller ikke å rekonstruere hovedpersonens barndom, men ved å bruke teorier for å gi mening til hovedpersonens psykologiske fungering, har vi likevel framsatt noen hypoteser om hvilke erfaringer hovedpersonen kan synes å mangle i sin utviklingshistorie. En sentral hypotese er altså at hovedpersonen ser ut til

å ha begrenset evne til å gi mening til egne og andres indre tilstander, og har derigjennom liten tilgang på eget selv. En videre antagelse er at dette har røtter i hennes egen utviklingshistorie, med mangelfulle erfaringer av at hennes affekter og behov ble møtt på en utviklingsstøttende måte. En forståelse av dette kan være at en mangel på kongruent og markert speiling har ført til en utvikling hvor hovedpersonen i liten grad har fått hjelp til å danne affektrepresentasjoner som korresponderer og gir mening til egne indre tilstander (Fonagy et al., 2002). Hennes evne til affektiv inntoning og intersubjektiv deling synes begrenset, og det er nærliggende at hun har erfaringer med at en del indre tilstander ikke kan deles intersubjektivt og derigjennom få mening (Stern, 1998). Vi har også antydnet at hun synes å mangle erfaring med gjensidig anerkjennelse, noe som blant annet gir bakgrunn for å forstå de komplementære strukturene hun stadig er en del av (Benjamin, 1990, 1995a, 2004).

For å forstå dette nærmere vil vi først oppsummere ulike indikasjoner på at hovedpersonen synes å ha begrenset forståelse for egne og andres indre tilstander. Deretter vil vi diskutere prosessene bak hennes begrensede evne til å gi mening til indre tilstander. En slik indikasjon er at hun ofte bruker vage og upresise begrep om egne følelser og behov, og synes å ha begrenset evne til å gi mening til egne følelser når hun er følelsesmessig berørt (mentalisert affektivitet) (Fonagy et al., 2002). Hun synes ofte forvirret eller skremt over egne følelsesreaksjoner, særlig i forhold til nærhetsbehov. Dette viser seg blant annet når hun er på besøk hos moren og forveksler følsomhet og følelser, når hun ser en emosjonell håndballspiller i avisa og i alle assosiasjonene mellom en "primitiv natur" og følelser. Videre bærer refleksjonene omkring eget og Saras indre preg av pseudomentalisering, refleksjonene er ofte affektfattige og fremstår som tilfeldige synspunkter uten en reell forankring i egen opplevelse eller virkeligheten. Hun beskriver også en subjektiv opplevelse av å mangle autentisitet. Vi kan forstå dette ved at en svak tilgang på egne indre tilstander gjør at hun opplever sitt eget indre som fremmed eller uforståelig. Den begrensede evnen til å dele indre tilstander med en annen, som vi blant annet ser i møte med kjæresten Johan, er også sentral. Hun synes å ha en opplevelse av at egne

indre tilstander ikke kan deles, og følgelig ikke gis mening interpersonlig (Stern, 1998). Til slutt vil vi peke på at vanskelige følelser knyttet til nærhets- og tilknytningsbehov ofte kroppsliggjøres, og dermed unndrar seg bevisst refleksjon.

For å forstå denne begrensede forståelsen av eget og andres indre vi her har gitt ulike indikasjoner på, vil vi i det følgende oppsummere og diskutere sentrale prosesser som kan sies å ligge bak denne manglende forståelsen. Vi vil se dette i lys av hennes manglende nære emosjonelle relasjoner. Et sentralt moment her er at hun sjelden inngår i intersubjektive samspill, og at de ofte brytes. En sentral forutsetning for å danne nære relasjoner er dermed ikke til stede. Bak dette synes det å ligge en erfaring og opplevelse av at egne indre tilstander ikke kan gis mening interpersonlig (Stern, 1998). Det kan se ut som selve behovet for nærhet er både skamfullt og til dels uforståelig. En nyansering av dette bildet er at hun synes å utvide perspektivet på egne og andres tilstander når hun blir affektivt møtt, slik vi så det når Johan svarte på hennes bekymring om at hun hadde fått ”kalde føtter”.

Et annet sentralt moment for å forstå den manglende meningstilskrivelsen av indre tilstander, er hovedpersonens forhold til den andres autonomi (Benjamin, 1990). Det virker som hennes egen subjektivitet blir truet av særlig Saras og kjæresters vilje når denne avviker fra hennes egen. Maktaspektet med dominans og underkastelse aktualiseres, hovedpersonen er stadig oppmerksom på maktbruk i relasjoner hun inngår i, hvem som har overtaket og hvilke strategier hun kan ta i bruk for å vinne. Når det å være subjekt i samvær med et annet subjekt synes å skape en trussel mot hennes egen subjektivitet, vil hun ikke kunne møte andre med tilstrekkelig empatisk holdning og evne til å tolerere forskjeller. Selv da Johan forsøker å invitere til samtaler om hvordan de løser konflikter, og inntar en anerkjennende holdning, holder hun fast ved et komplementært maktspill. I samspillet mellom Sara og hovedpersonen, ser det også ut som hovedpersonen oftere forsøker å bekjempe Saras intensjoner enn å representere dem, noe som vanskeliggjør nærheten mellom dem. Erfaringen med en samskapt virkelighet hvor begge er aktører uteblir. I forlengelsen

av dette er hovedpersonens begrensninger i evne til lekende samspill relevant. Ofte synes hun å forholde seg til indre objekt, framfor den virkelige andre (Benjamin, 1990; Winnicott, 1971). Det er nærliggende å tenke seg at hun mangler et klart skille mellom virkelighet og fantasi. I destruksjonsprosesser i hennes egen utviklingshistorie, har kanskje ikke skillet mellom omsorgspersonen som del av hennes fantasi, og omsorgspersonen som del av ytre virkelighet, blitt tydelig for henne (Winnicott, 1971). Det kan gi mening til at lekens utfordring med å opprettholde paradokset om at leken samtidig inneholder det indre og det ytre, fantasi og virkelighet, blir vanskelig for hovedpersonen. Når representasjoner av virkeligheten i liten grad forstås som subjektive forestillinger, vil det være vanskelig å håndtere situasjoner hvor egne og andres behov er i konflikt, en viktig evne for å opprettholde nære emosjonelle relasjoner.

Et tredje viktig moment synes å være evnen til affektregulering og mentalisering, en evne som i stor grad påvirkes av affektrepresentasjonen (Fonagy et al., 2002). Som skissert over synes hovedpersonen å ha en lite utviklet affektrepresentasjon, noe som vil hindre utviklingen av evnen til affektregulering. Hennes forsøk på affektinntoning og å understøtte Sara med å skape sammenheng og mening i hennes fortellinger, lykkes sjelden. Her kommer også hennes problem med å ta andres perspektiv til uttrykk. Hovedpersonens labilitet er fremtredende, og små konflikter eskalerer raskt. Når hun er overveldet av affekt, svekkes mentaliseringsevnen og psykisk ekvivalens synes å dominere tenkningen hennes. Evnen til å tone seg inn på andres følelsestilstander blir derigjennom svekket. Særlig gjelder dette når tilknytningssystemet er aktivert. I romanen ser vi sviktende affektregulering spesielt tydelig når Sara ikke anerkjenner hovedpersonen som mor, og sier hun heller vil dra til faren, og også i situasjonen hvor hun opplever en avvisning fra Johan. Mot slutten av romanen, når hovedpersonen er utsatt for mer stress og samtidig har færre relasjoner å støtte seg til, har en hypotese om et fremmed selv blitt aktualisert. Når den andres perspektiv ikke er representert, hennes handlinger synes kontrollerende,

og psykisk ekvivalens preger tenkningen, vil hun få problemer med å holde en nær emosjonell relasjon til en annen.

Flere aspekt inngår i vår forståelse av hovedpersonens selvovervåkende stil. I forlengelsen av den destruktive selvforståelse og skammen over egne behov vi tidligere har skissert, vil selvovervåkningen være en måte å kontrollere at det skamfulle og destruktive ikke blir synlig for andre. Et annet aspekt ved selvovervåkningen synes å være knyttet til hennes labilitet. Det kan se ut som selvovervåkning og et fokus på det konkrete gir henne en form for kontroll med egen labilitet. Hun kan unngå temaer som potensielt kan vekke sterke følelsesmessige reaksjoner som er ubehagelige for henne selv og andre. Hun beskriver nettopp at labiliteten vil være skadelig for datteren (se del 3.5), noe som gir henne ytterligere grunn for kontroll. Kontrollaspektet synes i å være fremtredende. Angsten for psykisk isolasjon på den ene siden og tap av selvet på den andre synes å ligge latent, og hovedpersonens selvovervåkning og kontroll bidrar antageligvis til å holde angsten på avstand. Til slutt vil vi påpeke at den selvovervåkende stilen også kan forstås som et forsøk på å finne mening i ytre forhold når tilgangen på eget indre er svak.

Til slutt ønsker vi å kommentere et moment hvor romanen synes å bidra til en refleksjon om hvordan spesifikke bidrag fra Benjamin (1988, 1990, 2004) og Fonagy et al. (2002) sett under ett kan øke forståelsen for de eskalerende konfliktene beskrevet i romanen. Det er påfallende hvor ofte det nettopp er autonomi hos Sara eller Johan som utløser en overveldende affektiv reaksjon hos hovedpersonen. Den gjensidige anerkjennelsen uteblir, og de komplementære strukturene og opplevelsen av tvang oppstår (Benjamin, 2004). Det synes som tilknytningssystemet aktiveres når den andres autonomi og forskjellighet blir tydelig. I slike situasjoner vil hovedpersonens begrensede evne til affektregulering i tillegg bidra til den komplementære og fastlåste konflikten. Når tilknytningssystemet er aktivert, og hovedpersonen er overveldet av affekt vil også mentaliseringen svikte (Fonagy et al., 2002). Uten evne til å ta den andres perspektiv svekkes samtidig muligheten for at

den andres intensjon anerkjennes. Benjamins fokus på autonomi og anerkjennelse i møte med Fonagy og medarbeideres begreper om aktivert tilknytningssystem, affektregulering og mentalisering, veves således sammen og skaper et meningsfullt bakteppe for å forstå hovedpersonens fungering i de eskalerende konfliktene. Ved å se disse to teoriene i sammenheng, øker vi forståelsen for det eskalerende og intense preget i konflikter hvor den andres autonomi aktiverer tilknytningssystemet. Gjennom nære beskrivelser av de eskalerende samspillene hovedpersonen inngår i, synes romanen her å bidra til forståelsen av psykologisk teori.

4.2 Hvordan kan vi forstå at hovedpersonen ikke bryter ut av fastlåste relasjonelle mønstre?

Mens det første hovedspørsmålet undersøkte hovedpersonens mangel på nære emosjonelle relasjoner, vil vi med dette spørsmålet belyse det fastlåste ved hennes relasjonelle mønstre. Det er mye som gir oss grunn til å tro at hovedpersonen ikke er tilfreds i relasjonene hun inngår i, og med egen væremåte i samvær med andre. Blant annet står hennes idealer om autenticitet og spontanitet i kontrast til hennes selvovervåkende stil og til rollespillingen. Vi har også sett at hun i konflikter med Sara ser at hun burde stoppe egen utagering, men ikke klarer å gjøre dette. Behovet for nærhet er grunnleggende for mennesker, og i hovedpersonens tilfelle synes det ikke som hun får oppfylt dette i sine relasjoner. Det fastlåste i hennes relasjonelle mønstre synes å vise seg på flere nivå. Vi skal først undersøke dette på et overordnet globalt nivå, før vi går inn i de relasjonelle mikrosessene.

Det er nærliggende å undersøke erfaringer som ligger tilbake i tid for å si noe om fastlåste mønstre. Fastlåste relasjonelle mønstre vil mangle fleksibilitet og kan gjerne spores mange år tilbake i individets liv. Hovedpersonens minner om egen barndom er ofte farget av at det konkrete fikk figur framfor opplevelsesaspektet. Når hovedpersonen satte fast øret i trappa, korrigerte moren saksforhold om ørets fysikk framfor å tone seg inn på hovedpersonens smerte (se del 3.2). Et sentralt aspekt ved

dette minnet er at hovedpersonen nå i voksen alder synes å avskrive eget barneperspektiv, hvor vi kan anta at morens fortolkning er internalisert. Parallellene til hovedpersonens egen oppdragerstil er slående, noe som i seg selv kan sies å være et fastlåst mønster. Uten selv å ha fått hjelp til å tilskrive indre tilstander mening, synes hun å ha en begrenset evne til dette som mor, og hun møter ofte datteren uten fleksibiliteten som er nødvendig for at Saras opplevelse skal representeres.

Når indre tilstander i liten grad er forståelige vil også håndteringen av egne affekter og behov preges av manglende fleksibilitet. Som vi tidligere har skissert, er behovet for nærhet sjelden erkjent av hovedpersonen, og blir ofte representert kroppslig (se del 3.5.4). Den eksplisitte meningsdannelsen som kunne åpnet for refleksjon og skapt alternative relasjonelle initiativ, uteblir. Behovet for nærhet ser ut til å ha blitt skamfullt, og hovedpersonen synes å skyve det unna. Utforskningen av egne behov og indre tilstander deles i liten grad intersubjektivt, noe som hadde medført at hun kunne blitt møtt med forståelse og dermed generert alternativer til hennes nåværende fungering. Den latente trusselen om tap av selvet, fører kanskje her til at relasjonelle behov blir angstvekkende. Et nyanserende perspektiv her er at hovedpersonen åpner for en erkjennelse av egne fastlåste mønstre i episoden etter hun har bitt datteren i fingeren (se del 3.8). Hun kjenner fortvilelsen framfor å skyve den unna.

Også i mikroprosesser gjenfinner vi det fastlåste preget i samspill, parallelt til de mer globale mønstrene skissert over. I de eskalerende samspillene beskriver hovedpersonen at hun ikke kan stoppe, det hele utspiller seg på nærmest et proseduralt nivå, som da hun tvinger i Sara fisk til hun kaster opp, eller kommenterer foraktfullt på Saras ønske om å dra til faren. Hun beskriver at hun vil stoppe, men synes å oppleve å bli ”drevet” videre. Vi har sett hvordan de komplementære strukturene som oppstår når anerkjennelsen mangler, skaper en opplevelse av å bli tvunget av den andre (Benjamin, 2004). Det potensielle rommet har brutt sammen i disse situasjonene, og virkeligheten representeres ikke som subjektive forestillinger. Analogt med dette ser vi også hvordan de lekende samspillene bryter sammen, hvor

både den andres perspektiv og metaperspektivet forsvinner. Handlingene blir reaktive framfor reflekterte. Refleksjonsrommet som kunne vært en arena for endring synes å kollapse ved flere anledninger, blant annet når Johan ber henne leke med klisjeer og når hun møter Johans invitasjon til å diskutere konfliktløsning med maktposisjonering.

Mangelen på nære emosjonelle relasjoner, samt hennes selvovervåkende og distanserende stil gir sannsynligvis lite ny relasjonell og emosjonell erfaring, noe som vil virke forsterkende på de fastlåste relasjonelle mønstrene. I tillegg synes det som at hennes relasjonelle erfaringer skaper en opplevelse av at hun ikke mestrer å være i en nær relasjon til andre, noe det er nærliggende å tro at skaper en økt negativ selvforståelse.

4.3 Om intersubjektivitetsbegrepet

Det tredje spørsmålet vi stilte i hovedspørsmålsdelen var hvordan individer vokser opp til å bli forstående mennesker som er i stand til å gi empati til egne barn. Gjennom oppgaven har intersubjektivitetsbegrepet stått i sentrum for å undersøke dette spørsmålet. Vi ønsker derfor å diskutere sentrale momenter ved de ulike teoretikernes intersubjektivitetsbegrep, slik vi har forstått det gjennom fortolkningsarbeidet. Selve intersubjektivitetsbegrepet synes å bli brukt noe ulikt i hvert av bidragene. Stern (1998) bruker begrepet om kapasiteten som fremkommer når barnet i 7-9 måneders alder oppdager at forskjellige sinn kan dele oppmerksomhet, følelser og intensjoner. Evnen til å inngå i protodialoger som er til stede fra fødselen av, blir av Stern forstått som tidlige former for intersubjektivitet og er i samsvar med Trevarthens (1998) primær intersubjektivitet. Sterns (2004) begrep synes også å være det mest fenomennære ved at han beskriver og undersøker selve delingsprosessen, på en måte som umiddelbart er gjenkjennelig. Benjamin (1988) vektlegger barnets evne til å oppleve den andre som en separat person som et sentralt utviklingsmål og betydningsfullt for utviklingen av selvopplevelsen. Fonagy et al.

(2002) derimot, hevder at betydningen av tidlige intersubjektive prosesser er overvurdert for utviklingen av selvet. De reserverer seg mot det de betegner som den sterke intersubjektivistiske posisjonen, som de plasserer Trevarthen, Bråten og Stern i. Særlig virker de å være uenige i at det nyfødte barnet har evne til å identifisere og tilskrive andre individer følelser og intensjoner, og påpeker at denne evnen utvikles nettopp i de tidlige samspillene. De hevder at intersubjektivitet utvikles som en funksjon av tidlige tilknytningsrelasjoner, og dermed ikke er til stede fra fødselen. Når de her kontrasterer sitt syn mot Trevarthen, Bråten og Stern, synes det for oss som at Fonagy og medarbeidere overdriver hvilke kapasiteter spedbarnet tilskrives i Trevarthens perspektiv. Trevarthen (1998) understreker at dette dreier seg om rudimentære evner til intersubjektiv relatering. Imidlertid synes vesentlige deler av den samme spedbarnsforskningen å ligge til grunn for både Sterns, Benjamins og Fonagy og medarbeideres teorier, blant annet barnets evne til rytmisitet og kontingensregistrering. Der de imidlertid tydelig skiller lag, er hvilken betydning de tillegger intersubjektivitet i utviklingen, noe som er blitt tydelig for oss i arbeidet med fortolkningen av *Plutselig høre noen åpne en dør*.

Stern (2004) vektlegger intersubjektivitet som et grunnleggende motiv, knyttet til behov for nærhet, inntonet validering og utvidelse, noe som representerer en drivkraft i møter mellom mennesker. Intersubjektive delingsopplevelser blir i dette perspektivet løftet fram som noe som er viktig i seg selv. Dette fikk betydning for hvordan vi forsto hovedpersonens evne til å inngå i intersubjektive deling, og konsekvensene dette gir. I starten av forholdet til Johan, hvor hovedpersonen opplevde intersubjektive delingsøyeblikk med han, så vi at dette skapte en utvidet selvforståelse og egenomsorg hos henne, og at hun også i større grad klarte å ta andres perspektiv (se del 3.1). Betydningen av intersubjektive delingsopplevelser i seg selv, og særlig det å kunne dele positiv affekt, ble tydelig. I Fonagy og medarbeideres teori ville vi manglet de analytiske verktøy som er nødvendige for å oppdage denne betydningen, og konsekvensene av delingsopplevelser ville antagelig blitt oversett. På samme måte ville konsekvensene av manglende deling også blitt

forbigått. Når intersubjektiv deling forstås som et grunnleggende motiv knyttet til behov for nærhet, inntonet validering og utvidelse, blir skuffelsen og ensomheten i mangelen på slike opplevelser forståelig. Stern (2004) beskriver nettopp en slik ensomhet, og i vår fortolkning ble denne forståelsen viktig for å gi mening til hovedpersonens opplevelse av skuffelse og ensomhet. Intersubjektiv deling kaster også lys over hovedpersonens varierende evne til selvforståelse og til å ta andres perspektiv.

Benjamin (1988) sidestiller som vi har nevnt tidligere sitt begrep om gjensidig anerkjennelse med intersubjektiv kapasitet. Ved å innføre begrepet gjensidig anerkjennelse, åpner hun for at også autonomibegrepet og det å hevde omnipotens kan få en sentral plass i teorien. Dermed impliserer dette begrepet maktaspekt og potensielle konflikter. Tilsvarende begreper for å fange opp konflikt og aggresjon, finner vi ikke hos Stern eller Fonagy, som isteden legger vekt på individets agens ("agency"). For oss har romanen her bidratt til at vi mener det er nyttig å se Benjamins begreper om gjensidig anerkjennelse og autonomi og Fonagy og medarbeideres mentaliseringsmodell i sammenheng, for bedre å forstå de eskalerende konfliktene hovedpersonen inngår i, særlig i forholdet til datteren Sara. Møtet med den andres autonomi synes å være et av hovedtemaene som kan utløse aktivering av tilknytningssystemet. Samtidig vil de komplementære strukturene og mangelen på affektregulering bidra til at eskaleringen går raskere, og til at mentaliseringen svekkes. Uten mentalisering vil heller ikke gjensidig anerkjennelse finne sted. Etableringen av komplementære strukturer på den ene siden og svak affektregulering og mentaliseringsevne på den andre siden, kan begge spores tilbake til et omsorgsmiljø hvor barnets intensjon ikke ble holdt i omsorgspersonens sinn og speilingen muligens var umarkert. Med Fonagy har vi kunnet peke på den manglende affektreguleringen og mentaliseringen, og et aktivert tilknytningssystem. Særlig har deres omfattende utlegning av affektregulering vært nyttig for å forstå det eskalerende preget ved konfliktene hovedpersonen inngår i. Uten Benjamins fokus på konflikten som kan oppstå når den andres autonomi skal anerkjennes, ville de

eskalerende konflikten i mindre grad blitt forstått. Det ville dermed blitt uklart for oss hvorfor akkurat disse konflikten synes så intense. Det å anerkjenne den andre med et eget sinn forskjellig fra sitt eget, synes altså for hovedpersonen å innebære en trussel rettet mot eget subjekt og den gjensidige anerkjennelsen uteblir i stor grad.

For Benjamin (1988, 1990) er gjensidig anerkjennelse en forutsetning for kjærlighet. Den andre må anerkjennes som et subjekt med et atskilt sinn for at kjærlighet skal oppstå. Kjærlighetsrelasjonene hovedpersonen inngår i blir belyst i dette perspektivet, hvor både hennes lengsel etter og angst for nærhet beskrives. Det blir tydelig at hovedpersonen pendler mellom posisjoner av dominans og underkastelse, og anerkjennelsen synes å mangle i relasjonen. Vi ser at ingen av forholdene varer, og at intimiteten sjelden oppstår (se del 3.4.2). Stern (2004) peker også på det sentrale i nærhetsbehov og intersubjektiv deling, og at dette er en kraft som utvikler og utdyper møter mellom mennesker. Han skiller dette fra tilknytning, som knyttes til trygghetsbehov. Fonagy et al. (2002) ser ut til å betrakte tilknytningsrelasjonen som det primære. Uten Benjamins spesifikke fokus på gjensidig anerkjennelse som grunnlag for kjærlighet, ville det være vanskeligere å forstå hvorfor akkurat dominans og underkastelse synes å bli et mønster i hovedpersonens kortvarige kjærlighetsrelasjoner.

I Fonagy og medarbeideres (2002) bidrag synes det som om intersubjektive samspill først og fremst forstås som del av utviklingen av mentale representasjoner (mentaliserings). Kongruent og markert speiling, som kan sies å være de mest eksplisitte begrepene på intersubjektivitet i deres teori, får først og fremst betydning ved at de tilskriver indre tilstander mening og på den måten skaper et bånd mellom primære indre tilstander og symbolske representasjoner av disse. Intersubjektivitet får således betydning for utviklingen av evnen til å forstå eget og andres sinn. Fonagy et al. kan kanskje sies å være mer opptatt av evnene intersubjektive samspill bygger opp, der hvor Stern (1998, 2004) er opptatt av den intersubjektive prosessen i seg selv. Her så vi at selve delingserfaringen mer umiddelbart skapte en utvidet

selvforståelse og evne til å ta andres perspektiv, og at Stern ikke går veien om de mentale representasjonene slik vi ser hos Fonagy et al. (2002). Ifølge Benjamin (1990) blir den andres perspektiv tilgjengelig i det man anerkjenner den andre som subjekt. Man kan overskride de komplementære strukturene, og fra en posisjon av tredjehet håndtere og prosessere konflikter fra ulike perspektiv. Hun synes som Stern å mene at når den gjensidige anerkjennelsen og intersubjektiviteten oppstår, blir også evnen til å ta andres perspektiv og et metaperspektiv utvidet, og man blir samtidig tydeligere for seg selv.

I vårt fortolkningsarbeid har det blitt klart at det subjektive og det relasjonelle står i et dialektisk forhold til hverandre i å utvikle evnen til forståelse og empati, som er sentralt når man selv skal understøtte egne barns utvikling. Evnen til å forstå og erkjenne egne indre tilstander utvikles sammen med evnen til å ta andres perspektiv, en utvikling som foregår i nære relasjoner til omsorgspersoner. Dette synes det å være enighet om blant de bidragene vi har valgt i denne oppgaven, og på intersubjektivitetsfeltet generelt. Samtidig ser vi også at det er viktige forskjeller i hvordan man forstår at dette skjer. I fortolkningsarbeidet med *Plutselig høre noen åpne en dør* har vi forsøkt å vise hvordan disse bidragene gir til dels samsvarende innsikter og til dels helt spesifikke bidrag. Vi har også sett hvordan teoriene iblant utfyller hverandre for slik å skape større forståelse av et fenomen, og i blant har motsetninger. Spekteret i disse teoriene har vært viktig for oss for nettopp å belyse spørsmålet om hvordan vi vokser opp til å bli forstående mennesker som kan gi empati til egne barn. *Plutselig høre noen åpne en dør* utgjør etter vår mening et vesentlig bidrag i utforskningen av dette spørsmålet, også innenfor psykologisk teoridannelse.

4.4 Noen metodekritiske bemerkninger

Vårt valg av psykologisk intersubjektivitetsteori generelt, og fokuset på utvalgte bidrag spesielt, har selvsagt virket inn på fortolkningen av romanteksten. Vi ønsker

imidlertid å reflektere rundt noen av perspektivene og fenomenene som ikke har blitt løftet fram i vår fortolkning, og slik å unngå et inntrykk av at ”alt går opp” og at vår fortolkning besvarer alle spørsmål teksten måtte stille. For det første har vi i stor grad fortolket hovedpersonens handlinger og tanker som uttrykk for hennes psykologiske fungering. Andre lesninger har derimot påpekt at Marstein har hatt et språkkritisk prosjekt (Gabrielsen, 2000; Johnsen, 2004), eller at hun parodierer ”den selvtilstrekkelige og perfekte 90-tallskvinnen” (Stokke, 2000). I slike fortolkninger synes en implisitt forfatter (Lothe, 2003) å få større plass i lesningen av teksten, mens vi i stor grad har forholdt oss til fortellerstemmen i seg selv. Det er altså en relevant innvending at vi har lagt for stor vekt på fortellerstemmen til fordel for den implisitte forfatteren. Samtidig vil vi holde fast ved at for å kunne si noe om hovedpersonens psykologiske fungering, vil det være nødvendig nettopp å holde fokus på hovedpersonen og lese hennes tanker, følelser, handlinger og motiv som uttrykk for hennes mentale liv (se del 2.3). For det andre har vi valgt et spesifikt psykologisk fokus, nemlig det intersubjektive. Dette har hatt betydning for hvilke psykologiske fenomen vi har løftet fram, samtidig som vi har valgt de spesifikke bidragene med utgangspunkt i de fenomenene som beskrives i romanen. Valget av teoretiske bidrag har, som vi har drøftet tidligere, vært resultat av en veksling mellom roman og teori. Likevel kan det innvendes at vi til en viss grad ikke har undersøkt det vi kan karakterisere som narsissistiske aspekt ved hovedpersonens framtoning. Teoriene vi har valgt fremhever ikke dette, men peker i større grad på andre mekanismer og fenomen som det mest sentrale. Det er sannsynligvis også andre psykologiske forhold som ikke har fått figur i vår fortolkning. Vi har imidlertid ønsket å undersøke hvordan hovedpersonens fungering i det intersubjektive rommet sier noe om hennes relasjonelle kapasitet, og hvordan den relasjonelle erfaringen har betydning for opplevelsen av seg selv og andre.

Vi har også noen bemerkninger om det å bruke tre ulike bidrag som fra ulike posisjoner kan sies å beskrive relativt samsvarende fenomen. Gjennom fortolkningsarbeidet ble det etter hvert tydelig for oss at de teoretiske bidragene synes

å ha ulike grad av fenomennærhet, noe som også gir seg utslag i fortolkningen. Stern (1998, 2004) synes å være svært fenomenologisk orientert og beskriver mikroprosesser inngående. Vi ser at vår egen tekst også bærer preg av nærhet mellom romanutdrag og teori når vi benytter innsikter fra hans bidrag. Benjamin (1988, 1990) synes å være fenomennær i beskrivelsene av selv-andre interaksjoner, men har også et makroperspektiv på blant annet hvordan affektregulering foregår. Hun synes her å legge empirisk forskning og Sterns teori til grunn, uten å selv bli eksplisitt på prosessnivå av affektregulering. Hennes filosofiske og eksistensialistiske innslag bidrar til å gjøre teorien mer allmenn, og dermed mer gjenkjennelig. For vår fortolkning har dette bidratt til at det særlig er møtet med den andres autonomi og den andre som subjekt som blir fremhevet. Mentaliseringsteorien (Fonagy et al., 2002) er en svært omfattende og kompleks teori, som beskriver hvordan mentale evner utvikles, og begreper som tilknytning, markert speiling, affektregulering, selvutvikling og mentalisering blir satt i sammenheng. Evnen til å danne indre representasjoner synes å være det sentrale. Begrepene i denne teorien synes å ha et høyere abstraksjonsnivå, som i vår fortolkning blant annet har gitt seg utslag i at når vi tar i bruk ”fremmed selv” opplever vi at det er en abstraksjon fra fenomenet i romanen. Dette gjør at hypotesene vi foreslår i den forbindelse, også har relativt større iboende usikkerhet. I vår prosess med å gripe teoriene, har abstraksjonsnivået i de ulike bidragene vist seg å få betydning for anvendelsen av teoriene i fortolkningen, og også i vår psykologiske tenkning.

Kildeliste

- Andersen, P.T. (2003). *Tankevaser. Om norsk 1990-tallslitteratur*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Axelsen, E.D. (2007). *Psykoterapi og Bestialitetens historie*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Bateman, A. og Fonagy, P. (2007). *Psychotherapy for borderline personality disorder. Workshop on Mentalisation Based Treatment*. Lastet ned 13.02.2008 fra University College London, UCL Psychoanalysis Unit Web: http://www.ucl.ac.uk/psychoanalysis/unit-staff/mbt_training.pdf.
- Bateman, A. og Fonagy, P. (2006). *Mentalization-based treatment for borderline personality disorder*. Oxford University Press.
- Beebe, B. og Lachmann, F.M. (2002). *Infant Research and Adult Treatment: co-constructing interactions*. Hillsdale NJ: The Analytic Press.
- Benjamin, J. (1988). *The bonds of love: psychoanalysis, feminism, and the problem of domination*. New York: Pantheon Books.
- Benjamin, J. (1990). An Outline of Intersubjectivity: The development of Recognition. *Psychoanalytic Psychology*, 7, 33-46.
- Benjamin, J. (1995a). Recognition and Destruction: An Outline of Intersubjectivity. I J. Benjamin (red.), *Like Subjects, Love Objects: Essays on Recognition and Sexual Difference* (s. 27-48). New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Benjamin, J. (1995b). The Omnipotent Mother: A Psychoanalytic Study of Fantasy and Reality. I J. Benjamin (red.), *Like Subjects, Love Objects: Essays on Recognition and Sexual Difference* (s. 81-113). New Haven, Conn.: Yale University Press.

-
- Benjamin, J. (2004). Beyond doer and done to: An Intersubjective View of Thirdness. *Psychoanalytic Quarterly*, 73, 5-46.
- Binder, P.E. (2002). *Individet og den meningsbærende andre: en teoretisk undersøkelse av de mellommenneskelige forutsetningene for psykisk liv og utvikling med utgangspunkt i Donald W. Winnicotts teori*. Oslo: UniPub.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss, Vol. 1: Attachment*. London: Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis.
- Bowlby, J. (1988). *A Secure Base: Clinical Applications of Attachment Theory*. London: Routhledge.
- Bruner, J. (1986). *Actual minds, possible worlds*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bråten, S. (1998). *Intersubjective Communication and Emotion in Early Ontogeny*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bråten, S. (2007). *Dialogens speil i barnets og språkets utvikling*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Engelstad, F. (1990). Freud som litteraturanalytiker? *Nytt norsk tidsskrift*, 1, 46-69.
- Felman, S. (1982). To Open the Question. I S.Felman (red.), *Literature and Psychoanalysis: the question of reading: otherwise* (s. 5-10), Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E.L. og Target, M. (2002). *Affect Regulation, Mentalization, and the Development of the Self*. New York: Other Press.
- Foss, T. og Stene-Johansen, K. (2007, desember 21). En psykoanalyse på vei ut. *Morgenbladet*, s. 28.

-
- Freud, S. (1959). Jensen's *Gradiva*, and other works. I Strachey (red.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Vol.9. London: The Hogarth Press.
- Gadamer, H.-G. (1979). Om diktekunstens bidrag ved søkinga etter sanning. I A. Kittang og A. Aarseth (red.), *Hermeneutikk og litteratur* (s. 110-119). Oslo: Universitetsforlaget.
- Gadamer, H.-G. (1999). Forståelsens historicitet som det hermeneutiske princip. I J. Gulddal og M. Møller (red.), *Hermeneutik. En antologi om forståelse* (s. 127-182). København: Gyldendal.
- Gallese, V. (2001). The "shared manifold" hypothesis: From mirror neurons to empathy. *Journal of Consciousness Studies*, 8 (5-7), 33-50.
- Gallese, V. (2005). Embodied simulation: From neurons to phenomenal experience. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 4, 23-48.
- Ghent, E. (1990). Masochism, submission, surrender. *Contemporary Psychoanalysis*, 26, 169-211.
- Ghent, E. (1992). Paradox and Process. *Psychoanalytic Dialogues*, 2(2), 135-159.
- Hagen, E. B. (2003). *Hva er litteraturvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hansen, B. J. (1991). Intersubjektivitet: Et nytt utviklingspsykologisk perspektiv. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 28, 568-578.
- Hegel, G.W.F (1807/1999). *Åndens fenomenologi*. Oslo: Pax Forlag.
- Heidegger, M. (1999). To paragraffer fra *Sein und Zeit*. I J. Gulddal og M. Møller (red.), *Hermeneutik. En antologi om forståelse* (s. 111-126). København: Gyldendal.
- Izard, C.E. (1991). *The Psychology of Emotions*. New York: Plenum Press.

-
- Janss, C. og Refsum, C. (2003). *Lyrikkens liv: Innføring i diktlesning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Johnsen, E. (2004). *Plutselig, virkelig –om språk, erkjennelse og identitetsproblematikk i to nyere, norske romaner*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo.
- Karterud, S. (2002). Selvpsykologi og hermeneutikk. I S. Karterud og J. Monsen (red.), *Selvpsykologi. Utviklingen etter Kohut* (s. 211-227). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kittang, A. (1990). Can Psychoanalytical Theory Contribute to our Understanding of Literary Art? *Scandinavian Psychoanalytic Review*, 13, 103-111.
- Kittang, A. (1991). Mellom psykoanalyse og diktning: Eit bidrag til formidling. I A. Kittang, A. Linneberg, A. Melberg og H. Skei, (red.), *Moderne litteraturteori: En antologi* (s. 217-235). Oslo: Universitetsforlaget.
- Lothe, J. (2003). *Fiksjon og film: narrativ teori og analyse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Main, M., Kaplan, N. og Cassidy, J. (1985). Security in infancy, childhood and adulthood: A move to the level of representation. I I. Bretherton og E. Waters (red.), *Growing Points of Attachment Theory and Research. Monographs of the Society for Research in Child Development*, 50, nr. 1-2.
- Merleau-Ponty, M. (1962). *Phenomenology of Perception*, London: Routledge & Keagan.
- Marstein, T. (1998). *Sterk sult, plutselig kvalme: fortelling*. Oslo: Oktober.
- Marstein, T. (2000). *Plutselig høre noen åpne en dør: roman*. Oslo: Oktober.
- Marstein, T. (2002). *Elin og Hans: roman*. Oslo: Oktober.

-
- Marstein, T. og Ribe, E. (2002). *Happy Birthday*. Oslo: Aschehoug forlag.
- Marstein, T. (2004). *Konstruksjon og inderlighet: essays*. Oslo: Gyldendal forlag.
- Marstein, T. (2006). *Gjøre godt: roman*. Oslo: Gyldendal forlag.
- Marstein, T. (2007 Oktober). *Litteratur på Blå*. Foredrag.
- Mead, G.H. (1934). *Mind, self and society from the standpoint of a social behaviourist* (C.W.Morris red.). Chicago: University of Chicago Press.
- Mitchell, S.A. (1993). *Hope and dread in psychoanalysis*. New York: Basic Books.
- Mitchell, S.A. (2000). Juggelig paradoxes. Commentary on the work of Jessica Benjamin. *Studies of Gender and Sexuality*, 1(3), 251-269.
- Rommetveit, R. (1972). *Språk, tanke og kommunikasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sameroff, A.J. og Chandler, M. (1975). Reproductive risk and the continuum of caretaking casualty. I F.D.Horowitz (red.), *Review of child development research, Vol. 4*. Chicago: University of Chicago Press.
- Schaanning, E. (1993). Hans-Georg Gadamer. I T. B. Eriksen (red.), *Vestens tenkere, bind III. Fra Freud til Baudrillard*. Oslo: Aschehoug.
- Schibbye, A.L.L. (2002). *En dialektisk relasjonsforståelse i psykoterapi med individ, par og familie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Schlüter, C. og Karterud, K. (2002). *Selvets mysterier*. Oslo: Pax
- Stern, D. (1998). *The Interpersonal World of the Infant: a view from psychoanalysis and developmental psychology (Rev. utg.)*. London: Karnac.
- Stern, D. (2004). *Present Moment in Psychotherapy and Everyday Life*. New York: W.W. Norton. Norsk oversettelse: Bielenberg, T.-J. og Roster, M.T.

-
- Stolorow, R. og Atwood, G. (1992). *Context of being*. Hillsdale: The Analytic Press.
- Trevarthen, C. (1998). The concept and foundation of infant intersubjectivity. I S. Bråten (red.), *Intersubjective Communication and Emotion in Early Ontogeny*. (s. 15-46) Cambridge: Cambridge University Press.
- Tronick, E.Z. (1998). Dyadically Expanded State of Consciousness and the Process of Therapeutic Change. *Infant Mental Health Journal*, 19(3), 290-299.
- Tvedt, K. (2006). *Virkelig i verden: nærvær og narrasjon: en komparativ analyse av Trude Marsteins Plutselig høre noen åpne en dør (2000) og Carl Frode Tillers Skråninga (2001)* Hovedoppgave, Universitetet i Oslo.
- Vaglum, P. (2003). Om å lese skjønnlitteratur med psykologiske briller. *Impuls – tidsskrift for psykologi*, 2, 22-28.
- Winnicott, D.W. (1965). *The Maturational Processes and the Facilitating Environment*. London: Karnac.
- Winnicott, D.W. (1971). *Playing and Reality*. London: Tavistock.
- Wright, E. (1999). *Speaking Desires can be Dangerous: The Poetics of the Unconscious*. Cambridge: Polity Press.

Anmeldelser, intervjuer og prisutdelinger:

- Abrahamsen, M. (2000, Mars 7). Litterær prevensjon, *VG*.
- Gabrielsen, B. (2000, Mars 3). Anførsels-tegnes tyranni, *Dagens Næringsliv Morgen*.

Glette, K. (2002). Modernitetens eksistensielle trivialiteter under lupe og pinsett : Presentasjon av Trude Marsteins forfatterskap. *Kult: Vestfolds tidsskrift for kunst, kultur, samfunn og debatt*, 4.

Hunsager, K. A. (2002, August). Juryens begrunnelse, *Sult-prisen*.

Kvamme, S. M. (2000, Mars 4). Mor, barn og en hovedoppgave. *Bergens Tidende Morgen*.

Larsen, T. H. (2000, Mars 12). Med lupe og pinsett om tankens tyranni. *Dagbladet*.

Mørkved, K. (2000, Mai 23). Overraskende langdrygt. *Adresseavisen Morgen*.

Pollestad, E. (2000, April 4). Suggesterende ubehagelig Trude. *Nordlys Morgen*.

Reinertesen, M. (2000, Mars 1). Sett i anførselstegn. *Universitas*.

Steinsland, H. (2000, Mars 7). Kontroll og maskerade. *Aftenposten Morgen*.

Stokke, E. M. (2000, Mars 10). Hverdagsanalyser. *Morgenbladet*.

Teigen, R. (2000, Mars 18). En usympatisk mors skyldfølelse. *Klassekampen*.